

T.C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
TARİH ANABİLİM DALI
ORTAÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

BİZANS İMPARATORLUĞU'NUN İLK KADIN HÜKÜMDARI
İRENE (752-803)

Gülcan GÜLYAPRAK

DANIŞMAN
Dr. Öğr. Üyesi Şükran YAŞAR

MANİSA - 2019

	T.C. MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu	FRYL-031
	YÜKSEK LİSANS EĞİTİMİ FORMLARI	Yayınlanma Tarihi	26/03/2018
		Revizyon No/Tarih	2/23/03/2018
		Sayfa	1/1
Tez Savunma Sınavı Tutanağı			

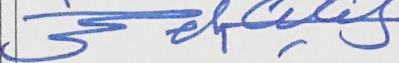
TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 28/05/2019 tarih ve 18/14 sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Manisa Celal Bayar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nin 9. Maddesi gereğince Enstitümüz Tarih Anabilim Dalı Tarih Yüksek Lisans Programı öğrencisi Gülcan GÜLYAPRAK'ın "*Bizans İmparatorluğu'nun İlk Kadın Hükümdarı İrene (752-803)*" Konulu tezi incelenmiş ve aday 27/06/2019 tarihinde saat 11.00'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

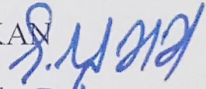
Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra **.9.0.** dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI olduğuna OY BİRLİĞİ
DÜZELTME yapılmasına * OY ÇOKLUĞU
RED edilmesine ** ile karar verilmiştir.

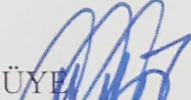
ÜYE

Prof. Dr. Mehmet GELİK

BAŞKAN

Dr. Öğr. Üyesi Selma YAVAN

ÜYE

Doç. Dr. Hasan AKYOL

Evet

Hayır

Tez, burs, ödül veya Teşvik programına (Tüba, Fullbright vb.) aday olabilir.

Tez, mutlaka basılmalıdır.

Tez, mevcut haliyle basılmalıdır.

Tez, gözden geçirildikten sonra basılmalıdır.

Tez, basımı gereksizdir.

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir. İkinci tez savunma sınavında da başarısız olan öğrencinin Enstitü ile ilişkisi kesilir.

** Bu halde adayın Enstitü ile ilişkisi kesilir.

Hazırlayan
Enstitü Sekreteri

Onaylayan
Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum ‘‘Bizans İmparatorluğu’nun İlk Kadın Hükümdarı İrene (752–803)’’ adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

.../.../2019

Gülcan Gülyaparak

ÖZET

Bizans İmparatorluğu ortaçağın en uzun süreli siyasi kurumu olmuştur. Bizans'ın hem yöneticileri hem de halkı içgüdüsel olarak muhafazakâr olarak bilinmiş ve Bizans tarihi kaynakları genel olarak siyasi, idari, askeri olaylar üzerinde durmuştur. Bizans İmparatorluğu'nda iktidar sahipleri, ordu komutanları ve kilise yöneticileri erkekti ve bu nedenle Bizans ataerkil bir toplum olarak tanımlanmış, kaynaklarda kadınlardan pek söz edilmemiştir. Böyle bir toplumda basilissa (imparatoriçe) değil basileus (imparator) unvanını kullanarak ilk kadın hükümdar olan İrene Bizans tarihinde çok önemli bir konuma sahip olmuştur. Nitekim bu çalışmada İrene'nin nasıl tek başına hükümdar olduğunu açıklama amacındadır.

Anahtar Kelimeler: Bizans, ataerkil, kadın, İrene, hükümdarlık, basileus

ABSTRACT

The Byzantine Empire became the longest political institution of the Middle Ages. Both the rulers and the people of Byzantium were known as instinctively conservative, and Byzantine historical sources generally focused on political, administrative and military events. In the Byzantine Empire, the rulers, army commanders and church leaders were men, and therefore Byzantium was defined as a patriarchal society, and women were not mentioned in the sources. In such a society, using the title of basileus (emperor) and not basilissa (empress), Irene, the first woman ruler, had a very important position in Byzantine history. In fact, in this study, we aim to explain how Irene is a monarch alone.

Keywords: Byzantine, patriarchal, woman, Irene, reign, basileus

ÖNSÖZ

Bu çalışma Bizans İmparatorluğu'nun ilk kadın hükümdarı İrene'yi açıklamayı amaçlamaktadır. Tezi hazırlarken o dönemde yazılmış olan yıllıklardan, tedkik eserlerden ve arkeolojik kalıntılardan yararlanılmıştır. Tezimiz dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde İrene'nin kim olduğundan, nereden geldiğinden ve imparator olan eşi IV. Leo döneminden bahsedilmiştir. İkinci bölümde, ikonoklazm meselesi üzerinde durulmuş ve İrene'nin Yedinci İznik Ekümenik konsilini nasıl topladığından ve bu konsilde neler yapıldığından bahsedilmiştir. Üçüncü bölümde, İrene'nin naiplik yılları, Araplar ve Slavlarla olan mücadeleleri üzerinde durulmuş ve daha sonra oğlu VI. Konstantin'in tek başına olduğu dönem incelenmiş ve İrene ile oğlu VI. Konstantin'in taht mücadelesinden söz edilmiştir. Dördüncü bölümde, İrene'nin tek başına hükümdarlık yaptığı dönem anlatılmış Şarلمان ile olan ilişkileri ele alınmış ve son olarak İrene'nin nasıl tahttan indirildiği incelenmiştir.

Öncelikle tez konusunu seçerken isteklerimi göz önünde bulundurup çalışmanın hazırlanma sürecinin her aşamasında bilgilerini, tecrübelerini ve değerli zamanını esirgemeyerek bana her fırsatta yardımcı olan tez danışmanım Dr. Öğ. Üyesi Şükran Yaşar'a teşekkürlerimi sunarım. Benim tez danışmanım olmayı kabul ederek Almanya'da bir dönem kalmamı sağlayan, kaynak toplama konusunda ve tezimin ilerlemesinde katkıda bulunan Prof. Dr. Boris Dreyer'e teşekkür ederim. Çalışmamda konu, kaynak ve yöntem açısından bana sürekli yardımda bulunarak yol gösteren Prof. Dr. Nadir Özkuyumcu'ya müteşekkirim. Beni bu günlere getiren ve benden hiçbir zaman desteğini esirgemeyen bu hayattaki en büyük şansım olan aileme sonsuz teşekkürler.

Gülcan GÜLYAPRAK

Manisa - 2019

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	Vii
KISALTMA DİZİNİ	X
GİRİŞ.....	1
KAYNAKLAR.....	8
BİRİNCİ BÖLÜM.....	12
1. İRENE’NİN ATINA’DAN SARAYA GELİŞİ	12
1.1. Taç Giyme Töreni ve IV. Leo ile Evlilikleri	12
1.2. İrene Hakkında	16
1.3. İmparator IV. Leo Dönemi	21
İKİNCİ BÖLÜM	26
2. İKONOKLAZM SORUNU	26
2.1. İkonoklazm Nedir?	26
2.2. İrene ve İkonoklazm	27
2.3. Yedinci İznik Ekümenik Konsili	35
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	39
3. İRENE VE VI. KONSTANTİN	39
3.1. İrene’nin Naiplik Yılları	39
3.2. Araplar ve Slavlar İle Mücadele	44
3.3. İrene ile VI. Konstantin’in Taht Mücadelesi	51
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	60
4. İRENE: ‘ROMA’NIN BASİLEUS’U’	60
4.1. Basileus İrene’nin Politikaları	60
4.2. Frank Krallığı ile İlişkiler	64

4.3. İrene'nin Tahttan İndiriliŖi.....	73
SONUÇ.....	75
KAYNAKÇA	78

KISALTMA DİZİNİ

Bk. : Bakınız

C. : Cilt

CSHB : Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae

Çev. : Çeviren

DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi

DORLC : Dumbarton Oaks Research Library and Collection

Ed. : Editör

JHS : The Journal of Hellenic Studies

MGH : Monumenta Germaniae Historica

PG : Patrologiae Cursus Completus, Series Graeca

s. : sayfa

ss. : sayfa sayısı

TTK : Türk Tarih Kurumu

yay. : Yayınlayan

YKY : Yapı Kredi Yayınları

GİRİŞ

Bizans İmparatorluk tarihi rahiplerin, hadımların ve kadınların entrikalarının, zehiremelerin, komploların, sürekli nankörlüğün, kardeş katilliklerinin tekdüze tarihi olarak düşünülmüş ve yazılmıştır. Bizans, Antik Yunan ve Roma'da en iyi olanlara ihanet olarak görülmüş ve bu düşünce yirminci yüzyıla kadar sürmüştür. Bu bağlamda Bizans, Batı uygarlığındaki en uzun süreli ve en önemli kültürlerden biri olmuştur ancak bununla birlikte en az anlaşılan bir devlet olarak karşımıza çıkmıştır. Bunun nedeni, Bizans hakkında çok az şey bilinmesiydi. Bizans kaynakları, Bizans Devleti'nin merkeziyetçi yapısı dolayısıyla sadece siyaset, ordu ve savaşlarla ilgilenmiştir. Bizans tarihini konumlandırmak ve Bizans'ta her sınıftan insanların yaşantılarını anlamak tarihçiler açısından zor olmuştur. İmparatorlar devlet politikalarında Bizans'ın ardındaki tek itici güç olarak düşünülmemelidir.

Kadınlar, çocuk yapmak ve onları yetiştirmek haricinde, toplumsal yaşamda erkeklerden daha az göze çarpan ama yine de toplumun işleyişinde yaşamsal önem taşıyan rollere sahip olmuşlardır. Toplumsal rolleri yaşadıkları kültürü önemli ölçüde şekillendirmiş ve bazen etkin oldukları alan erkeklerin etkinlik alanları ile kesişmiştir. Bu bağlamda kendi adına imparatorluğu yönetme imkanına sahip olan İrene sadece Bizans tarihi açısından değil aynı zamanda kadınların tarihi açısından da önemli bir kişilik olmuştur.

Eskiçağ Hristiyanlık tarihinde bilhassa manastır çevrelerinde, kadın iki zıt kavram olarak yorumlanmıştır. Bir tarafta kadın Havva gibi; kendini beğenmiş, itaatsizliğin sembolü ve ahlaki olarak yükselmek isteyenler için büyük bir engel olarak görülmüştür. Öte yandan ise kadın, Meryem gibi; kontrollü, mütevazı ve kendisini dine hizmete adanmış olarak düşünülmüştür. Böyle kadınlar da övülmüş, özellikle din için şehit veya gazi olmuş ve manastır ehli kadınlar erkeklerle eşit olarak görülmüştür.

Ortaçağ Avrupası'nda siyasi güç kullanan kadınlar bulmak alışılmadık olsa da, Bizans'ta eşlerin, dulların ve annelerin öncü rol almasına izin veren daha güçlü bir gelenek var olmuştur. Bizans imparatorları oğullarını ortak imparator olarak taç giydirmeye çalışmışlardır. Sadece birkaç aylık bir oğul bile ortak imparator olarak sayılabiliyordu. Böyle durumlarda babanın erken ölümü ile başa ortak imparator olarak ilan edilen oğlu geçmişti. Bu şekilde tanınmış olsa bile babasının erken ölümü oğlunun iktidara doğrudan girişini engelleyebilirdi. Hırslı generaller genellikle kontrolü ortak

imparator ilan edilen oğulun ellerinden iktidarı almaya çalışmışlardı. Aynı zamanda bir imparatorun ölümü annesi için de bir fırsat yaratmıştı, çünkü böyle durumlarda, genç ortak imparatorun annesinin onun çıkarlarını en iyi şekilde koruduğu genel olarak kabul edilmiştir.

Tam olarak iktidarın yönetilmesi, ortaçağda askeri başarıya bağlı olan bir durum olarak tanımlanmıştır. Bu da ortaçağdaki kraliçelerin nadiren iktidara gelmelerinin açık bir nedenidir. Çünkü ortaçağ dünyasındaki devletler sadece silah zoruyla otoritelerini korumuşlardır.

Eğitilmiş din adamlarının yazdıkları toplanmış sonraki nesilin faydalanması için kopya edilmiştir. Bu yazılar yok olmadan korunabilmiştir çünkü kendi dönemlerinde önem taşımışlardır. Bu insanlar arasında kuşkusuz kadın düşmanları da var olmuştur. Bu nedenle kadınlar hakkında iyi olmayan görüşlere de yer vermişlerdir. Ataerkil bir toplumda bitmeyen sorun şu şekilde ifade edilebilir: Kadınlar söz konusu toplumun sürekliliği için son derece önem taşıdıkları halde ne sahip oldukları önemin farkına varmalarına, ne de o önem doğrultusunda hareket etmelerine asla izin verilmemiştir.

Bizanslı kadınlar, kendilerini önceki kuşaklara göre daha özgür hissetmişlerdir. Yaptıklarında ve söylediklerinde daha fazla özgüven sergilemişlerdir. Bizans toplumu, ataerkildi ancak sık sık da imparatoriçe, prenses, ana rahibe gibi kimliklerle de güçlü mütehakim kadınlar çıkarmıştır.

Bizans gerek ekonomik gerekse çocuk doğurma açısından kadınların önemini özellikle hukuk alanında kabul etmiştir. Bizanslı kadınlar manastıra kapatılmamışlardır ve çok kısıtlayıcı giyim uygulamalarına maruz kalmamışlardır. Ama sokaklarda çok fazla kadın görmek normal bir durum olarak görülmemiştir. Kadınlar genellikle peçe takmışlardır. Dönemin tarihçilerinin genellikle sokaklara çıkan ya da peçelerini yırtan kadınları betimlemeleri bu olayın ne kadar sarsıcı olduğunun göstergesi olmuştur.

İmparatoriçenin hamileliğinin son günlerini geçirdiği ayrı bir oda vardı ve tüm imparatoriçeler burada doğumlarını yapmıştır. Bu oda erguvan rengi olarak döşenmiştir. İmparatorun meşru çocuklarına "erguvan odada doğan" denilmiş veya porfirogennitos unvanı verilmiştir.

Bizans tarihi çok sayıda macera, entrika, komedi ve trajediye şahit olmuştur. İmparatorluğun her yerinden, en çeşitli şekillerde, her türlü kadın, prenseslerden köy kadınlarına ya da sirk kadınlarına kadar herkes Bizans İmparatorluğu'na bir yol

bularak imparatoriçeliğe doğru ilerlemiş ve o müthiş mücevherleri takmış ve ışıltılı cübbeleri giymiştir. Konstantinopolis İmparatoriçesi için tahtta herhangi bir yasa ya da atama yöntemi olmadığı için, İmparatorların ve İmparatoriçelerin yükselişi ve çöküşü, tarihe çarpıcı bir hareket katmıştır.

Bizans'ta imparatoriçelerin ayrıcalıklı bir yeri olmuştur. İmparatorla evlenince taç takmışlardır ve bundan sonra imparatorluk meşruiyetinin aktarımcısı olarak görülmüşlerdir. Gösterişli giysilerini giymişler, tören ve ayinlerde yer almışlardır. İmparator öldüğünde imparatoriçeye tahtın varisini seçme ya da onunla evlenme haklarının olması imparatorluğun ilk yüzyıllarından itibaren bir gelenek haline bürünmüştü. Yeni imparatorun seçilmesi de imparatoriçenin kişiliğine ve imparatorluğun o zamanki özel durumuna göre imparatoriçenin insiyatifine bırakılabilirdi.

Bu bağlamda Bizans kadınları tarihine göz atacak olursak ilk olarak Helena ile başlamıştır. Konstantinopolis'li Helena olarak bilinen Flavia Iulia Helena Augusta, Büyük Konstantin'in annesidir. Helena, hayatını Hristiyanlığın gelişmesine adanmış bir kadın olarak tanınmıştır. Belki de Milano Fermanı onun sayesinde ilan edilmiştir. Helena Kudüs'e giderek İsa'nın çarmıha gerildiği haçı ve daha başka pek çok kutsal emanet bulmuş ve bunları Konstantinopolis'e getirmiştir. Helena Hristiyanlık için yaptığı katkılar sayesinde azize olarak ilan edilmiştir.

Beşinci yüzyıl boyunca Galla Placidia, Aelia Pulcheria, Anicia Juliana karşımıza çıkmıştır. Galla Placidia, İmparator I. Teodosius'un kızıdır. İnişli çıkışlı ve oldukça zor bir hayat sürmüştür. Saraylarda da yaşamış Vizigotların elinde esir bir hayatta sürmüştür. Dindar olan Galla Placidia Roma'da da Ravenna'da da pek çok dini yapının inşasına katkıda bulunmuştur. Galla Placidia iyi eğitim almış soylu bir kadındı ve Theodosius Kodeksi¹'nin hazırlanmasında katkıda bulunmuş ve Doğu Roma'daki gibi Batı'da da uygulanmasını sağlamıştır. Aelia Pulcheria, Meryem Ana adına Konstantinopolis'te kiliseler yaptırmıştır. Hayatını Theodosius Hanedanı'nın devamına ve Hristiyanlığın korunmasına adanmıştır. Anicia Juliana, Antik dönemin ünlü doktoru Dioskorides'in bitkiler ve şifalı otların tıbbi amaçlarla kullanımı

¹ Büyük Konstantin zamanından beri çıkan bütün kanunların, Theodosius Dönemi'nde bilim ve hukuk adamları tarafından incelenmesinden sonra oluşturulan kanunlar kitabıdır.

hakkındaki 'De Materia Medica' adlı eserin kopyasını hazırlatmıştır. Ayrıca diğer önemli hizmeti Hagios Polyuktos Kilisesi'dir.

Altıncı yüzyılda ünlü Theodora tiyatro oyunculuğundan Bizans imparatoriçeliğine yükselmiş bir kadın olarak karşımıza çıkmıştır. İmparatoriçe olarak eşine ve danışmanlarına doğrudan meydan okuyabilen, eşinin yanında söz sahibi olan güçlü bir kadın olarak tanımlanmıştır. Nika ayaklanması sırasında kaçmaya hazırlanan eşine "Kraliyet moru en güzel kefendir." sözü ona atfedilmektedir.² Çok güçlü bir kadın olmasının yanı sıra İrene gibi tek başına hükmetmemiştir. Sözü geçmiştir ancak onun yanında hep eşi var olmuştur.

Yedinci yüzyılda ise İmparatoriçe Martina imparatorluğu oğlu ile yönetmeye çalışmıştır. Sekizinci yüzyılda ise İrene, uzun uğraşlar sonucu ikonoklazma son vermişti ancak ondan sonraki imparatorlar ikonoklazmayı geri getirmişti. 843 yılında Theodora da İrene gibi ikonların savucusu olarak ortaya çıkmıştır. İrene ve Theodora ikonaları oldukları duruma geri getirmişlerdi ancak 787'de İrene'nin kurduğu konsilden farklı olarak 843'te Theodora'nın ilanı kalıcı olarak kalmıştır. Yaptığı yeniliklerle ve kararlılıklarla, daha sonraki kadınlar için model oluşturmuşlardır.

Onuncu yüzyılda Yunan asıllı Theophano, Konstantinopolis tahtının en korkusuz en cüretli kadınlarından biri olarak tanınmıştır. 941 yılında doğmuştur. Tahtta geçirdiği süre içinde yaptığı evliliklerin yanı sıra, zehirleme vakalarından, yasak aşk ilişkilerine kadar her tür uygunsuz olaya adı karışmış, hatta ikinci eşini kendi eliyle ölüme yollamıştır.

İsmi Yunanca'da hayat anlamına gelen Zoe ise 978 yılında Erguvan Oda'da doğan şanslı Bizans prenseslerinden birisi olmuştur ve bu nedenle Zoe Porfirogennetos olarak bilinmiştir. Babası VIII. Konstantin annesi imparatoriçe Helena Alypia'dır. Oldukça sert bir imparatoriçe olarak tanınmıştır. Buna karşın, dindarlığı ve hayırseverliği ile tanınmış, sadece kiliseye karşı değil, etrafındaki insanlara karşı da çok cömert olmuştur. Güzel kıyafetler, altın kumaşlar, süslü taçlar gibi eşyaları önemsemediği anlatılmıştır. Kadınsı hobiler yerine bilimsel çalışmalarla ilgilenmeyi sevdiği bilinmektedir. Zoe, erişilebilen tüm ülkelerden pahalı ve nadir bitkiler getirtmiş bunlar üzerinde titizlikle çalışmaktan zevk almış, bu malzemelerle birçok sağlık ve kozmetik ürünü hazırlamıştır.

² Nazan Öztürk, **Bizans'ın Asil Kadınları**, E Yayınları, İstanbul, 2016, s. 81.

Hırsı, kararlılığı ve cüretkarlığı ile on birinci yüzyıl Bizans tarihine imzasını atan kadınlardan biri olan Anna Dalassene ise 1025 yılında Aleksios Charon ile Adriana Dalassene'nin kızı olarak dünyaya gelmiştir. Tarih kaynakları onun Aleksios ile sefere gittiğini, atamalar, terfiler, unvanlar, vergiler, maaşlar gibi önemli konularda imparatorun yerine karar verdiğini, bir tür içişleri ve maliye bakanı gibi davrandığını yazmıştır. Ayrıca din çevreleri ile ilişkilerini başarıyla kullanmış olduğu söylenmiştir. Anna Dalassene'nin asıl tarihsel rolünü Nikeforos'un tahttan düşürülmesi esnasında oynadığı bilinmektedir. Torunu tarafından yazılan Anna Komnena'nın Alexiad adlı eserinde çevirdiği küçük oyunlar detaylı olarak verilmiştir.

Bizans kadınlarından en çok bilineni Anna Komnena'dır. Çünkü Anna Komnena 15 ciltlik Alexiad adlı eserin yazarıdır. 2 Aralık 1083 yılında Bizans İmparatoru Aleksios Komnenos ile imparatoriçe İrene Komnena'nın kızı olarak dünyaya gelmiştir. Anna Komnena, yapıtında yaşadığı dönemin olaylarını anlatmıştır. Yapıt imparatora adanmıştır, bu nedenle Alexiad adını taşımaktadır. Alexiad, Anna Komnena'nın imparatorun yönetim dönemi, on ikinci yüzyılın saray yaşamı, bu dönemdeki halklar ve savaşlara ilişkin gözlemlerini içermektedir. Alexiad, tarihsel kaynaklar arasında hem yazarının kimliği hem de kimi zaman öznel nitelik taşıyan içerik aktarımı bakımından özgün bir yere sahip olmuştur. Yapıt, farklı bir okuma biçimi izlendiğinde yerleşmelere, yer adlarına ve yapılara ilişkin izlenim ve bilgilerin günümüz kent yapısıyla koşut, benzer ve ayrılan yönlerini değerlendirilebilme olanağını sunmaktadır. Yazımı 11 yıl sürmüştür. Anna Komnena'nın çalışması on birinci ve on ikinci yüzyıl Bizans'ını açıklayabilmemiz açısından en kapsamlı eserdir. Anna Dalassena gibi bir babaanne, İrene Dukaina gibi bir anne ve imparatoriçe Maria gibi bir koruyucu tarafından yetiştirilen Anna çok hırslı ve yetenekli kadınları örnek almıştır.

Her ne kadar bilgimiz yeterli olmasa da, görebildiğimiz kadarıyla bu kadınlar gerçekten etkileyici kişiliklere sahiplerdi. Onlar yalnızca kilise ve manastır konularında söz sahibi olmamışlar, aynı zamanda diğer konularda da aktif olarak yer almışlar ve Bizans tarihindeki güçlü rollerini sürdürmüşlerdir.

Birinin yaşam öyküsünü anlatmak temel olarak, bireyin yaşantısına ışık tutan olaylar bireyden ve çevredeki diğer kaynaklardan elde edilen bilgilerle ve dökümanlarla tarihsel bir yaklaşımla ele almaktır. Biyografi farklı nedenlerden dolayı ele alınmaktadır. En çok kullanılan amaç, marjinal ya da herkesin göremediği

yaşantıları olan bireylerin öznel yaşantılarına ulaşmak, keşfetmek ve açıklamaktır. Bu bağlamda bu yöntem kadınları, etnik ve sosyal azınlıkları, baskıya uğrayanları, yaşlıları, çok özel bir meslek icra edenleri vs. onların yaşamını ve yaşam olaylarını anlamamızda bize bizzat kendilerinin sunduğu derin ve ilk elden bilgileri içermektedir. Biyografiler bireylerin yaşantılarını çok farklı açılardan görmemize yardımcı olmuştur.

Biyografi yazmanın bazı zorlukları vardır. Başvurulan kaynaklar her zaman doğru ve tutarlı bilgiler sunmayabilirler. Bu nedenle araştırmacının bütün bu öznel durumların araştırmayı nasıl etkileyebileceğinin farkında olması gerekir. Bu bağlamda Bizans dünyasında kaçınılmaz bir rol oynayan kadınlar arasında İrene'nin rolünü de elimizden geldiğince nesnel olarak nakletmeye çalıştık. İrene sayesinde kadınların Bizans kültüründe güçlü bir yere ve toplumda yan roller yerine merkezi rollere de sahip olabileceklerini görebiliriz.

Hükümdarlık yapan aileye gelin olarak gelmiş bir kadının tek başına imparatorluğu yönetmesi, kendi adına para bastırması Bizans tarihinde görülmemiştir.³ Yine de beş yıllık bir süre boyunca, kocası IV. Leo'dan daha uzun bir süre boyunca, tek imparatormuş gibi karar veren, üstün bir güç kullanmıştır.

Erkek imparatorlar gibi devleti nasıl yönetebilmişti? Hristiyan Bizans toplumunda bir kadının reşit olmayan oğluna naiplik yapması kanunlarca korunan yasal bir durum olarak bilinmiştir. Dul imparatoriçelerin oğullarının mirasını koruması beklenen bir durum olarak düşünülmüştür. Fakat oğlunu öldürerek tahta geçmek, bu gerçekten çok çarpıcı bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. İrene Bizans imparatorlarının çocuklarının doğduğu mor odada doğmamıştır, o sadece orta Yunanistan'da az tanınan bir ailenin kızı olarak dünyaya gelmiştir. İktidardaki hanedanın gelecekte imparator olacak olan varisi ile evlenmiş ve kaderini meşru imparatorun yerini alabilecek şekilde yönlendirmişti. VI. Konstantin'in gözlerini kör ettirerek, tek başına imparator olarak kendi konumunu güvence altına almış, başarılı komutanlara Tanrı'dan ilahi onay aldığını savunarak güvence vermiştir.

³ Dilek Maktal Canko, "Sikkelerin Işığında Bizans'ta İmparatoriçe İmgesi (780-1204)", **Art-Sanat Dergisi**, sayı 8, 2017, s.116.

İrene, sözün tam anlamıyla Bizans İmparator'u olmuş ilk kadındır.⁴ Kadınsı güç, Bizans sarayının merkezinde yer almıştır. Ancak yukarıda bahsedilen Bizans kadınları ve daha fazlası Bizans İmparatorluğu'nun yönetilmesinde önemli rol oynamışlardır. Ancak hiçbiri İrene gibi tek başına hükmetmeyi düşünmemiştir. Ya naiplik yapmışlar ya da eşlerinin yanında yer almışlardır. Hatta yalnız kalan imparatoriçeler yine de tek başına hükümdarlık yapmayı düşünmemiş yeniden evlenip eşleri ile beraber yönetmeyi düşünmüşlerdir.

⁴ Paul Lemerle, **Bizans Tarihi**, çev., Galip Üstün, İletişim Yay., 2004, s. 81.

KAYNAKLAR

İrene'nin yaşadığı yıllar Bizans'ın ikonoklast dönemine denk gelmektedir. Ancak ikonoklast döneme ait yazılı belgeler üç ana sebepten dolayı genellikle sorunludur. Birincisi, genellikle tartışma çerçevesinde yazılmış ve tüm tartışma literatürlerinde olduğu gibi, abartma eğilimlidir. Yine de yazarın neler olup bittiğini bilmemizi sağladığını, kendi içinde yararlı olduğunu söyleyebiliriz. İkincisi, çoğu ikonoklast yazı "Ortodoksluğun Zaferi" nden sonra imha edildi ve bu dönemdeki diğer belgelerin birçoğu ikon tartışmalarının sona ermesinden sonra yoğun şekilde yeniden işlendi. Son olarak, hepsi olmasa da korunmuş metinlerin çoğu, Bizans nüfusunun çok küçük bir kesimi tarafından yazılmıştır: Konstantinopolis'te yaşayan elit erkekler. Hayatta kalan metinleri okuduğumuzda bütün bu konuları hatırlamamız gerekir.

Bizans tarihi hakkında bilgi veren kaynaklar içinde Cyril Mango ve Roger Scott tarafından 1997 yılında "The Chronicle of Theophanes Confessor Byzantine and Near Eastern History A. D. 284-813" adıyla İngilizce'ye çevirilen Bizanslı Vaiz Theophanes'in Kronografya'sı kullandığım en önemli kaynaktır. Âdem'den 813 yılına kadarki olaylar anlatılır. Özellikle 602-813 tarihleri arası ayrıntılı ve önemlidir. İkonakırıcı harekete karşıdır. Taraf tutarak yazmasına rağmen eski kaynaklara dayanarak eserini yazması ve kronolojik sisteme önem vermesi erken dönem Bizans Tarihini aydınlatmaktadır. Yazdıklarını sorgulayan ve detaylı araştıran bir metodolojisi olmamasına rağmen Kronografya adlı eseri, VII. ve VIII. yüzyıl Bizans tarihi ve ikonoklazm hareketinin ilk evreleri için tek kaynak niteliğindedir. İkonoklazm'ın başlangıcından itibaren I. dönemin sona ermesine dek olan siyasî gelişmeler ve dinî olayları içeren Kronografya, İrene'nin yaşadığı dönem için çok değerli bir kaynaktır.

Sekizinci ve dokuzuncu yüzyıllar için önemli diğer bir kaynak, Patrik Nikiforos'un 780-787 yıllarında kaleme aldığı ve 602-769 yıllarını kapsayan Breviarium: Historia Syntomos'tur. Patrik Nikiforos, eserini nesnel olarak yazmıştır. Devletin yüksek bir memuru olan Nikiforos, sarayın baş sekreteri sıfatıyla 787 yılı konsilinde imparatoriçe İrene'ye eşlik ederek bu tarihî konsile bizzat tanık olmuştur. Bu konsilde papa'nın mektubunu okuyan kişidir. "Kısa Kronik" olarak da

adlandırılan Breviarium, Cyril Mango tarafından 1990 yılında İngilizce'ye çevrilerek ‘‘Short History’’ adıyla yayımlanmıştır.

De Administrando Imperio (İmparatorluk Yönetimi Üzerine) adlı eser VII. Konstantin'in (Konstantin Porfirogennetos) arşiv koleksiyonudur. Eser, Bizans'ın etrafındaki ülke ve kavimlerin özellikleri, coğrafi konumları ve gelenekleri hakkında bilgi içermektedir. Eserin 948 ile 952 yılları arasında derlenip yazıldığı düşünülmektedir. Bizans kültür hayatına önemli katkılarda bulunan imparator VII. Konstantin bu eseri, başta oğlu II. Romanos olmak üzere imparatorluğu yönetecek kimselere yol göstermek amacıyla yazmıştır. Bu eser R.J.H. Jenkins tarafından 1967 yılında İngilizce'ye çevirilmiştir. İrene'nin yaşadığı dönemdeki Slavlar hakkında ve İrene ile oğlu VI. Konstantin'in taht kavgası hakkında bilgi vermesi konusunda önemli kaynak olmuştur.

The Book of Ceremonies (Seremoniler kitabı) yine VII. Konstantin tarafından yazılan en kapsamlı eserdir. Bu kitapta devletin ruhani simgesi olarak görülen ve görkemi ile herkesi etkilemeyi amaçlayan törenleri ve gösterileri ayrıntılı olarak anlatmaktadır. Farklı konuları içeren bölümlerde; mahkemenin rolü, seküler ve dini törenler, saray ve kilisede yapılan taç giyme törenleri, imparatorluk mezarları, elçilikler, ziyafetler ve elbiseler, chariot races (at arabası yarışı) ile yapılan hipodrom festivalleri, Bizans idaresindeki hiyerarşi, Araplardan Girit'i kurtarmak için yapılan keşif gezileri, dini illerin ve piskoposların olduğu liste gibi birçok konuların açıklaması mevcuttur. Ann Moffatt ve Maxeme Tall tarafından 2017 yılında İngilizce'ye çevrilmiştir. İrene ile kocası IV. Leo'nun töreninin nasıl ve ne zaman gerçekleştiği ve mezarlarının nerede olduğu hakkında bilgi vermesi açısından kullandığımız önemli kaynaktır.

İslâm ilimlerinin birçoğunda meşhur ve büyük söz sahibi olan âlimlerden birisi olan İbn Kesir'in el Bidâye ve'n-Nihâye adlı eserinden de yararlanılmıştır. Birçok ilimde derinleşmiş ve eserler vermiştir. el Bidâye ve'n-Nihâye 15 cilt halinde Mehmet Keskin tarafından 1994 yılında Büyük İslam Tarihi adıyla Türkçe'ye çevrilmiştir. Arapların Bizans'a karşı yaptıkları seferler açısından yararlanılmıştır.

İslâm kaynağı olan on üçüncü yüzyıla ait İbnü'l-Esîr'in (1160-1233) el-Kâmil fi't-târîh adlı eseri kullandığımız önemli kaynaklardandır. İbnü'l-Esîr'in eseri, Âdem'den 1231 yılına kadar gelen genel tarihtir. Tarih sahasında dört önemli kitabı zamanımıza ulaşmıştır. Bunların en önemlisi 10 büyük cilt halinde te'lif ettiği el-Kâmil

fi't-Târih adlı büyük İslâm Tarihi'dir. Bu eseriyle haklı bir şöhrete kavuşan İbnü'l-Esîr, tarihini yalnız rivayete değil, aynı zamanda gözlemlere de dayandırmak için birkaç kez Hicaz bölgesine kadar gitmiştir. Eser Abdullah Köşe tarafından 1991 yılında İslâm Tarihi: el-Kâmil fi't-târîh Tercümesi adıyla Türkçe'ye çevirilmiştir.

Tezde Bizans-Arap ilişkilerinde, onuncu yüzyılın İslâm kaynaklarından Taberî, Târîhu'l-Ümem ve'l Mülûk eserinden faydalanılmıştır. Taberî bu eserinde yaratılıştan kendi zamanına kadar olan olayları rivayet senedleriyle birlikte kaydetmiştir. Tarih ilminde en önemli kaynaklardan biri olarak kabul edilir. Birçok dile ve bu arada Türkçe'ye de tercüme edilmiştir. Millî Eğitim Bakanlığı tarafından Şark İslâm Klâsikleri serisi içinde neşrine başlanan Türkçe tercümesinin basımı henüz tamamlanamamıştır. Eser 40 cilt halinde İngilizceye çevirilmiş ve The History of al-Tabari adı ile yayınlanmıştır. İrene ile ilgili bölümler 29 ve 30. ciltlerde yer almaktadır. 29. cildi Hugh Kennedy tarafından 1990 yılında Al-Manşur and al-Mahdi adıyla, 30. cildi C. E. Bosworth tarafından 1989 yılında The Abbasid Caliphate in Equilibrium adıyla İngilizce'ye çevirilmiştir. Ayrıca tezimizde Araplar'ın Anadolu'daki durumları hakkında Arap kaynaklarındaki rivayetleri bir araya getiren E. W. Brooks'un 'Byzantines and Arabs in the Time of the Early Abbasids' adlı makalesinden de bu bağlamda yararlanılmıştır.

Tezde ayrıca Süryani kaynaklardan biri olan XII. yüzyılda yazılmış Süryânî Mikhâil'in Kronografyası'ndan da yararlanılmıştır. Dünyanın yaratılışından 1195 yılına kadar gelen dönemi kapsayan hacimli bir dünya tarihidir. Mikhâil'in Kronografyası 2013 yılında Robert Bedrosian tarafından İngilizce'ye çevrilmiştir. Bir dünya tarihi olan eser, günümüze ulaşmış en geniş Süryani kroniğidir. Süryani Mikhâil Vakayinamesi olarak da bilinen eser hem kilise tarihi hem de genel tarih olarak dizayn edilmiştir. Süryânî Mikhâil'in Kronografyası'ndan Bizans-Arap mücadeleleri açısından yararlanılmıştır.

Bir diğer kronik on üçüncü yüzyıla ait Gregory Ebü'l-Farac'ın Abû'l-Farac Tarihi'dir. Yaratılışın başlangıcından 1286 yılına kadar gelen bir dünya kroniğidir. Eser üç kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısım, yaratılıştan 1286 yılına kadar olan siyasî tarihi içerir. İkinci kısım, Peygamber Harun'dan başlayan kilise tarihini içerir. Üçüncü kısım, Süryânî Kilisesi hakkında Aziz Thomas'tan başlayarak Antakya patriklerini içermektedir. Eser Abû'l-Farac Tarihi adıyla Ömer Rıza Doğrul tarafından 1999 yılında Türkçe'ye çevrilerek iki cilt olarak yayımlanmıştır. Bizans ile Araplar

arasındaki siyasî mücadeleleri içermesi açısından kullandığımız önemli kaynaklar arasındadır.

Birinci elden yazılan kullandığımız diğer kaynaklar Şarlman döneminde yazılan eserlerdir. Bu eserlerde o dönemi aydınlatmaları açısından ve Şarlman ile İrene arasındaki diplomatik ilişkilerden bahsetmeleri açısından önemli eserlerdir. Bunlardan birisi Annales Regni Francorum (Frank Krallığı Yıllıkları)'dur. Annales Laurissenses Maiores olarak da bilinen eser, İngilizce'ye Royal Frankish Annals (Frank Kraliyet Yıllıkları) olarak çevrilmiştir. 741'den 829'a kadar olan dönem hakkında bilgi vermektedir. Yıllık Bernard Walter Scholz ve Barbara Rogers tarafından 1970 yılında Carolingian Chronicles: Royal Frankish Annals and Nithard's Histories adlı eser içinde İngilizce'ye çevrilmiştir.

Şarlman hakkında bilgi veren en önemli eser Einhard tarafından yazılan Vita Karoli Magni (Büyük Karolus'un Hayatı) adlı biyografidir. Eser önsöz ve 33 bölümden oluşmaktadır. Eserin birçok İngilizce tercümesi vardır. Tezimizde kullanılan kaynak 1969 yılında Lewis Thorpe'nin yazdığı Two Lives of Charlemagne'dır. Eserde Şarlman'ın kızı ile İrene'nin oğlu arasında yapılan diplomatik ilişkilerden bahsetmektedir.

Ayrıca Nadia M. El-Cheikh'in İslâm kaynaklarına göre Bizans'taki Kadın İmparatoriçeleri bir araya getirdiği makaleden, tedkik eserler arasında en önemlileri olan Vasiliev ve Ostrogorsky'den ve arkeolojik kazılar arasında da Bizans parası olarak tanımlanan üzerinde İrene portresi bulunan follis ve soliduslardan da faydalanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. İRENE'NİN ATİNA'DAN SARAYA GELİŞİ

1.1. Taç Giyme Töreni ve IV. Leo ile Evlilikleri

İmparator V. Konstantin ve oğlu IV. Leo, 768'de İrene'yi Hieria Sarayından almışlar ve ardından İrene ile İmparatorluk şehri olan Konstantinopolis'e gösterişli bir giriş yapmışlardır. İrene'nin gelişinin resmi açıklaması, Patrik Nikiforos'un Kısa Tarihi'nde şöyle yer almaktadır: *"Konstantin oğlu Leo için adı İrene olan bir eş getirdi ve Aralık ayında Augusta⁵'yi taçlandırdı, birleşmeden sonra onların düğününü kutladı."*⁶ Theophanes'in yorumları daha detaylı verilmiştir: *"1 Kasım günü İrene, Atina'dan geldi. O Hiereia'dan birçok ipeklerle süslenmiş dromones⁷ ve chelandia⁸ gemileriyle imparatorluk şehrine geldi ve orada seçkin erkekler ile onların eşleri tarafından karşılandı. IV. Leo ve babası V. Konstantin, Patrik Nicetas (766-780) ve Kutsal Saray'da toplanan mahkeme tarafından, aralık ayının on yedinci günü Atinalı İrene'yi taçlandırdılar. Taç giyme törenlerinden hemen sonra kraliyet çifti Daphne'deki St. Stephen Kilisesi'ne girdi, burada yeni basilissa, imparatorluğun yüksek görevlileri ile yeminlerini etti, daha sonra halk tarafından On Dokuz Divanlı Salonda alkışlandılar ve nihayetinde Aziz Stephen Kilisesi'nde imparatorluk evliliğini resmileştirdiler."*⁹ IV. Leo, V. Konstantin'in ilk oğlu ve tahtın varisi olduğu için V. Konstantin bu evliliğe büyük önem vermişti. IV. Leo henüz bebekken onu ortak imparator ilan eden V. Konstantin, 769 yılında da IV. Leo'yu basileus ve İrene'yi de

⁵ Taç giyen imparatoriçenin unvanı.

⁶ Nikiforos Patriarch of Constantinople: **Short History**, çev. Cyril Mango, Washington D.C., DORLC, 1990, s. 163.

⁷ Bizans donanmasının 5 ile 12. yüzyıllar arası en önemli savaş gemisi.

⁸ Chelandia, Bizans kadirga savaş gemisi, yük taşımakta da kullanılan dromōn tipi gemilerin bir varyantıdır.

⁹ Theophanes, **The Chronicle of Theophanes A. D. 602-813; The Chronicle of Theophanes Confessor: Byzantine and Near Eastern History AD 284-813**, çev. Cyril Mango ve Roger Scott, Oxford, Clarendon Press, 1997, s. 613.

basilissa olarak taçlandırmış ve böyle yaparak V. Konstantin üçüncü karısı Eudokia'dan olan 5 çocuğunu dışlamıştır. VI. Leo'nun bu beş üvey kardeşi, "sezar" olarak bilinmişlerdir ancak bu statüye ve annelerinin augusta gibi taç giymesine rağmen, üvey kardeşleri olan IV. Leo Hazar ve onun yeni karısı İrene iktidarın gelecekteki imparator ve imparatoriçeleri olarak seçilmişlerdir.¹⁰

İrene'nin Boukoleon Sarayına giriş yapması, en seçkin yurttaşların yanı sıra, büyük bir kalabalığa sahip yerel halk ve onların kraliçesi haline gelecek olan yeni prensesi görmeye çalışmaları çok renkli ve gürültülü olmuştur. Tabii ki, İrene, Yunanistan'dan yalnız gelmemiştir, kendi hizmetkârları ve yoldaşları ile gelmiştir. Ayrıca hayatının büyük bir kısmı için resmi saray kostümleri giymesi hedeflenmiş olmasına rağmen, kendi kıyafetlerini, mücevherlerini, çarşaflarını, getirmiştir.¹¹

İrene ve IV. Leo'nun evliliklerinin veya İrene'nin imparatoriçe olarak taç giyme töreninin ayrıntılı kayıtları yoktur, ancak The Book of Ceremonies (Seremoniler Kitabı) adlı eser böyle törenlerin nasıl gerçekleştirildiği hakkında net ve ayrıntılı bilgiler vermiştir.¹² Bury'e göre, Seremoniler Kitabı adlı eserde 41. bölümde detaylı anlatılan tören V. Konstantin döneminde gerçekleşen IV. Leo ile İrene'nin evliliklerini anlatmaktadır.¹³

Taç giyme töreni en önemli imparatorluk seremonilerinden biridir. Julianus'dan altıncı yüzyıla kadar taç giyme töreninin askeri bir kimliği vardır; yeni imparatora tacını askerler giydirir. Beşinci yüzyılda Konstantinopolis patriği imparator nişanlarını kutsar ve 400-1000 yılları arasında imparatorun tacını patrik giydirir. Beşinci ve altıncı yüzyılda Bizans'ın politik yapısının değişmesiyle Julianus zamanından başlayarak taç giyme törenleri başkent en önemli kilisesi olan büyük Ayasofya Kilisesi'nde yerine getirilmeye başlanmıştır. 641'de II. Konstans Ayasofya'nın ambonunda taç giyer. 776'da VI. Konstantin Hippodrom ile Ayasofya arasındaki seremonide yardımcı imparator olarak taç giyer. Patrik imparatora

¹⁰ Konstantin Porfirogennetos, **The Book of Ceremonies**, çev. Ann Moffatt ve Maxeme Tall, Brill, Boston, 2017, s. 645.

¹¹ Judith Herrin, **Unrivalled Influence: Women and Empire in Byzantium**, Princeton University Press, 2013, s. 52.

¹² Konstantin Porfirogennetos, **The Book of Ceremonies**, ss. 208-16.

¹³ J. B. Bury, "The Ceremonial Book of Constantine Porphyrogenetos", **The English Historical Review**, Numara 86, 1907, s. 429-30.

Ayasofya'nın ambonunda taç giydirir, izleyenler kutlar, imparator tahta çıkar, göğsü, elleri veya ayakları öpülür (proskynesis). Yıllar geçtikçe taç giyme törenleri Bizans'ta daha büyük bir görkemle kutlanmaya başlamıştır. VII. Konstantin Seremoniler Kitabını ayrıntılı biçimde kaydetmiştir; taç giyme töreninin betimlenmesi sayfalar tutar çünkü imparator tüm devlet adamlarının, senatörlerin ve lonca üyelerinin oynadığı rollerin tümünü, resmi geçitteki tam yerlerini, her birinin giydiği giysileri ve üstlendikleri görevlerin işaretlerini liste olarak yazmıştır. Örneğin, patriciler yaldızla bezeli beyaz khlamys¹⁴ ya da pelerin giyerek gelirlerdi.¹⁵

İmparatorun litürjik¹⁶ karizmasını bu taç giyme töreniyle kazandığı kabul edilir. İmparator, taç giyme töreni için, büyük yortularda çoğunlukla yaptığı gibi, maiyetiyle Ayasofya'nın güney kapısına gelir ve patrik tarafından iç narteks girişinde karşılanır. Oradan hep birlikte merkezi (''imparatorluğa ait'') kapılardan geçerek kilisenin ana nef¹⁷'ine girerler ve kilisenin merkezindeki büyük kürsüden, ambon¹⁸'den bema¹⁹ sınırına uzanan yüksetilmiş kenarlıklı yola, solea²⁰'ya doğru ilerlerler. Mabel ana girişlerine ulaştıklarında, imparator elinde yanan bir mumla bemanın kutsal kapılarının önünde patrikle beraber dua eder ancak bema bölgesine girmez. Patrikle birlikte dönerek taç töreni eşyalarının, taç ve khlamys ve fibula'nın küçük bir masa üzerine hazır edildiği ambona çıkmak üzere tekrar geriye doğru yürürler. Diyakoz tarafından monoton bir makamla okunan duanın ardından patrik imparatorluk khlamys ve fibula'sı üzerine özel bir dua okur ve sonra bunları imparatora giydiren saray

¹⁴ Sağ omuzda fibula ile tutturulan ve omuzu açıkta bırakan uzun pelerin olan khlamys, Bizans'ta geleneksel sivil kostümdür. Erguvanî renkte olan imparatorun taç giyme töreni ile ilişkili olduğu için rütbe işaretinin de önemli bir göstergesidir.

¹⁵ Tamara Talbot Rice, **Bizans'ta Günlük Yaşam (Bizans'ın mücevheri Konstantinopolis)**, çev., Bilgi Altınok, Özne Yayıncılık, 2002, s. 30.

¹⁶ Ayin-ibadet.

¹⁷ Nef, bir bazilika kilisesinin merkez koridoru veya bir kilisenin arka duvarı ile kesişme noktasının en uzak noktası arasında yer alan ana gövdesi ve koridordaki transepttir.

¹⁸ Eski kiliselerde koronun yan tarafında incilin okunduğu ve vaazların verildiği yüksekçe bölüm.

¹⁹ Erken Hristiyan döneminde kilise önde gelenleri için ayrılmış ve normal halkın girişinin yasak olduğu, normal zeminden yüksekçe konumlandırılmış platforma verilen isim.

²⁰ Din adamlarına ayrılmış yükseltilmiş bir geçiş yolu ve kenarları küçük payelerle tutturulmuş mermer korkuluk levhaları ile sınırlandırılmıştı.

görevlilerine uzatır. Patrik daha sonra imparatorluk tacı üstüne bir dua okur ve taçla bir haç işareti yaparak “Tanrı ve Oğul ve Kutsal Ruh adına” diyerek ve “Muhterem” diye seslenerek tacı imparatorun başına koyar. Topluluk patriğin “Muhterem” deyişini üç kez tekrarlar. Bu noktada tören bir Bizanslıya oldukça aşına gelecektir. Çünkü bu tören “el verme” (kuşkusuz oldukça temel bir unsur) eksikliğinin dışında Ruhban sınıfını bu sınıftan olmayanlardan ayıran papazlığa atama töreniyle biçimsel olarak aynıdır. Tören ekmek ve şarap ayınındeki özel bir âna, ilk ya da “küçük giriş” ve kilisedeki özel bir yere, ambonun ruhban sınıfa ait bölgesine atfedilir.²¹

Bir gün önce tören kıyafeti için bir talimat verilir. Ertesi gün kilise kurulu üyeleri tören kıyafetlerini giymiş halde erkenden toplanırlar. Yöneticiler emrini verdiğinde, patriciler²² ve geri kalan herkes içeri girer. Augustus Salonu’na sandalye koyarlar ve yöneticiler taçlarını takarlar. Saray halkı da farklı kıyafetler giymişlerdir. Daha sonra herkes ayağa kalkar ve törenlerin efendisi beş silentiaries²³ ile birlikte salona giriş yapar. Silentariesler salonun iki tarafına dağılarak girer ve imparator praipositos’a²⁴ işaret eder ve silentariesler St Stephen Kilisesi’ne giderler.²⁵ Praipositos patriği çağırır ve o Augustus Salonuna gider ve patrik gider sonra yöneticiler ayağa kalkar ve patriği karşılarlar. Patriğin törensel imparatorluk alametlerini (khlamys ve taç) “Muhterem” denilmesi ritüeli için getirmesi kutsal dini göreve atanma olarak değerlendirilecektir ve bu yeni taç giyen imparatorun büyük giriş alayında yer almasıyla, bu sırada bir papaz ya da piskopos gibi anılmasıyla, ayini gerçekleştiren papazlar sınıfıyla barış öpüşmesiyle ve sonra komünyonu yüksek ruhban sınıfının aldığı gibi almasıyla doğrulanan bir yorumdur. İmparatorun ritüel olarak programlanan eylemleri (mertebesi belirsiz bir papaz olsa da) bir papazın eylemleri gibidir.²⁶

²¹ Meryem Acara, “Bizans Ortodoks Kilisesinde Liturji ve Liturjik Eserler”, **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, C. 15, Sayı: 1, 1997, ss. 185.

²² Roma’daki seçkin ailelerden oluşan bir gruba verilen addı.

²³ Bizans imparatorluk sarayında bir sınıf soyluya verilen Latince bir unvandı. Bu unvana sahip kişiler, Büyük Saray’daki düzen ve sessizlikten (Latince: silentium) sorumluydu. Orta Bizans döneminde (8-11. yüzyıllar), onursal bir saray unvanına dönüştürüldü.

²⁴ Muris (miras bırakan).

²⁵ Patrik ve kurul üyeleri St. Stephen Kilisesi’nde bekliyordu.

²⁶ Konstantin Porfirogennetos, **The Book of Ceremonies**, ss. 208,209.

1.2. İrene Hakkında

Kaynaklarda İrene'nin Konstantinopolis'ten önceki hayatından hiç bahsedilmemiş ve kroniklerde bu eşsiz onur için onun neden seçildiğine dair herhangi bir ipucu verilmemiştir. Elimizde bulunan kaynaklar sadece ona karşı duyulan şükran ifadeleridir.²⁷ Vasiliev *'Bizans İmparatorluğu'nda bir kadının tam otoriteyle devleti yönetmesinin ilk örneği İrene'dir. Kelimenin tam manasıyla kendi başına imparatorluğu yöneten bir otokrattı ve imparatorluğun seküler âdetleriyle çelişen yeni bir tarzı temsil etti. Resmi evrakın ve buyrukların, onu 'imparatoriçe' yerine 'sadık imparator (basileus) İrene' diye isimlendirdiğini kaydetmek ilginçtir.'*²⁸ diyerek İrene'den bahsetmiştir. O dönemin düşünce yapısına göre ancak bir imparator, yani erkek, kanun koyucu olabilirdi. O nedenle İrene'nin bir imparator olduğu hikâyesinin uydurulması mümkün görünmemektedir.

Bailly kitabında Diehl ve kendi görüşlerini verirken İrene'den şöyle bahsetmiştir: *'Diehl'e göre, son derece ihtiraslı, fazla olarak iktidara düşküdü. Namusunu korumuş olması, bir sevgilinin kendisine hakim olacağı korkusundandı. Hiçbir ahlaki düşünce, hiçbir çekinme, hiçbir insani duygu, hatta ana sevgisi ondaki gem vurulmaz iktidar iradesini asla gevşetemez. Kibirli ve ihtiraslı İrene, şiddetli, sert ve zalimdi. Bu azimli ve inatçı kadın güttüğü amaçlara yorulmaz ve şaşılacak bir takip fikriyle yürürdü. İmkanları görülmemiş bir bollukla, eşsiz tuzak kurma ve entrika çevirme sanatı projelerinin emrine koyardı. Bütün ruhunu saran ve onu hükmü altına alan bu iktidar deliliğinin, duygularının tümünü ortadan kaldırarak yalnız ihtirası canlı bırakan bu ruhi çarpıklığın, şüphesiz bir büyüklük yönü de vardır.'*²⁹ Bailly ayrıca *'Theodora'nın yanında, İmparatoriçe İrene, Bizans mutlakiyetinin en büyüleyici kadın simalarından biridir'*³⁰ demiştir.

²⁷ Auguste Bailly, **Bizans Tarihi**, çev., Haluk Şaman, Tercüman yay., C. 1, İstanbul, 2006, s. 174.

²⁸ Alexander A. Vasiliev, **Bizans İmparatorluğu Tarihi**, çev., Tevabil Alkaç, Alfa Yayınları, 2018, s. 274.

²⁹ Bailly, s. 175.

³⁰ Bailly, s. 158.

Bir yetim olan İrene, Yunanistan'ın orta kesiminde siyasi öneme sahip Sarantapechos (Sarandapechys) ailesinin bir üyesi olarak bilinmektedir. İrene'nin amcası Konstantin Sarantapechos, aristokrat olarak tanınmıştır. Muhtemelen Hellas³¹ themasının strategosu³² idi. Bir spatharios³³ olan Konstantin Sarantapechos'un oğlu Theophylact'tan, 799'da V. Konstantin'in oğullarının etrafında toplanan bir isyanın bastırılmasıyla bağlantılı olarak bahsedilmiştir.³⁴ Edward Gibbon, onu "*Atinalı bir bakire, on yedi yaşında bir yetim ve serveti kişisel başarılarından oluşmuş olmalı.*" diye tanımlamıştır.³⁵ Garland, İrene'nin ailesi hakkında çok az şey bilinmesinin tarihçilerin, İrene'nin, "*gelin tanıtma töreni*"³⁶ ile seçilen bir imparatorluk gelinin ilk örneği olabileceğini öne sürmelerine neden olduğunu yazmıştır.³⁷ Ancak bu hipotezi destekleyecek hiçbir kanıt yoktur. Gelin tanıtma töreni hakkında yazılan makalelerde bu geleneğin ilk örneği olarak İrene'nin oğlu VI. Konstantin için uygun gelin aramasıyla başlamış olduğu şeklinde görülmektedir.³⁸

Her ne kadar İrene'yi kimin keşfettiğini veya V. Konstantin'in neden gelini olarak seçtiğini bilmesek de imparatorun dikkatini çekebilmek için, muhtemelen İrene, soylu bir aileye, yüksek kültürel niteliklere, harika bir güzelliğe sahip olmalıydı.³⁹ V. Konstantin'in İrene'yi seçmesindeki bir diğer sebep oğluna ve doğacak olan varis

³¹ Yunanistan'ın (M.Ö. 3000-1050 yılları arasındaki) anakarası.

³² Themanın komutanı.

³³ Bizans İmparatorluğu'nun kılıçlı muhafızı.

³⁴ Theophanes AM 6291, [AD 798/9], Mango ve Scott, s. 651.

³⁵ Edward Gibbon, **The Decline and Fall of the Roman Empire**, C. 2, New York: The Heritage Press, 1946, s. 1621.

³⁶ Bu tören kaynaklarda, imparatorluğun en çekici genç kadını, gelecekteki imparatorun karısı olmak için bulma yolu olarak sunulan bir gelenek olarak geçmektedir.

³⁷ Lynda Garland, **Byzantine Empresses: Woman and Power in Byzantium, A. D. 527 - 1204**, Routledges's Collection, 1999, s. 73.

³⁸ Nectaria McLees, "Byzantine Bride Shows and the Restoration of Icons", **Road to Emmaus**, C. 13, Numara 4 (#51), 2012, s. 35. Warren Treadgold, "The Historicity of Imperial Bride-Shows", **Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik**, C.54, 2004, s. 40.

³⁹ Charles Diehl, **Bizans İmparatorluğu'nun Tarihi**, çev., A. Göke Bozkurt, İlgı Yayınları, İstanbul, 2006, s. 66; George Finlay, **History of The Byzantine Empire**, William Blackwood, London, 1908, s. 69.

çocuklarının saf Yunan soyu ‘‘barbar olmayan’’⁴⁰ bir imparator ailesi olmasını istemesi olabilir. Çünkü V. Konstantin’in ilk karısı yani en büyük oğlu ve mirasçısı olan IV. Leo’nun annesi, Hazar Hanının kızıydı.⁴¹ V. Konstantin, ikonoklast tartışmalar yüzünden dini olarak bölünmüş bir imparatorluğun birliğini sağlamak için genç Atinalı İrene’yi seçmiş olabilir.

769’da Konstantinopolis’e gittiğinde İrene Sarandapechys ailesinin bir üyesi olarak adlandırılmamıştır, bu da babasının muhtemelen öldüğünü veya bu ismin kroniklerin dikkatini çekecek kadar iyi bilinmediğini göstermektedir. Bu yetim olduğu iddiasını doğrulayabilir ancak, yetim olmak, akrabaları olmadığı anlamına gelmezdi: babasını kaybetmişti, ancak annesi kaynaklarda hiç bahsedilmese de hayatta olmuş olabilir.⁴²

İrene’nin bu onura nasıl seçildiğini değerlendirmek için, bu tür seçimlerin geleneksel olarak yapılma şeklini gözden geçirmek yararlı olacaktır. İmparatorluk prensleri ve prensesleri genel olarak önemli siyasi müttefiklik için evlendirilmişlerdir. III. Leo, oğlu V. Konstantin ile Hazar Hanının kızı olan Çiçek’i Hazarlarla dostluk politikası sağlamak için evlendirmiştir. 731 yılında her ikisi de hâlâ çocukken,⁴³ nişanları gerçekleşmiştir.⁴⁴ Çiçek Konstantinopolis’e geldiğinde, Ortodoks Kilisesinde vaftiz olmuştur ve bu vesileyle adını İrene (barış) olarak değiştirmiştir.⁴⁵ 750’de oğlu

⁴⁰ Yabancı halklara verilen ‘‘barbar’’ terimi ilk defa Yunanlılar tarafından, kendilerinden farklı ve anlaşılmayan bir dil konuşan tüm diğer halklar için kullanılmıştır. Daha sonra Romalı yazarlar ‘‘barbar’’ terimine farklı anlamlar yüklemişlerdir. M.S. 1. yüzyılda artık, antik yazarlar tarafından vahşilik, zalimlik ve savaşçılık, tipik ‘‘barbar’’ fikrinin temel unsurları kabul edilmiştir.

⁴¹ Theophanes AM 6224, [AD 731/2], Mango ve Scott, s. 567.

⁴² Judith Herrin, **Women in Purple: Rulers Of Medieval Byzantium**, Princeton University Press, Oxford, 2001, s. 55.

⁴³ Konstantin 13 yaşında ve Çiçek muhtemelen daha gençti.

⁴⁴ Konstantin Porfirogennetos, **The Book of Ceremonies**, s. 645; Kübra Koç, ‘‘Müttefiklikten Düşmanlığa Kafkasya ve Doğu Avrupa’da Hazar-Doğu Roma İlişkileri’’, **Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)**, c. 5, sayı 8, 2018, s. 171; Ahmet Taşağıl, ‘‘Hazarlar’’, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, c.17, 1998, s. 117; George Ostrogorsky, **Bizans Devleti Tarihi**, çev., F. Işıltan, Ankara, TTK, 1995, s. 163.

⁴⁵ Konstantin Porfirogennetos, **The Book of Ceremonies**, s. 645; Mihail İllarionoviç Artamonov, **Hazar Tarihi: Türkler, Yahudiler, Ruslar**, Rusçadan Türkçeye çev., D. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, 2008, s. 122.

IV. Leo'yu doğurduktan sonra ölmüştür. Çiçek, barış anlamına gelen İrene ismini Hazarlar ile Bizans'ın barış anlaşması sonucu Bizans'a gelin olarak gelip aldı ise, İrene'nin adının gerçekten İrene olup olmadığını da düşünebiliriz. İrene Atina'dan bir barış anlaşması ile gelin olarak saraya gelmiş olabilir. Ancak bu bilgiye dayalı bir kaynağımız mevcut değildir.

V. Konstantin, daha sonra Maria ile evlenmiştir. 752 yılında Maria da ölmüştür.⁴⁶ Sonunda üçüncü eşi Eudokia ile evlenmiştir⁴⁷ ve ondan birçok oğlu ve bir kızı olmuştur. Ancak IV. Leo en büyük oğul olduğu için ortak imparator olarak o seçilmiştir. Annesinin kökeni nedeniyle, IV. Leo Hazar olarak biliniyordu. 769'ta, IV. Leo on dokuz yaşındayken, V. Konstantin ona uygun bir gelin aramaya başlamıştır. İmparatorluk tarihi boyunca, evlilikler gibi önemli konuları ebeveynler düzenlemiştir ve çocuklar buna boyun eğmişlerdir. Mahkeme görevlilerinin kızları veya yabancı birçok aday düşünülmüştür. Bu durumda, imparator V. Konstantin imparatorluk için kritik öneme sahip olan uzak bir bölgede bulunan bir aileden olan kızı seçmiş olabilir. Seçim, ciddi hesaplamaların bir sonucu olmalıydı: V. Konstantin ve Sarandapechys ailesi arasındaki ittifak, yerel bir aileyi ve onun aracılığıyla merkezi Yunanistan'ın önemli bir kısmını, başkent ile sıkı bir iş birliğine bağlayacaktı.⁴⁸ Ayrıca Hellas Slav kabilelerinin yoğun olduğu bir bölge olduğu için, sadık ortodoks aileler tarafından desteklenen imparatorluk kontrolünün genişlemesi, onların asimilasyonunu destekleyecekti. Atina bölgesinden bir eşin seçilmesi, imparatorluğun yenilenen, genişleyen hırsı yüzünden olabilir. Bu nedenle İrene Roma'dan ziyade Konstantinopolis altında yeni bir Hristiyan açılımı alanını güçlendirmeye yardımcı olabilirdi. İmparator 765/6'da seramik işçilerini aramak için bölgeyi ziyaret eden saray yetkililerden İrene'yi öğrenmiş olabilir. Ama İrene'yi seçmesindeki ana unsurlardan biri de, İrene'nin V. Konstantin'in oğlu IV. Leo Hazar ile evlenmek için doğru yaşta olması ve İrene'nin ailesinin, babası öldükten sonra imparator olacak olan IV. Leo Hazar'ın egemenliğini güçlendirecek olmasıydı.⁴⁹

⁴⁶ Nikiforos Patriarch of Constantinople, s. 143.

⁴⁷ Konstantin Porfirogennetos, **The Book of Ceremonies**, s. 645.

⁴⁸ Garland, s. 73.

⁴⁹ Herrin, **Women in Purple...**, s. 55; Garland, s. 73.

Gelin ve damat, kendileri için eş seçmekte söz sahibi olmasalar da onlar için düzenlenen evliliğe rıza göstermeleri gerekmiştir. İrene'nin doğum tarihinin bir kaydı olmadığı için, sadece İrene'nin gelecekte kocası olacak olan IV. Leo ile bağlantılı olarak düşünürsek kaç yaşında olduğunu tahmin edebiliriz. Eğer IV. Leo neredeyse yirmi yaşındaysa, İrene muhtemelen en az on dört veya on beş idi, bu da onun 750-755 yılları arasında doğmuş olabileceği ihtimalini düşündürebilir. Evliliğinden on üç ay sonra ilk çocuğunu doğurması da evlilik zamanında, ergenlik çağında olduğunu ve genç yaşta nişanlanan bazı çocuk gelinlerin aksine, ergenlik dönemini geçtiğini göstermektedir.

İrene doğduğu ve büyüdüğü çevreden dolayı, yalnızca çok dindar bir Hristiyan olarak yetişmedi, aynı zamanda tasvirlerle ibadet etmeye de güçlü bir sempati beslemiştir. Tasvir kırıncılığın doruk noktasında olduğu bir zamanda imparatorluk ailesinin bir üyesi olmuştur. İrene, bu nedenle, tasvirler hakkındaki görüşlerinde sessiz kalmıştır. İrene evlenmeden önce kocasının ısrarı üzerine, ikona kırıncı politikayı sürdüreceğine dair yemin etmiştir.⁵⁰

⁵⁰ James A. Arvites, **Irene: Woman Emperor of Constantinople, Her Life and Times**, The University of Mississippi, 1979, s. 4; Bailly, s. 173.

1.3. İmparator IV. Leo Dönemi

771 ve 775 yılları arasında V. Konstantin'in dış politikası hem Araplara hem de Bulgarlara yönelik olmuştur. İç politikada da ikonoklast politikalarına devam etmiştir. Böylelikle V. Konstantin askeri zaferler kazanarak⁵¹ ikonoklazm politikasını güçlendirmiştir. İkonoklast zulmünün başında, bu konuda özellikle aktif olan Thrakesion themasından sorumlu Michael Lachanodrakon vardı.⁵²

V. Konstantin'in 775 Ağustos'ta ölümünden sonra, hayatta kalan eşi Eudokia ve oğulları Kutsal Havariler kilisesine bağlı olan imparatorluk mozolesine imparatoru gömmüşlerdir.⁵³ En büyük oğul olan IV. Leo, tek imparator olarak kabul edilmiştir. IV. Leo'nun imparator olması sonucunda, İrene artık üst düzey bir imparatoriçe olmuştur. IV. Leo, tahta geçtikten sonra babası gibi kendi oğlunu tahta varis yapmak istemiş ve patrikten 14 Nisan 776 Paskalya pazar günü şafak vakti taç töreni düzenlemesini istemiştir. Paskalyadan önceki cuma günü, IV. Leo senatoyu, orduyu ve halkı çağırmıştır. Oğlu VI. Konstantin'i ve onun torunlarını yönetici olarak kabul etmelerini söylemiştir. IV. Leo patriklerle kürsüye çıkmış ve herkes VI. Konstantin'i imparator olarak kabul ettiklerine dair yemin etmişlerdir; 'Kilise'den ve Mesih'in elinden gelen' *'Lord Konstantin'i imparatorumuz olarak kabul ediyoruz ve onun uğruna öleceğimize and içiyoruz.'*⁵⁴

Genç prens VI. Konstantin'in imparator olarak taç giyme töreni, IV. Leo'nun üvey kardeşlerini kışkırtmıştır. Sadece birkaç hafta sonra, Mayıs 776'da Sezarlardan en büyüğü olan Nikiforos bir komplo kurmakla suçlanmıştır. Bir konsil düzenlenmiş, tüm kardeşlerin unvanları geri alınmıştır ve Cherson'a⁵⁵ sürülmüşlerdir. Çünkü babaları olan V. Konstantin'e verdikleri yeminlerini bozmuşlardı.⁵⁶ Bu, imparatorun kardeşlerinin ona karşı ve daha sonra VI. Konstantin'e karşı sürdürdüğü komplolardan sadece biriydi. 781/2, 792 ve 799'da olan ayaklanmaların merkezinde bu kardeşler bulunmaktadır.

⁵¹ 771 ve 772'de Araplara karşı, 773'te Bulgarlara karşı.

⁵² Ostrogorsky, s. 162.

⁵³ Konstantin Porfirogennetos, **The Book of Ceremonies**, s. 814.

⁵⁴ Theophanes AM 6268, [AD 775/6], Mango ve Scott, s. 620.

⁵⁵ Ukrayna'nın güneyindeki Herson Oblastında yer alan bir şehirdir.

⁵⁶ Ostrogorsky, s. 164.

IV. Leo, babasından, istikrarın sağlandığı bir imparatorluğu ve dolu bir hazineyi miras almıştı. V. Konstantin, iç meselelerde yalnızca güçlü bir hükümdar olmamıştı, aynı zamanda hem Bulgarlara hem de Araplara karşı başarılı seferler elde etmişti.⁵⁷ Hemen ardılları IV. Leo ve İrene devlet işlerini yönetme kapasitesine sahip ve yetenekli olsalardı, Anadolu'ya Arap baskınları çok yayılmadan durdurulmuş ve Balkanlar'daki Bulgar tehdidi sona ermiş olabilirdi.

V. Konstantin, III. Leo'dan daha fazla ikona düşmanıydı. Meryem kültürünü ve azizler kültürünü de kınamıştı. Konstantinopolis'te topladığı bir konsilin dinsel resimleri mahkûm etmesinin ardından, ikonalar tahrip edilmiş, üzerleri boyanmış ve kutsal kalıntılar ortadan kaldırılmıştı. İmparator, aynı zamanda tasvirlerin en ateşli savunucuları olan keşişlerle azimli bir mücadeleye girişmişti. Ama İrene tasvirlere tapmanın ateşli bir yandaşydı ve keşişlerin yönetimi altındaydı.⁵⁸

Hem iç hem de dış politikalarında IV. Leo, babasının geleneklerini sürdürmüş ve ikonoklazmayı desteklemiş görünmektedir. Ancak IV. Leo zamanı babası V. Konstantin zamanına göre daha sakin geçmiştir.⁵⁹ IV. Leo'nun hüküm sürdüğü süre boyunca, sürgünde olan ikona taraftarlarının geri dönmesine izin verilmiştir. Ancak sarayın içinde, hadım görevliler tarafından bir komplo hazırlandığı IV. Leo'nun kulağına gittiğinde Leo, çok zor bir durumda kalmıştı.⁶⁰ Tüm saray hadımları ve isimsiz dindar pek çok adam tutuklanmışlar ve şehrin ana caddelerinde zincirler halinde yürümek zorunda bırakılmışlar ve sonunda hapsedilmişlerdir. İrene bu olayla ilişkilendirilememiştir.⁶¹

Daha sonraki kaynaklar İrene'yi komploculara eklemişler ve imparator karısını gizlice ikonlara saygı duymakla suçladığını ileri sürmüşlerdi. IV. Leo İrene'yi kınamış ve bir daha asla onunla birlikte olmayacağını söylemiştir. Bu durumda neden tek çocukları olduğunu kanıtlamaktadır. Her ne kadar V. Konstantin zamanında ikonoklast olacağına yemin etse de İrene her zaman ikona taraftarı olarak betimlenmiştir.⁶²

⁵⁷ Ostrogorsky, s. 164.

⁵⁸ Lemerle, s. 85.

⁵⁹ Vasiliev, s. 305.

⁶⁰ Theophanes AM 6272, [AD 779/80], Mango ve Scott, s. 624.

⁶¹ Theophanes Kroniğinde dahi 776-780 arasında İrene ve ailesini hiçbir olayla ilişkilendirmez.

⁶² Herrin, **Women in Purple...**, s. 71.

İçişlerinde, V. Konstantin'in katı ikonoklast politikaları, oğlu IV. Leo ve gelini İrene tarafından da aynı şekilde uygulanmış olsaydı Bizans kilisesinin dini hayatı ve geleneklerinde tam bir dönüşüm meydana gelirdi. IV. Leo, babasının ikonakırıcı politikalarına devam etmesine rağmen, hükümdarlığı eşi İrene'nin ikon restorasyonu ile sonuçlanacağı bir geçiş döneminin başlangıcını işaret etmektedir.⁶³

Manastır emirlerine karşı yapılan zulüm durmuştur ve imparator metropolitlere keşiş seçerek onlara daha iyi davranmıştır.⁶⁴ Bu ani politika değişikliğinin nedeni bilinmemektedir. J. B. Bury, Leo'yu '*ikonoklastların genellikle saygı göstermediği Meryem Ana'nın ikonalarına saygılı gibi davrandı.*' iddiasını savunuyor olsa da genç imparator zulümleri hafifletmek için kendi popüleritesini arttırma girişiminde bulunmuş olabilir.⁶⁵

IV. Leo'nun kararları, ikonasever olan eşi İrene tarafından etkilenmiş olabileceğini de belirtmek gerekir.⁶⁶ İrene'nin kocasına ne gibi etkileri olduğu bilinmemektedir. Görünüşe göre İrene inancını saklı tutmaya devam etmesine rağmen, saltanatının başında IV. Leo'ya bir miktar etkisi olmuştur. İddiaya göre İrene, ikonalara ibadet ederken yakalanmış ancak yine de ikona taraftarı olduğunu reddetmiştir. İmparator bu durumdan sonra eşine o kadar çok öfkelenmiştir ki, onu yatak odasından bile kovmuştur. Bunun yanı sıra imparatorluk ailesinin ikonaları tercih eden tek üyenin İmparatoriçe olmadığı bilinmektedir. V. Konstantin'in kızı Anthusa da dindar ve ikona taraftarı olarak bilinmektedir.⁶⁷

IV. Leo'nun dört buçuk yıllık saltanatında onun karşı karşıya kaldığı en büyük mesele, tahta kimin geçeceği meselesiydi. Bu mesele senato ve sağlıksız genç imparatorun düşüncelerini işgal etmiştir.⁶⁸ IV. Leo, oğlu VI. Konstantin'e barış dolu

⁶³ Ostrogorsky, ss. 175-176.

⁶⁴ J. B. Bury, **A History Of The Eastern Roman Empire: From The Fall Of Irene To The Accession Of Basil I. (A.D. 802-867)**, Macmillan and Co., Limited St. Martin's Street, London, 1912, s. 477; Theophanes AM 6268, [AD 775/6], Mango ve Scott, s. 620.

⁶⁵ J. B. Bury, **A History Of The Later Roman Empire From Arcadius to Irene, 395 A. D. to 800 A. D.**, Macmillan and Co., London, 1889, s. 477.

⁶⁶ Vasiliev, s. 305.

⁶⁷ Leslie Brubaker, **Inventing Byzantine Iconoclasm**, Bristol Classical Press, 2012, s. 41; Bailly, s. 174.

⁶⁸ Bury, **A History of the Later...**, s. 478.

bir imparatorluk sağlamak için tedbirler almıştır. İrene, bunu düzenlemede bir rol oynamış ve oğlu VI. Konstantin için tahtın güvence altına alınmasını istemiş olabilir.⁶⁹

Oğlunu tahta varis yapmasıyla başkasının tahtta hak iddia etme şansı büyük oranda azalacaktır. Genç prensin ortak imparator olarak taç giyme töreni ile yalnızca ordunun, senatonun ve halkın desteği değil aynı zamanda imparatorluktaki sanayi ve ticaretin de desteği alınmıştır.⁷⁰

Bizans İmparatorluğu'nda en büyük oğlu iktidara getirecek bir kanun ya da gelenek olmamasına rağmen, IV. Leo beş genç kardeşinin oğlu VI. Konstantin'in imparatorluğuna engel teşkil edebileceğinden korkmuştur. IV. Leo'nun beş kardeşinden üçünün⁷¹ Caesar unvanına sahip olması ve diğer ikisinin⁷² nobilissimi⁷³ rütbesine sahip olması ve yetenekli insanlar olmaları imparatorun korkularını kanıtlanmış olabilir.⁷⁴ Fakat hepsi beceriksiz kişiler olarak yazılmıştır; J.B. Bury onları *'kendi başlarına hiçbir girişimde bulunmaksızın, herhangi bir tasarım komplocusu tarafından her zaman çalıştırılmaya hazır kuklalar gibi hep birlikteydiler ve bu gerçekten çok komik'* diyerek IV. Leo'nun kardeşlerini tanımlamıştır.⁷⁵

776 yılında themaların valileri, senatörler, ordu ve deniz subayı, imparatorluğun tüm önemli yetkilileri ve tüm sosyal sınıf temsilcileri genç VI. Konstantin'e bağlılık yemini etmişlerdir. IV. Leo, kendi oğluyla beş kardeşi eşliğinde Aya Sofya'ya geçmiştir. Patrik Nicetas, kiliseye girmeden önce binanın önünde kraliyet alayına katılmıştır ve halkın karşısında sunakta imparatorluk çiftine yazılı sadakat yeminlerini söylemiştir. IV. Leo, 24 Nisan 776 Paskalya pazar günü şafak

⁶⁹ Joseph McCabe, **The Empresses of Constantinople**, The Gorham Press, Boston, 1913, s. 87.

⁷⁰ Theophanes AM 6268, [AD 775/6], Mango ve Scott, s. 620.

⁷¹ Nikiforos, Christopher ve Nicetas.

⁷² Anthimus ve Eudocimus.

⁷³ Sezar ünvanından daha düşük, ancak yalnızca imparatorun ailesinin üyelerine bahşedilen ve genellikle bir imparatorun doğal ya da evlat edinen oğullarına verilen ünvan.

⁷⁴ 769'da V. Konstantin, Nikiforos ve Christopher'dan daha üst Caesar unvanını ve Nicetas ve Anthimus'un nobilissimus sıralamasını kazandı. En küçük oğlu Eudosimus, IV. Leo döneminde nobilissimus unvanı aldı. Bk.: Theophanes AM 6268, [AD 775/6], Mango ve Scott, s. 620.

⁷⁵ Bury, **A History of the Later...**, s. 481.

vaktinde, beş prens ve mahkeme yetkilileri ile oğlu VI. Konstantin'i imparator olarak taçlandırmıştır.⁷⁶

Aynı yılın sonunda (776), imparatorun iki kardeşinin de içinde bulunduğu Caesars olan Nikiforos ve Christopher'ın suikast girişimi olmuş ancak derhal yakalanmışlar ve olay hemen bastırılmıştır. Oğlu için halkın desteğini almak isteyen IV. Leo, seçilen bir grup yurttaşı Magnaura Sarayı'na çağırılmış ve komploculara ne olacağına onların karar vermelerini istemiştir. Her ne kadar kamuoyu iki prensin cezalandırılmasından yana olsa da Nikiforos ve Christopher affedilmiştir. Ancak ortak komplocularına aynı hoşgörülü muamele gösterilmemiş ve Cherson'a sürülmüşlerdir. Ancak Nikiforos, İrene zamanında yaşanacak olan muhalefetlerin de merkezinde yer alacaktır. 780 yılında, Patrik Niketas öldüğünde, IV. Leo, ikona taraftarı olarak düşünülmesine rağmen Kıbrıslı Paul'ü yeni patrik olarak atamıştır. Bury, iki Sezar'ın bağışlandığına inanmaktadır. Çünkü imparator, kardeşlerinin yoldaşları tarafından kullanılmakta olan zayıf insanlar olduğunu kabul etmiştir.⁷⁷

IV. Leo'nun 8 Eylül 780'deki zamansız ölümü, Bizans İmparatorluğunu taht sorunları ile karşı karşıya bırakmıştır.⁷⁸ Saltanatı kısa sürmüştür. IV. Leo'nun mücevherlerden ve özellikle Büyük Kilise'ye (Ayasofya) ait mücevherli bir taçtan hoşlandığı söylenmektedir. Sürekli taktığı için kafasında kan çıbanı oluştuğu ve onun yüzünden öldüğü düşünülmektedir.⁷⁹ IV. Leo'nun ölümü üzerine karısı İrene ve on yaşındaki oğlu tahta geçmiştir. Tahta geçen İrene ve oğlu iç muhalefet, doğuda artan bir Arap tehdidi, batıda güçlü bir Frank krallığının yükselişi ve ikonoklast tartışmalarla karşı karşıya kalmışlardır. Bizans bu zorlu dönemde, on yaşındaki erkek çocuğu ve onun naiplik görevini üstlenen ikonodül taraftarı annesi İrene tarafından yönetilmiştir.⁸⁰

⁷⁶ Theophanes AM 6268, [AD 775/6], Mango ve Scott, s. 620.

⁷⁷ Bury, **A History of the Later...**, s. 478.

⁷⁸ Konstantin Porfirogennetos, **The Book of Ceremonies**, s. 815.

⁷⁹ Herrin, **Woman in Purple...**, s. 75; Warren Treadgold, **The Byzantine Revival, 780-842**, Stanford University Press, 1988, s. 60.

⁸⁰ Gregory Abû'l-Farac (Bar Hebraeus), **Abû'l-Farac Tarihi**, Süryanice'den ing.'ye çev., E. A. Wallis Budge, Türkçe'ye çev., Ömer R. Doğrul, 3. Baskı, TTK, C. 1, Ankara, 1999, s. 204.

İKİNCİ BÖLÜM

2. İKONOKLAZM SORUNU

2.1. İkonoklazm Nedir?

Grekçe ‘‘imge’’, ‘‘tasvir’’ anlamlarında gelen ikon (εἰκών) kelimesinden türeyen ikona, Hristiyanlıkta yüce dinî kişilerin tahta üzerine balmumu ile işlenerek ve boyanarak yapılan iki boyutlu tasvirleri olmakla birlikte konu ve amaç bakımından uygun olduğu sürece fresk, mozaik gibi diğer sanat biçimleriyle ortaya konan eserler de bu kapsamda kabul edilmektedir.⁸¹ İkon kelimesinin yine Grekçe *klao* (κλάω) yani ‘‘kırmak’’ ile birleştirilmesiyle oluşturulan *ikonoklasia* (εἰκονοκλασία) kelime anlamı itibarıyla ‘‘tasvir kırıcılık’’ manasındadır ve sonraki yüzyıllarda tarihçilerin ikona karşıtı dönemi adlandırmak adına kullandığı genel bir terim olarak ortaya çıkmıştır. Bizanslılar tarafından dönemin adlandırılmasında kullanılan orijinal özel ad *İkonomahia* (Εἰκονομαχία) olup ikon kelimesine ‘‘savaş’’ anlamına gelen *mahia* (μαχία) kelimesinin eklenmesiyle elde edilmiştir ve ‘‘ikona çatışması’’, ‘‘ikona mücadelesi’’, ‘‘ikona savaşı’’ anlamlarına gelmektedir. Bu hareketin destekçilerine *ikonoklast* (εἰκονοκλάστης, ikonoklastis) yani ‘‘tasvir kırıcı’’ denirken karşıtlarına ise *ikonolatr* (εἰκονολάτρης, ikonolatrıs) yani ‘‘ikonaperest’’ denmekteydi. Modern tarihçilikte ikona taraftarlarını tanımlamak için kullanılan terimler ‘‘tasvirsever’’ anlamına gelen *ikonofil* (εἰκονόφιλοι, ikonofiloı) ve ‘‘tasvir hizmetkârı’’ anlamına gelen *ikonodül* (εἰκονόδουλοι, ikonoduli) olup yine sonraki yüzyıllarda ortaya çıkmışlardır.⁸²

Bu terimlerin modern kullanımı yanlış değildir. Fakat Grekçe konuşulan Roma dünyasında, Hristiyanlığın ortaya çıkmasından önce, eikon genellikle insanların portrelerini tanımlamak için kullanılmıştır.⁸³ İkonoklazm, Bizans dünyasını işgal eden dini imgelerin yedinci yüzyılın başlarından dokuzuncu yüzyılın ortasına kadar olan

⁸¹ Özkan Ertuğrul, **Mitoloji İkona ve İkonografya**, Paradigma Akademi Yay., 2013, s. 53.

⁸² John Lowden, ‘‘İkonakırıcılık’’, çev., Özden Arıkan, **Dumbaton Oaks Papers**, No.9/10, 1955, s. 209.

⁸³ Brubaker, s. 3.

rolü hakkında büyük tartışmalar yapmak için kullanılan bir kelimedir. İkonoklazm, ilk kez on altıncı yüzyılın ortalarında, 816'da Turin piskoposu Claudius'un ikon karşıtı eylemleri tanımlamak için yazdığı Latince iconoclasmus kelimesinden gelmektedir.⁸⁴

2.2. İrene ve İkonoklazm

Dini imgelerin ikonoklazma yol açacak kadar neden önemli hale geldiğini anlamak için, dini inanç ve politika tarihinin önceki gelişmelerine bakmamız gerekmektedir. Din ve politika genellikle tepeden aşağıya doğru incelenmekte, devlet bir kurum olarak ele aldığı kilisenin idari sistemlerinin ve yönetim organlarının bakış açısını dikkate almaktadır. Bu önemlidir çünkü yedinci yüzyılda kurumsal değişim düzeyinde kolayca farkedilen büyük kültürel ve sosyal dönüşümler olmuştur. Ancak Bizans imgeleri üzerindeki mücadele bu kurumsal düzeyde başlamamıştı ve onun geçmişi Bizans nüfusunun günlük uygulamasında araştırılmalıdır. Bizans dünyasında Ortodoks dini inanç, İsa Mesih'in enkarnasyonunun ve çarmıhtaki ölümünün insanlığın kurtuluşuna yol açtığı inancına dayanmaktadır: *'Mesih günahlarımız için öldü.'*⁸⁵ Bu dogma, birbiriyle ilişkili iki konsept ile desteklenmiştir: hiyerarşi ve şefaat.

Katolik dünyasının ikonalara karşı görüşü, Hristiyanlığı resimler ile öğretmek, halkı eğitmektir. Ancak Ortodoksların ikonalara karşı görüşü Katolik dünyasından farklıdır. Çünkü kutsal olarak görülen ikonaların ilk işlevi eğitim amaçlı değil, bir ibadet aracı olarak kutsal ışığa ulaştıran bir yol teşkil etmektedir. İbadet unsuru olarak görülen Ortodoks ikonalarının resimleriyle bütünleşmek yoluyla o resmin arkasında var olan esasa ulaşılacağı fikri ibadet ikonalarına farklı bir nitelik kazandırmıştır.⁸⁶

İkona merkezli ibadet ile ikonalara yüklenen ruhsal anlamların kökeninde, pagan ibadet ritüellerine bağlı kalarak, yeni bir ekonomik modelin geçmesi yatmaktadır. Çünkü Hristiyanlığın yeni bir din olarak ortaya çıkması ile pagan toplumla yaşadığı anlaşmazlığın temel dinamiğini, pagan inanca bağlı ekonomik

⁸⁴ Brubaker, s.4.

⁸⁵ Mehmet Alparslan Küçük, 'İkonografiden İnanca 'İsa Mesih'in Dirilişi/Paskalya' Süreci', **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Özel Sayı Aralık 2016, s. 232.

⁸⁶ Tayfun Akkaya, **Ortodoks İkonaları**, Arkeoloji ve Sanat Yay. 2000, s. 10.

ilişkilerinin Hristiyanlık tarafından tehdit edilmesi ve Hristiyanlığın geleneksel tapınak ekonomisinin dışında bir inanç biçimine sahip olması oluşturmaktadır. II. Theodosios dönemine kadar pagan tapınakları aynı kalmış ve tapınaklar önemlerini korumaya devam etmişlerdir. İkonalar böylece hem yeni bir ekonomik modelin önemli parçası hem de pagan ibadetine benzer bir tapınma aracı olarak kolay benimsenilmişlerdir.

Hristiyanlık saf bir din olarak kalamamıştır. Bu nedenle imparatorlar sürekli dini çatışmalar ile mücadele etmişlerdir. Hristiyanlık bu seferde yedinci yüzyılda putperest olarak görülmüş, kilise ile manastırlar puthanelere dönüşmüştür. Kilise ve ruhaniler arasındaki olaylar III. Leo döneminde yükselmeye başlamıştır.⁸⁷

Tarihçiler genel olarak ikonalar üzerine çıkan tartışmayı, Isauria döneminde III. Leo ile (717-741) başlatmışlardır. III. Leo'nun muhalefeti yüz yılı aşkın sürecek ağır bir krizi başlatmıştır. İkonaların saygı görmesi, III. Leo'nun hükümdarlığından iki yüzyıl öncesinde Konstantinopolis kilisesinde başlamıştır.⁸⁸ Fakat ikona ibadetine karşı çıkan birçok kilise de var olmuştur.⁸⁹ İkonaya olan muhalefetlerin çoğu, Anadolu'nun güneydoğu illerinde merkezlenmişti.⁹⁰ Bu bölgelerde, herhangi bir dinsel külte ve monofiz hareketinin kalıntılarına karşı çıkan Paulicanlar, ikonların güçlü muhalifleriydiler.⁹¹ Bu yer, ikonalara yapılan ilk resmi saldırıların gerçekleştiği Müslüman dünyasıyla yakın temas halindeydi.

Bazı araştırmacılar, imparatorların ikonoklazmı desteklemelerinde dini sebeplerin olduğunu ileri sürmüşken, diğerleri sebeplerin daha ziyade politik bir neden olduğuna inandılar.⁹² Yunan tarihçi Paparrigopoulos'a göre, bu döneme "ikonoklastik" dönem isminin verilmesi, bu dönemi tam anlamıyla ifade

⁸⁷ Mehmet Çelik, **Siyasal Sistem Açısından Bizans İmparatorluğu'nda Din-Devlet İlişkileri -1- (Kuruluşundan X. Yüzyıla Kadar)**, Akademi Kitabevi, İzmir, 1999, s. 82.

⁸⁸ Ernst Kitzinger, "The Cult of Images in the Age before Iconoclasm," **Dumbarton Oaks Papers**, C. 8, 1954, ss. 83-150.

⁸⁹ Ostrogorsky, s. 161.

⁹⁰ Bury, **A History of the Later...**, s. 437.

⁹¹ Ostrogorsky, s. 161.

⁹² İkonoklazmın neden ortaya çıktığı hakkında çıkan tartışma ve görüşler için bk.: Bekir Zakir Çoban, "Bizans İkonoklazmının Nedenleri ve İslam Etkisi Tartışması", **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, c. 8, sayı: 4, 2008, s. 118.

etmemektedir. İkonoklastik imparatorların amacı halkın eğitimini din adamlarının elinden almaktı. Bu imparatorlar, şahsi istekleri veya hanedanın geçici hevesleri nedeniyle değil, aksine uzun süreli müzakereler neticesinde toplumun ve kamuoyunun taleplerinin görülmesinden dolayı bu yolu tercih etmişlerdi. Bu imparatorlar, toplumun en aydın kesimini oluşturan yüksek seviyedeki din adamları ile ordu tarafından desteklenmişti. İkonoklastik reformların en nihayetinde başarısız olmasının sebebi, halkın içinde eski inanca bağlı olan pek çok kimsenin olması ve bunların yeni reformlara aşırı derecede düşmanlık beslemelerine dayandırılmasıdır.⁹³

İmparatorların ikonoklast politika izlemelerinde siyasi sebepler daha ağırlıklı rol oynamıştır. Hayatın her alanına hâkim tek lider olma arzusunu taşıyan III. Leo'nun tasvirlere ibadeti yasaklamakla halkı kilisenin güçlü etkisinden kurtarmayı ve böylece ruhban sınıf haricinde bulunanların desteğini sağlamayı istediğini savunmuşlardır.⁹⁴

İkonalar, aslında ülkedeki keşişler tarafından besleniyor ve körükleniyordu. İkona ticareti ile manastırlar mâlî yönden çok güçlü bir konuma gelmişlerdi. Manastır ve kilise mülkleri vergiden muaf tutuluyordu ve tüm mensupları da her türlü devlet hizmetlerinden muaf tutulmuşlardı. Zamanla kilise ve manastırlar zenginleşmişlerdi ve neredeyse devlet içinde devlet olmuşlardı.⁹⁵ Bu ikona ticareti ile kilise zenginleşmiş devlet fakirleşmiştir.

İkonoklast hareketinin en güçlü ve etkili arka plancısı III. Leo idi. III. Leo 727'de, tasvir ibadetine karşı ilk fermanını yayınladı.⁹⁶ Fermanının hemen öncesinde Konstantinopol'de birkaç kere şiddetli deprem oldu. İkonoklastlar, bunu tasvirlere karşı ilahi bir işaret olarak yorumladı.⁹⁷ III. Leo, ikonları Tanrı'nın ortadan kaldırma görevini kendisine emanet ettiğine inanıyordu, ikonlara ibadet edenlerin kötülüklerini dindirmeyi amaçlayan bir program başlattı. III. Leo, ikona kırıncı politikalarını savunan bir mektubunda Papa II. Gregory'e (715-731) kendisini sadece Roma İmparatoru değil aynı zamanda imparatorluğun yüksek rahibi olarak gördüğünü bildirdi.⁹⁸

⁹³ Vasiliev, s. 293.

⁹⁴ Vasiliev, s. 294.

⁹⁵ Çelik, s. 90.

⁹⁶ Theophanes AM 6218, [AD 725/6], Mango ve Scott, s. 559.

⁹⁷ Ostrogorsky, s. 162.

⁹⁸ Çelik, s. 92.

Genel görüş, III. Leo'nun kişisel inançları doğrultusunda hareket etmiş olduğudur. Hristiyanların çoğu (en çok Doğu'dakiler) ikonlara tapınmanın günah olduğunu ve süregelen bu davranış biçimi yüzünden Tanrı'nın imparatorluğu cezalandırdığını düşünmekteydiler. Bunun yanı sıra Bizans, Araplara karşı yenilgiler almaktaydı ve bunun nedeninin de tasvirlere tapan Hristiyanlara Tanrı'nın bir cezası olduğunu düşünmekteydiler.⁹⁹

Ancak en kabul edilmesi gereken görüş, kilisenin zenginleşmesi ve mülklerinin ve manastırların gücünün sürekli büyümesi, ikona kırıcılık hareketini doğurdu. Tasvirlerle çatışma adına, III. Leo ve ardılları kilisenin, özellikle de manastırların servet ve arazilerine el koyarak hazinenin gelirini artırdılar.¹⁰⁰

İmparatorluğun birçok yerinde III. Leo'nun ikonoklast politikalarına karşı ciddi bir muhalefet vardı. III. Leo, imparatorluk sarayındaki Khalke Kapısı'nın üzerinde duran büyük altın İsa ikonunun parçalanmasını emredince, Konstantinopol'de şiddet patlamıştı.¹⁰¹ Kadınlardan oluşan öfkeli kalabalık, bu ikonu kaldırmaya çalışan bir ordu subayını öldürmüştü. Kanlı bir ayaklanma çıkmıştı, ancak imparatorluk birlikleri tarafından bastırılmıştır.¹⁰² Ertesi yıl (727) Yunanistan'da ayaklanma patlak vermiştir ve Hellas ve Cyclades themalarından bir filo başkente başarısız bir deniz saldırısı düzenlemiştir.¹⁰³ Hem Papa II. Gregory hem de Konstantinopolis'in Patriği I. Germanus (715-730) imparatorun ikonoklast kararına karşı çıkmışlardır.¹⁰⁴ III. Leo, 730 yılında, imparatorlukta tüm ikon ibadetlerini yasaklayan bir ferman yayınlamıştır. Devletin en yüksek dini ve dünyevi temsilcilerini sarayda toplamış ve bütün aziz tasvirlerinin yok edilmesini emrettiği fermanını

⁹⁹ Timothy, s. 213.

¹⁰⁰ Fatmagül Berktaş, "Bizans'ta İkonakırıcılık: Din, Kadımlar ve Tasvirin Önemi", **Toplumsal Tarih Dergisi:164**, Ağustos, 2007, s. 60; John Julius Norwich, **Bizans II: Yükseliş Dönemi (MS 803-1081)**, çev., Selen Hırçın Riegel, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul, 2013, s. 17.

¹⁰¹ Theophanes AM 6218, [AD 725/6], Mango ve Scott, s. 559.

¹⁰² William Dudley Foulke, **Paul the Deacon: History of the Lombards**, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1975, s. 293.

¹⁰³ J. B. Bury, bu ayaklanmanın Leo III'un ikonoklast politikasından değil, 726 Eylül ayında Yunanistan'da toplanan yüksek vergilerden kaynaklanabileceğine inanıyor. Bununla birlikte Helene Ahrweiler isyanın, Yunanlıların Bizans'ın Arap dünyasıyla ticari ilişkilerini kesmesine karşı oldukları için olduğunu savunuyor. Bk.: Bury, **A History of the Later...**, s. 437.

¹⁰⁴ Theophanes AM 6221, [AD 728/9], Mango ve Scott, s. 563.

onaylamalarını istemiştir. Patrik Germanos fermanı imzalamadığı için azledilmiş ve onun yerine Anastasios getirilmiştir.¹⁰⁵ Böylece ikonaların ortadan kaldırılması ve bunlara ibadet edenlerin takibi şeklinde özetlenebilecek olan ikonoklast hareket başlamış oldu.

V. Konstantin tahta çıktığında, III. Leo'nun din politikasının aksine bir tutum içinde olan eniştesi Artavasd ile mücadele etmek mecburiyetinde kalmıştı.¹⁰⁶ İkonoklazm'a karşı olan Artavasd, V. Konstantin'in 742'de Araplarla olan bir seferde, Opsikion arazisinde, onu tuzağa düşürmüştü.¹⁰⁷ Artavasd başkente giderek tahta geçmiştir.¹⁰⁸ Bu olay ile devletin dini politikası değişmiş, tasvirler kültü her tarafta eski haline gelmiştir.

754 yılında V. Konstantin, ikonoklast politikası için kilise konsili toplamıştır. Babası III. Leo'nun fermanları yalnızca ikonların saygı görmesini yasaklamıştı. Ancak V. Konstantin topladığı kilise konsilinde, imparatorluk boyunca dini tasvirlerin tamamen ortadan kaldırılması ve önemli ikonodül liderlerinin yok edilmesi için karar almıştı.¹⁰⁹

V. Konstantin tüm dini ikonları ve kalıntılarını kaldırmış, manastırları kapatmış ve tasvir severlere karşı yürütülen zulümlere devam etmiştir.¹¹⁰ V. Konstantin tarafından uygulanan bu sert politikalar oğlu IV. Leo tarafından azalmış olsa da hâlâ devam etmekteydi.¹¹¹

330 yılında Büyük Konstantin'in resmi olarak Yeni Roma adını verdiği günümüz İstanbul'unda kurulmuş, ancak ayakta kalabilmek için batının barbar kavimlerinin zamansız yıkılmalarına rağmen gücünden fazla bir şey kaybetmeden İslam varlığına karşı çok savaş vermişti. Geçmiş kayıplarına bir de yeni sorunlar eklenmişti. Halife Harun er-Reşid Anadolu sınırına gitmiş daha fazla baskı uygulamaya başlamıştı. Balkanlar'da ise Bulgarlar sürekli bir tehdit haline gelmişti. İmparatorluk ise kendi içinde yetmiş beş yıldır süregelen şiddetli çekişmeye hala bir

¹⁰⁵ Casim Avcı, **İslam-Bizans İlişkileri**, Klasik Yay., İstanbul, 2003, s. 155.

¹⁰⁶ Gregory Abû'l-Farac (Bar Hebraeus), s. 196; Diehl, s. 69.

¹⁰⁷ Çelik, s. 97.

¹⁰⁸ Gregory Abû'l-Farac (Bar Hebraeus), s. 196; Nikiforos Patriarch of Constantinople, s. 137.

¹⁰⁹ Theophanes AM 6246, [AD 753/4], Mango ve Scott, s. 592; Ostrogorsky, s. 173.

¹¹⁰ Theophanes AM 6257, [AD 764/5], Mango ve Scott, s. 604; Ostrogorsky, s. 174.

¹¹¹ Bury, **A History of the Later...**, s. 477.

çözüm getirememiştir: İsa'nın, Kutsal Meryem'in ve Azizlerin ikonaları ve kutsal heykellerine tapmak günah mıydı, değil miydi?¹¹²

İkonoklast olan III. Leo, V. Konstantin, IV. Leo dönemleri her ne kadar ülkeye hakim olmuş görünüyorsa da, özellikle dindar halkın alt tabakalarında ikona kültürüne gizliden gizliye hâlâ bir bağlılık vardı.¹¹³

İmparatoriçenin uğraştığı ciddi dış politika sorunları vardı ve iç politikada da onun öncesindeki üç büyük ikonoklast yöneticinin yaptıklarını hemen tersine çevirmesi olanaksızdı. Doğuda, Mehdi ve oğlu Harun er-Reşid, Arap gücünün canlandırılması için Anadolu'yu tehdit ederken, Balkanlar'da ise Yunanistan ve Makedonya'da her zaman sorunlu olan Slavlar, imparatorluk otoritesini tanımayı reddetmişti.¹¹⁴ İç işlerinde, IV. Leo'nun beş kardeşinin ve Sicilya valisi Elpidius'un başarısız isyanları vardı ve orduda hala güçlü ikonoklast anlayış hakimdi.¹¹⁵ Bizans'ın bu gibi acil konularla karşı karşıya kaldığı bir dönemde, imparatoriçe, ikona meselesinin çözümünü bir seferde zorlamaya kalkışırsa yalnızca kendi konumu için değil aynı zamanda imparatorluk içinde tehlikeli olacağını bilmekteydi.¹¹⁶

İrene genel olarak dış ilişkilere değil, onun yerine ikonoklast tartışmalara ve ilgili dini konulara yönelmek istemiştir. Ancak tahta çıktığı ilk zamanlarda, İrene'nin ikonlara karşı kişisel tutumuna dair bir gösterge yoktur. Sebebi de daha önce yukarıda bahsedilen iç ve dış politikada sorunlar yaşıyor olmasıdır. Ayrıca 754 konsili kararları imparatorluk emri olarak yürürlükteydi.¹¹⁷ Bununla birlikte, konuyla ilgili kendi duyguları ne olursa olsun, bu politikanın kiliseyi böldüğü ve çoğunu sürgüne götürdüğü gerçeğini görmezden gelememiştir.

Theophanes'in Kronografyasında yazılana göre, olaylar, 784 yazında Patrik Paul'un hastalanıp bir manastıra emekli olmasıyla açıkça ortaya çıkmıştı. Ölümünün yaklaştığını hisseden Paul, kilisenin lideri olarak görevinden istifa etmek ve keşiş olarak ölmek istemiştir. İmparatoriçe ve oğlu onu ziyarete gittiğinde, resmi politikayı

¹¹² Norwich, **Bizans II:...**, s. 17.

¹¹³ Çelik, s. 107.

¹¹⁴ Diehl, s. 72.

¹¹⁵ W. E. Kaegi, "The Byzantine Armies and Iconoclasm", **Byzantinoslavica**, C. 27, 1966, s. 61.

¹¹⁶ Vasiliev, s. 306.

¹¹⁷ Çelik, s. 108.

onaylamadığını belirterek, ikonlara içten inancını ifade etmiştir. Patrik, imparatorlara, diğer önde gelen Hristiyanların ikonaları kınadığı zaman Konstantinopolis kilisesini yönettiğinden utandığını ve ikonoklazmayı tersine çevirmek için evrensel (ekümenik) bir konsil yapılması gerektiğini söylemişti.¹¹⁸ Ya Ostrogorsky'nin inandığı gibi, İrene istifa etmesi için Paul'e baskı yapmış ya da sadece doğal bir ölümle ölmüş olabilir ama sonuçta böylece Konstantinopol patrikhanesi boşalmıştı.¹¹⁹

780'de, ikonodül olan İrene, oğlu VI. Konstantin için naip olduğu zaman, temel amacı ikona ibadetini yenilemek ve ikonoklazmayı sona erdirmektir.¹²⁰ Patrik Paul'un gitmesi, İrene'nin naipliğinde bir dönüm noktası olmuştur.

İrene'nin ilk beş yılı boyunca imparatorluk, Bizans kilisesinde ikonların nihai olarak restorasyonunun temelini atmıştır. İrene, Anadolu'daki Araplar ve Yunanistan'daki Slavlar ile barışı sağlamış ve ikonoklast olan patrik Paul yerine ikonodül olan Tarasios'u patrik olarak atamıştı. İkonların saygı görme konusundaki tartışmaları çözmek için genel bir kilise konsili çağırma zamanı gelmişti. İrene rahip sınıfından gelmeyen ve ayrıca eski bakan olan Tarasios'u Konstantinopolis patriği olması için ikna etmişti. Tarasios ruhban sınıfında büyük sıkıntı yaratarak hızlı bir biçimde piskoposluk rütbesi almıştı.¹²¹

İrene'nin yönetiminin ilk birkaç yılında imparatorluk, ikonoklast politikanın radikal olarak ayrılmasına tanık olmuştur. İkon ibadeti İrene'nin iktidara gelmesinden kısa süre sonra hoş görülmüş olsa da kanun olarak hala ikonoklast politika vardı.¹²²

754 Konsili kararları yürürlükte kaldığı sürece, İrene atacağı her adımı bu konsile uygun olması gerektiğinin farkındaydı. Bu yüzden dini açıdan atacağı her adıma geçerlilik kazandırmak gerekmekteydi. Bunun da tek yolu aynı V. Konstantin'in yaptığı gibi Ekümenik bir konsil toplamaktı.¹²³

Konstantinopolis patriklik makamı, ikonlara eski konumunu kazandırmak için bir ekümenik konsilin toplanması çağrısında bulunulması için Tarasios'u

¹¹⁸ Theophanes AM 6276, [AD 783/4], Mango ve Scott, s. 631; Treadgold, **The Byzantine...**, s. 75.

¹¹⁹ Ostrogorsky, s. 165.

¹²⁰ Diehl, s. 71.

¹²¹ Timothy, s. 217; Ostrogorsky, s. 165; Çelik, s. 109; Bailly, s. 177; Garland, s. 78.

¹²² Bury, **A History of the Later...**, s. 494.

¹²³ Çelik, s. 108.

görevlendirmişti. Hem Doğu kilisesi patrikliklerine hem de Papa'ya yeni bir ekümenik konsil toplamak için mektuplar yazıp göndermiştir. Mektuba İrene kendi adını VI. Konstantin'in adından önce yazmıştı. Her ne kadar daha sonra bu durum değiştirilse de bu dönemde gönderilen tüm belgeler bu şekildeydi. Bütün kiliselerden olumlu cevaplar gelince, 786'da davetiye gönderilen üyeler Konstantinopolis'e gelmişlerdir. Papa I. Hadrian, konsile iştirak etmesi ve temsilcilerini göndermesi için davet edilmişti. Papa I. Hadrian'ın bu daveti kabul etmesiyle konsil 786 yılında Havariyyun Kilisesinde toplanmıştır. Fakat başkentte bulunan ve tasvirseverliğe düşman olan birlikler, kiliseye yalın kılıç hücum etmişler ve meclisi dağılmaya zorlamışlardı. Toplantı öncesi gün, imparatorluk muhafızları ve ordunun ikonoklast birlikleri tarafından kilisenin dışında, toplanılan konsile karşı düşmanca bir gösteri gerçekleşmişti. İlk toplantının başlamasından sonra, imparatorluk muhafızlarının askerleri (scholarii¹²⁴ ve excubitores¹²⁵) kilisenin içine zorla girmişler ve konsil derhal dağılmadığı takdirde mevcut olan herkesi öldürmekle tehdit etmişlerdir. Şiddet ikonoklastların 'ele geçirdik' diye bağırmasıyla başlamıştı. Bu olaylar nedeniyle imparatorluğun konsili dağıtmaktan başka çaresi kalmamıştı. Görünüşe bakılırsa ikonoklast grup bir kez daha galip gelmişti, fakat bu kısa bir süreli zaferdi. İrene becerikli bir şekilde asi birlikler yerine, onun ideallerine daha sadık yeni askerleri yerleştirmiştir. 786'daki konsili dağıtan askeri birlikler, Araplara karşı sefer bahanesiyle Konstantinopolis'ten çıkartılıp terhis edilmiş ve yerlerine, sadık (ikono taraftarı) askerlerle doldurulmuştur. Böylece İrene'nin Konstantinopolis'te konsil toplama girişimi başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Bu noktaya kadar İrene, ikonları yeniden kurma çabalarında oldukça ihtiyatlı olmasına rağmen, şimdi zayıf görüldüğünü fark etmiş ve kararlı davranmazsa tahtın elinden alınmasına kadar işlerin büyüyebileceğini düşünmüştür.¹²⁶

¹²⁴ Konstantinopolis'te konuşlanan süvari birlikler. Çoğu kez büyük askeri seferlerde yer almışlardır.

¹²⁵ İmparatorluk sarayı muhafızlarının elit birimi.

¹²⁶ Theophanes AM 6278, [AD 785/6], Mango ve Scott, s. 635; Vasiliev, s. 306; Levchenko, s. 132; Çelik, s.109; Ostrogorsky, s. 165; Treadgold, **The Byzantine....**, s. 77-79; Francis Dvornik, **Konsiller tarihi: İznik'ten II. Vatikan'a**, çev., Mehmet Aydın, TTK basımevi, Ankara, 1990, s. 25.

Ortamı birinci girişimindekinden daha iyi hazırlamak gerekmişti. Böylece İrene de başkent birliklerinden bir kısmını para ile elde etmiş, yola gelmeyecek olan askerleri sınırlara göndermiştir.¹²⁷

2.3. Yedinci İznik Ekümenik Konsili

İrene, dini simgelerin tam bir restorasyonu ve Hristiyanlığın geri kalanıyla olan iletişiminin yeniden başlatılması için hazırды. İrene her şeyi güvence altına almak için 787'de Yedinci Ekümenik Konsilini¹²⁸ bu kez İlk Ekümenik Konsil Bölgesi olan İznik'te toplamıştı. Konsil, Patrik Tarasios'un başkanlığında toplanmıştır. Konsile önemli isimlerden Theophanes ve Nikiforos da katılmışlardı. Konsile 350¹²⁹ piskopos katılmıştı. 24 eylül'den 13 ekime kadar art arda yedi toplantı yapılmıştır. Sekizinci ve son oturum ise Konstantinopolis'teki imparatorluk sarayında yapılmıştır. Konsilin hür ve bağımsız çalıştığını kanıtlamak için VI. Konstantin ve İrene konsile katılmamıştır.¹³⁰

24 Eylül 787'de Yedinci İznik Ekümenik Konsilin ilk oturumu başladı. Patrik Tarasios tarafından yapılan kısa bir tanıtım konuşmasıyla toplantı başladı. Delegeterine şunları söyledi:

'Bir önceki yıl ağustos ayının başında, Konstantinopolis'teki Kutsal Havari Kilisesi'nde imparatorluğun kontrolü altında bir konsil düzenlendi, ancak kolaylıkla sayılabilecek bazı ikonoklastlar tarafından, zorla engellendiler. İyi niyetli yöneticiler (İrene ve VI. Konstantin) Nicaea (İznik)'ya yeni bir konsil çağrısı yapmışlardı ve

¹²⁷ Bailly, s. 178.

¹²⁸ Doğu kilisesinin tanıdığı son konsil.

¹²⁹ Theophanes AM 6279, [AD 786/7], Mango ve Scott s. 636; Ostrogorsky, s. 166; Çelik, s. 110; Dvornik, s. 25; Ancak Garland ve Herrin kitaplarında sayıyı 365, Treadgold kitabında 252, Özlem Genç 577 olarak vermişlerdir. Bk.: Garland, s.80; Herrin, **Woman in Purple...**, s. 88; Treadgold, **The Byzantine...**, s. 83; Özlem Genç, s. 132.

¹³⁰ Theophanes AM 6279, [AD 786/7], Mango ve Scott, s. 636; Timothy, s. 217; Ostrogorsky, s. 165; Levchenko, s. 131; Çelik, s. 110; Vasiliev, s. 306; Dvornik, s. 25; Garland, s. 80; Treadgold, **The Byzantine...**, s. 83; Bailly, s. 178; Diehl, s. 71; Herrin, **Women in Purple...**, s. 87.

Mesih onları bunun için ödüllendirecekti. Tüm dürüstlüklerle, anlaşmazlık olmadan, doğru bir karar verilmelidir.'¹³¹

Konsilin dördüncü oturumunda ikonayı destekleyen Kutsal Kitap ayetleri ve Kilise Babalarının bu konuyla ilgili görüşleri ve alıntılarına yer verilmiştir. Beşinci oturumda, ikonoklast kararnameler reddedilmiştir. Altıncı oturumda 754 konsilindeki tutanaklar okunduktan sonra bu konsil sapkın ilan edilmiş ve kararları iptal edilmiştir.¹³² Yedinci İznik Ekümenik Konsili, ikon karşıtı akıma açıkça cephe almaktadır ve ikon yanlılığının ikona tapınmak anlamına gelmediğini ilan etmektedir.¹³³ İoannes Damaskenos'un düşüncelerine uygun olarak göndermeler yapılmış, konsil halâs¹³⁴ doktrini ile birleştirilmiş ve ibadetin ikonlara değil, ikonlarda tasvir edilen aziz kişiye saygı gösterme ve sadece Tanrıya yapılan ibadet arasındaki farka dikkat çekilmiştir.¹³⁵

'Özetle, bize yazılı ya da sözlü olarak verilen tüm kilise geleneklerini aynen muhafaza ediyoruz. Bunlardan bir tanesi de İncil'in kelamına uygun resimler yapma geleneğinin pek çok açıdan faydalı olduğudur; Tanrı Kelamını gerçekdışı değil gerçek gibi gösterildiği takdirde geçerlidir, çünkü işaret ettikleri ortak anlamlar olduğu şüphesizdir. Bizler, kraliyet yolunu, Kutsal Pederler'in ilahi esinli otoritesini ve Katolik Kilisesi'nin¹³⁶ geleneklerini izleyerek resim ya da mozaik olsun, Kutsal Haç gibi diğer kutsal suretlerin Tanrımıza, Hz. İsa'ya, lekesiz Anamıza, meleklerle, tüm azizlere ve diğer tüm kutsal kişiliklere tanıklık etmemiz için Tanrı'nın kutsal kiliselerinde kutsal kutuların ya da evlerin içine ya da yollara asılan kumaşların üzerine yerleştirilmeleri gerektiğine hükmediyoruz. Sanatsal kaygılarla resmedildiklerinden bu gerçek bir latreia¹³⁷ değil bir proskynesis¹³⁸ olmalıdır. Kutsal Haç, İncil ve diğer kutsal şeyler için buhur ya da mum sunulabilir. Tasvirlerin

¹³¹ Arvites, **Irene: Woman...**, s. 69.

¹³² Marc Madrigal, **Anadolu'nun Ekümenik Konsilleri**, Kutsal Kitap ve Arkeoloji, 2014, s. 26.

¹³³ İzzet Çıvgın, **Orta Çağ Tarihi**, Maya Akademi, Birinci Baskı, Ankara, 2008, s. 316.

¹³⁴ Kurtuluş.

¹³⁵ Ostrogorsky, s. 166; Çelik, s. 110; Timothy, s. 218.

¹³⁶ Kutsal Ruh'un onurlandırdığı yer.

¹³⁷ İbadet.

¹³⁸ Selamlama.

önünden geçilirken resimde temsil edilen selamlanır; resme gösterilen saygı temsil edilene gösterilmektedir. Böylelikle kutsal pederlerimizin öğretileri güçlenir. Bizler, bu nedenle Hz. İsa ile ve kutsal havarilerle konuşan Paulus'un izinden gidiyoruz. Bu nedenle Kilise'nin ilahilerini söylüyoruz: 'Sevin, Sion'un kızı; haykır, Kudüs'ün kızı. Sevin ve mesud ol tüm kalbinle. Tanrı seni sana karşı olanlardan ve düşmanlarının elinden kurtardı, Tanrı senin içindeki kraldır; artık kötü olanla karşılaşmayacaksın ve sonsuza dek huzur içinde olacaksın.' Farklı düşünenlerin ya da öğretmenlerin, Kilise'nin geleneklerini reddederek yenilikler icat eden muhaliflerin ya da Kilise'nin aldıklarına¹³⁹ karşı gelenlerin ve Katolik Kilisesinin adil geleneklerini tahrip etmeyi planlayanların ya da kutsal araçları ya da manastırları ortak kullanıma açmak isteyenlerin, piskopos ya da ruhban sınıfındansa azledilmelerini, dindar ya da sıradan kişilerse cemaatle ilişkilerinin kesilmesini emrediyoruz.'¹⁴⁰

Levtchenko eserinde ikona taraftarlarının kolay bir başarı elde ettiklerini bunun nedeninin de askeri ve yönetici aristokrasisindeki Isauria yandaşı çoğunluğun, ikonakırıcı siyasette pek çıkar görmemesi; keşişlerden alınan ve 787 Konsili'nin tasarrufuna karşı çıkmadığı topraklarla yetinmesi olarak görmekteydi.¹⁴¹

Bu konsilin bildirisi ile ikonlar eski konumuna gelmiştir. Kutsal tasvirlerle saygı gösterilmesi onaylanmış ve ayrıca konsilin kararlarına uymayanlar da lanetlenmişti. Bunun yanında "kutsal tasvirlerin put olduğunu, Hristiyanların ikonlara sanki onlar Tanrıymış gibi davrandıklarını ya da Katolik Kilisesinin putları onayladığını" iddia edenler de aforoz ilan edilmişti. Konsile katılan piskoposlar "Yeni bir Konstantin ve Yeni bir İrene" şeklinde tezahüratta bulunmuşlardır.¹⁴² İrene imparatoriçeliğini ölen kocasının ailesine borçlu olduğunun farkındaydı, onların suçlu bulunmamaları için dikkatli davranmıştır.¹⁴³

Bütün kutsal emanetlerin, bir Ortodoks Kilisesinde bulunması gerektiği halde, kutsal emanetlerin mabetlere tekrar konulması emredilmiştir. Manastırların konut haline dönüştürülmesi özellikle kınanmış ve ikonoklastlar tarafından dini kimliklerinden sıyrılan veya kapatılan manastırların eski hallerine getirilmesi

¹³⁹ Örn. İncil, haç ya da resmedilmiş ikonalar.

¹⁴⁰ Timothy, s. 218.

¹⁴¹ Levtchenko, s. 132.

¹⁴² Vasiliev, s. 306.

¹⁴³ Timothy, s. 217.

emredilmişti. Erkeklerin ve kadınların birlikte kaldığı manastırlar kapatılmıştır. Ayrıca konsil ikonaseverleri, ikonoklast hareketin ikinci evresinde rakipleriyle yapacakları gelecek mücadelelerde, onların elini kuvvetlendirecek bir silah hazırlamıştır.¹⁴⁴

Bizans Kilisesi'ni temelinden vuran, Bizans tarihinde büyük sarsıntı ve her alanda (dinî, siyasî, sosyal ve dış ilişkiler) etkilere neden olan Tasvir kırımcılık dönemi, İrene'nin 787'de İznik'te düzenlediği Yedinci Ekümenik Konsil ile sona ermiştir. Batı Kilisesi ve doğudaki patrikler¹⁴⁵ bu konsil sebebiyle bir araya gelmişler ve oy çokluğu ile ikon ibadetinin doğru inanç (ortodoks) olduğuna karar kılmışlardır.¹⁴⁶

Fakat ikon taraftarlarının zaferleri kısa sürmüştü. Konsilin kararları ve tavsiyeleri geçiciydi, çünkü ikonlara karşı muhalefet imparatorluk boyunca kök salmıştı. 815'te ikona tekrar yasaklanmıştı. İkonoklazm hareketi bastırılrsa da tamamen bitmemiştir. 815'te, Bulgarlar tarafından Bizans ordularının iki yenilgisinin ardından, İmparator Ermeni V. Leo (813-820) ikonoklazmı yeniden başlatmıştı. 843 yılında Theodora tarafından ikona kültü yeniden kurulmuş ve bu İrene'nin yaptığından farklı olarak Bizans İmparatorluğu'nun son altı yüzyılı boyunca geçerli olmaya devam etmişti.¹⁴⁷

¹⁴⁴ Vasiliev, s. 307.

¹⁴⁵ İskenderiye, Kudüs, Antakya.

¹⁴⁶ Lee, s. 21.

¹⁴⁷ Carolyn L. Connor, **Bizans'ın Kadınları**, çev., Barış Sezar, YKY, 2011, s. 232.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. İRENE VE VI. KONSTANTİN

3.1. İrene'nin Naiplik Yılları

Kocasının 8 Eylül 780'de ani ölümü, İrene için tamamen yeni bir durum yaratmıştır. Ortak imparator olarak taçlandırılan oğlu VI. Konstantin'in imparatorluğunu güvence altına almak zorundaydı. Ancak VI. Konstantin on yaşında olduğu için en az altı yıl boyunca annesinin rehberliğine ihtiyaç duyacaktır.¹⁴⁸ Naiplik yapmaya başladığında İrene yaklaşık yirmi beş yaşındaydı. Theophanes bu durumu şöyle açıklamıştır: *'Bir zamanlar balıkçılar ve cahil halkın zayıf elleri tarafından şeytani devirdiği gibi şimdide Tanrı, kullarına zulüm yapan V. Konstantin ve onun gibi dinsizleri dindar İrene ve oğlu VI. Konstantin ile devirdi.'*¹⁴⁹

IV. Leo ölünce tahta karısı İrene ve on yaşındaki oğlu VI. Konstantin tahta geçmiştir.¹⁵⁰ Patrik Paul, diğer sivil liderler ve askeri bürokratlar genç imparator adına imparatorluğu hükmetmek ve VI. Konstantin'in imparatorluk haklarını korumak için çalışmışlardır. Nitekim onların istediği olmuş VI. Konstantin devleti yönetecek yaşta olmadığı için annesi İrene naiplik görevine getirilmiştir. Zeki, güçlü ve iddialı olan İrene, yeteneğini doğru kullanmış olsaydı etkin bir hükümdar olabilirdi. İrene, saray entrikaları, hadım danışmanlar arasındaki rekabet, dini tartışmalar, askeri felaketler ve VI. Konstantin'in iktidar mücadelesi uğraşırken kendini en çok ikon restorasyonuna adanmıştır.¹⁵¹

780'de basılan ilk madeni parada sağda¹⁵² VI. Konstantin, annesi İrene de sol tarafta olarak basılmıştır. Paranın diğer yüzünde Isaura hanedanlığının önceki üç nesli tasvir edilmiştir: V. Konstantin, III. Leo, IV. Leo.

¹⁴⁸ Konstantin Porfirogennetos, **The Book of Ceremonies**, s. 815.

¹⁴⁹ Theophanes AM 6273, [AD 780/1], Mango ve Scott, s. 626.

¹⁵⁰ Theophanes AM 6273, [AD 780/1], Mango ve Scott, s. 627. Vasiliev, s. 305.

¹⁵¹ Treadgold, **The Byzantine....**, s. 62; Garland, s. 74.

¹⁵² Kıdemli imparator tarafidir.

EK 1: VI. Konstantin ve İrene. V. Konstantin, III Leo, IV. Leo, solidus¹⁵³, 780-790. Canko, s. 117.

780-790 yılları arasında oğluna naiplik yaptığı dönemdeki sikkelerde, VI. Konstantin ve İrene solidusun ön yüzünde büst olarak birlikte tasvir edilmişlerdir. Khlyms¹⁵⁴ giyimli sakalsız, haç motifli tacı ile tasvir edilen VI. Konstantin sağ elinde globus cruiger¹⁵⁵; loros giyimli, pendilialı taçlı İrene ise sol elinde haçlı asa¹⁵⁶ tutarken tasvir edilmiştir. Aralarında haç¹⁵⁷ bulunmaktadır. Arka yüzde, taçlı ve khlayms giyimli ataları V. Konstantin, III. Leo ve IV. Leo üçü de sakallı cepheden tahtta otururken tasvir edilmişlerdir. 790 yılında on dokuz yaşında olmasına rağmen hala sikkelerde sakalsız tasvir edilen VI. Konstantin basileus veya despotes, İrene ise augusta unvanı ile etiketlenmektedir. Genellikle arka yüzden başlayıp ön yüzde sonlanan yazıda İrene'nin ismi her zaman ön yüze denk gelmiştir. Bununla birlikte İrene'nin loros¹⁵⁸ giymesi, zenginliğini, ihtişamını vurguladığı gibi; kendisinin

¹⁵³ Roma İmparatorluğu'nun altın madeni parası.

¹⁵⁴ Sağ omuzda fibula ile tutturulan ve omuzu açıkta bırakan uzun pelerin olan khylams, Bizans'ta geleneksel sivil kostümdür. Erguvani renkte olanı imparatorun taç giyme töreni ile ilişkili olduğu için rütbe işaretinin de önemli bir göstergesidir.

¹⁵⁵ Dünyayı ve Hristiyanlığı sembolize eden haç küre olan globus cruciger, Roma dönemi boyunca zafer kazananlar veya Roma ve Konstantinopolis şehirlerinin kişileştirilmelerinde kullanılan güç ve kadın ile bağlantılı önemli bir atribüdüdür.

¹⁵⁶ Asa iktidarın simgesidir, egemenliği ve egemenlik hakkını simgelemektedir.

¹⁵⁷ Roma İmparatorluğu'nun 313 yılında Hristiyanlığı tanınmasıyla birlikte arka yüzün ana tipi olarak seçilen haç motifi, Bizans sikke sanatında önemli bir rolü üstlenmiştir.

¹⁵⁸ Deriden yapılan, ağır, uzun ve dar dikdörtgen bir atkı olan konsül kıyafeti loros, İsa'nın kefenini ve dirilişini sembolize ettiği için giyen kişinin Tanrı'nın yeryüzündeki savunucusu olduğu mesajını iletmektedir.

Tanrı'nın yeryüzündeki savunucusu olduğu ve VI. Konstantin'den hiyerarşik olarak daha üstte olduğu mesajını iletmektedir.¹⁵⁹

İrene'nin beklediği gibi, sezarlar üvey kardeşinin ölüm haberine, umutla tepki göstermiştir. Tahtı bir kadın naibin ellerinde görmeye kızan herkes sezarların tarafındalardı.¹⁶⁰ İrene temkinli politika izlemiştir. IV. Leo'nun ölümünden altı hafta sonra, VI. Konstantin ve İrene'ye karşı darbe girişiminde bulunulmuştur.¹⁶¹ Darbe gerçekleştirilmeden önce keşfedilmiştir. Beş prens, Ayasofya'daki Noel Günü (780) rahiplik görevine başlamışlar ve bu da kutlanmıştı. Bu kutlama, halka prenslerin artık din adamı olduklarını bildirmek ve tahtın meşruiyet kazandığını duyurmak için yapılmıştır.¹⁶²

Başta geçen İrene kendi hükümetini kurdu. John Sakellarios¹⁶³, silahlı kuvvetlerin komutanı haline getirilmişti. Aristokrat olan Theodoros, Sicilya'da bir isyanı bastırmak için gönderilmiş ve aristokrat Stavrakios sivil idare başkanlığına getirilmişti. Bu şekilde İrene, askeri ve iç sorunların üstesinden gelmek için kişisel kadrosunu görevlendirmişti. İrene döneminde devleti yöneten esasen hadımlar olmuştu.¹⁶⁴ İrene, ordunun desteğini alamadığından bu desteği ikon taraftarı keşişlerde aramıştı, İrene döneminin idarî kadrosu, bir taraftan hadımlar, diğer taraftan ise keşişlerle kuşatıldığından dolayı yetersiz, hükümdarın gerçek ve ciddi manada sahip olması gereken askeri kuvvetlerden yoksun kalmıştı. Ayrıca İrene'nin Yedinci Genel Konsili gerçekleştirmek uğruna dağıttığı ve V. Konstantin'in özenle yetiştirdiği ikon karşıtı ordu olan tagmata, Bizans İmparatorluğunu ve başkentini muhafaza eden seçkin

¹⁵⁹ Canko, s. 117; Kriszta Kotsis, Defining Female Authority in Eighth-Century Byzantium: The Numismatic Images of the Empress Irene (797-802), **Journal of Late Antiquity**, C. 5, Sayı 1, 2012, ss. 189; Leslie Brubaker ve Helen Tobler, The Gender of Money: Byzantine Empresses on Coins (324–802), **Gender & History**, C. 12 Sayı 3, 2000, s. 588.

¹⁶⁰ Bailly, s. 175.

¹⁶¹ Theophanes AM 6273, [AD 780/1], Mango ve Scott, s. 626.

¹⁶² Garland, s. 75; Treadgold, **The Byzantine...**, s. 63.

¹⁶³ Mali işler sorumlusu.

¹⁶⁴ Bailly, s. 176.

ve eğitimli askerlerden oluşuyordu. Bu durum da İrene saltanatını zayıflatan bir unsur olmuştur.¹⁶⁵

781 yılında Sicilya’da bir isyan çıkmış ve bu isyan vali Elpidius tarafından bastırılmıştı.¹⁶⁶ İrene 781 yılının şubat ayında atadığı validen hiç şüphe duymamıştı. Ancak nisan ayında İmparatoriçe’ye karşı vali, IV. Leo’nun beş kardeşi adına isyan ettiğini ilan etmişti. Elpidius’u tutuklamak için spathar¹⁶⁷ Theophilos gönderilmişti. Sicilya’daki fiyaskodan sonra, Elpidius’u cezalandırmak için başka bir hadım ve patrici olan Theophilos’un emrine büyük bir deniz gücü göndermişti. Birçok çatışmalardan sonra ayaklanma nihayet bastırılmıştır. Sicilya’daki olayların, beş prensin katılımından önceki yıl yaşanan komplo ile bağlantılı olup olmadığı bilinmiyor. Fakat Sicilyalılar Theophilos’un görevini yerine getirmesini kabul etmemişti. Elpidius’un, Sicilya vatandaşlarından aldığı destek, Bury’in inandığı gibi onun ikonoklast olmadığını açıkça göstermektedir.¹⁶⁸ İmparatorun beş kardeşlerinin ismini yaptıklarını örtbas etmek için bile kullanmış olabilir. Daha sonra Elpidius Calabria valisi olan Nikiforos ile Afrika’ya kaçmıştır.¹⁶⁹ Elpidius, kendisini Romalıların imparatoru olarak ilan eden Araplar tarafından çok iyi karşılanmıştır.¹⁷⁰

Elpidius’un isyanı hakkında yazan Süryânî Mikhâil’in Kronografyası’nda yazılanlar bu anlatılanlardan çok daha farklı bir boyuttadır:

‘‘Bu yıl Konstantin, Sicilyalı patrician Elpidius’un annesine zina ettiğini öğrendi. Onu yakalamak ve kör etmek istedi, ama Elpidius Araplara kaçtı. 40.000 süvari birliklerini alarak Sicilya’yı Araplara teslim etmeye gitti. Ama gittikçe, karda mahsur kaldılar. Hayatta kalanlardan birçoğu da, insanca muamele göreceklerini bildikleri Konstantinopolis’e giderken öldüler. Annesi zina ettiği için Konstantin,

¹⁶⁵ Jung Hye Lee, **Bizans Siyasi ve Sosyal Tarihinde Tasvir Kırıcılık: İkonoklazma Dönemi (787-843)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010, s.15.

¹⁶⁶ James A. Arvites, ‘‘Eirene’nin Saltanatı Döneminde Bizans Anadolu’sunun Savunması’’ çev., Murat Keçiş ve Cüneyt Güneş, **Tarih Dergisi**, Sayı 64, İstanbul, 2016, s. 129.

¹⁶⁷ En yüksek mahkeme yetkilisi. Bu pozisyonda hadımlar görev almaktaydı.

¹⁶⁸ Bury, **A History of the Later...**, s. 481.

¹⁶⁹ Bury, **A History of the Later...**, s. 482.

¹⁷⁰ Theophanes AM 6274, [AD 781/2], Mango ve Scott, s. 628.

kilisede isminden söz etmesine izin vermedi.'¹⁷¹ Bu yazılanları destekleyecek herhangi bir kaynak olmadığı için doğruluğu şüphelidir.

Genç ‘Atinalı İrene’ idareyi ele alarak, kimsenin tahmin edemeyeceği bir beceri sergilemiştir. Geçmişte on bir yıl boyunca imparatorların muhalefetle nasıl başa çıktıklarını gözlemlemiş olmasına rağmen, daha önce siyaset deneyimi olmamıştı. IV. Leo'nun 780'deki ölümü üzerine birçok üst düzey yetkili, onu çabucak elden çıkarabileceklerini ve Nikiforos'u kendi isteklerine uyabilecek bir imparator olarak başa getirebileceklerini düşünmüşlerdir. Bu konuda onun zayıf bir kadın olduğunu ve güçlü bir kendini koruma duygusu olan çok hırslı bir naip olmadığını varsaymışlardır. İrene, komploculara karşı kararlı davranışı ve IV. Leo'nun kardeşlerini rahip olarak çeşitli sürgün yerlerine dağıtması ile sağlam bir irade ve oğlu için mirası koruma kararlılığı göstermiştir.¹⁷²

¹⁷¹ Süryânî Mikhâil, **The Chronicle of Michael the Great, Patriarch of the Syrians**, çev., Robert Bedrosian Long Branch, N.J., 2013, s. 146.

¹⁷² Ostrogorsky, s. 165.

3.2. Araplar ve Slavlar İle Mücadele

Araplar, Bizans İmparatorluğu'na karşı büyük tehdit olmuşlardır. Daha 711-717 yılları arasında, önemli gelişmeler olmuştur. 717 yılında Bergama'dan gelen Araplar, Hellespontos'u¹⁷³ geçmişlerdi. Kalabalık bir ordu Konstantinopolis'e karadan, büyük bir donanma da denizden saldırmıştı. Kent, III. Leo tarafından savunulmuştu. III. Leo, Bulgarlarla bir anlaşma yaptığı için tüm gücünü Arap ordusuna verebildikleri için Arap ordusunu yenmişlerdir. Arap ordusu, ayrıca, sert 717-718 kışından ve kıtlıktan da zarar görmüştü. 718 yılında, Araplar geri çekilmişlerdi. Bundan sonra Araplar Konstantinopolis'e karşı hiçbir girişimde bulunmamışlardır. Sonraki yıllarda, oğlu V. Konstantin'i bir Hazar hanının kızıyla evlendirmiş olan III. Leo, Hazarlar'dan, Araplar'a karşı yardım görmüştü. Sonunda, saltanatının son yıllarında, Araplar'ı Akkrinon'daki büyük savaşta yenmiş ve onları Küçük Asya'nın batı bölümünü boşaltmak zorunda bırakmıştı. III. Leo'nun Araplara karşı olan başarıları, tıpkı Charles Martel'in zaferinin Batı'da, İspanya'dan başlayan Arap saldırısını durdurması gibi, III. Leo'nun seferleri de Doğu'daki Arap ilerleyişine son vermekteydi. Ama İrene'nin hükümdarlığı sırasında, Araplar yeniden zafer kazanıyor ve İmparatorluğu, küçük düşürücü bir antlaşma imzalamak zorunda bırakıyorlardı.¹⁷⁴

İmparatoriçe İrene ve oğlu VI. Konstantin'in hükümdarlıkları boyunca Bizans, Doğu'da yükselen bir Arap tehdidiyle karşı karşıya kalmıştı. Sınırlar sekizinci yüzyıl boyunca Arapların sürekli saldırısı altında kalmıştı. İmparatoriçe İrene, bu saldırılara direnmeye çalışmıştı. Bu zor zamanlarda bile Bizans büyük toprak kayıpları yaşamamış ve imparatorluk savunmaları sağlam kalmıştır. Anadolu'nun doğu sınırında, Araplar, Bizans İmparatorluğu'na karşı bir dizi zafer kazanırken, VI. Konstantin ve İrene birbirlerine karşı komplo kurmakla meşguldüler.¹⁷⁵

Bu dönemde her iki tarafın dış siyasette daha güçlü ve etkin bir konuma gelmek amacıyla karşı tarafın rakipleriyle iş birliği ve dostluk kurma siyasetine başvurduğu görülmektedir. Harun er-Reşid Bizans'ın rakibi ve dönemin güçlü imparatorlarından

¹⁷³ Çanakkale Boğazı.

¹⁷⁴ Lemerle, s. 82.

¹⁷⁵ Arvites, "Eirene'nin Saltanatı...", s. 125.

Şarlman ile ittifak kurarken Bizans yöneticileri de Endülüs Emevileri ile ittifak içindeydiler.¹⁷⁶

Halife Mehdi 781'de oğlu Harun'u dönemin ünlü komutanlarıyla birlikte büyük bir ordu ile Konstantinopolis üzerine göndermiştir. Bunun karşısında İrene de Asya themalarının bütün birliklerini göndermiştir. Bizans birliklerinin ne kadar olduğu bilinmemektedir. Theophanes, imparatorluk birliklerinin sayısının 100.000¹⁷⁷ Taberi ve İbn Kesir 90.000¹⁷⁸ olduğunu belirtir. Arap ve Bizans kaynakları, sefer hakkında farklı bilgiler vermektedir. Halife Mehdi tarafından Konstantinopolis üzerine gönderilen Harun er-Reşid, Anadolu yakasındaki Üsküdar'a kadar gelmişti.¹⁷⁹

‘‘Bu senede Mehdi, oğlu Harun Reşid’i Anadolu’ya gazaya gönderdi. Emrine 95.793 asker verdi. Ayrıca harçlık olarak da 194.450 dinar ve 1.414.800 dirhem para verdi. İbn Cerir böyle demiştir. Harun Reşid, ordusuyla birlikte İstanbul boğazına vardı. O zaman Bizanslıların başında İlyon’un karısı kraliçe Agusta bulunuyordu. Agusta, ölen kocasından kalan oğlu kucağında olmak üzere Harun Reşid’e gelip yıllık 700.000 dinar vermek şartıyla barış talebinde bulundu. Harun Reşid bu talebini kabul etti. Ancak Harun Reşid, bu olaylarda Rumlardan 54.000 kişiyi öldürüp çoluk çocuklarından ve kadınlarından 5.640 kişiyi esir aldı. Bu esirlerden de 2.000’ini, kendi önünde eli kolu bağlı vaziyette öldürttü. Semerleri, eğerleri ve yularlarıyla birlikte 20.000 atı ganimet edinip 100.000 baş koyun ve sığırtı boğazladı ve her tarafı yağmaladıktan sonra barış antlaşması yaptı. Bir beygir ve katır on dirhemden, bir zırh bir dirhemden, on kılıç bir dirhemden daha ucuza satılır hale geldi.’’ Mervan b. Ebi Hafsa, bu olaylarla ilgili olarak şöyle bir şiir söyledi: ‘Bizans’ın Kostantiniye’inde dolaştın, mızrakları surlarına dayadın. Öyle ki, surlar zillete hüründüler. Oraya

¹⁷⁶ Avcı, s. 93.

¹⁷⁷ Theophanes AM 6273, [AD 780/1], Mango ve Scott, s. 626.

¹⁷⁸ Taberi AH 164, **Târîhu'l-Ümem ve'l Mülûk**, The History of al-Tabarî: Al-Mansür and al-Mahdi, C. 29, çev., Hugh Kennedy, State University of New York Press, 1990, ss. 220-221; E. W. Brooks, **Oxford University Press**, The English Historical Review, C. 15, Numara 60, Ekim, 1900, s. 737; İbn Kesir, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, Büyük İslam Tarihi, C. 10, 4. Bölüm, çev., Mehmet Keskin, Çağrı Yayınları, 2018, s. 32.

¹⁷⁹ İbnü'l Esir, **İslam Tarihi: El-Kamil Fi't-Tarih Tercümesi**, çev., Abdullah Köşe, Altıncı Cilt, Bahar yay., 1989, s. 64; Diehl, s.71.

*mızrak atmadan kraliçe, cizye vermek vaadiyle sana geldi. O zaman savaş kazanları kaynıyordu.*¹⁸⁰

Esasen hadım Stavrakios kumandanlığı altında Araplar'a karşı mücadele edenler, V. Konstantin'in yetenekli ordu kumandanları idi. Ancak İrene bu sefere Stavrakios'u göndermiş ve Bukellarion theması strategosu Tatzatios ile anlaşamamasıyla Tatzatios'un Bizans'ı terkedip Araplar tarafına geçmesi ve savaş alanında Bizans kumandanlarının esir düşmesi ile Bizans büyük yenilgiye uğramıştır.¹⁸¹

İrene taht mücadelesi yüzünden Harun er-Reşid'e elçiler göndererek barış anlaşması yapmak zorunda kalmıştı. Üç yıl kadar süren bu anlaşmaya göre İrene, Abbasi devletine her yılın nisan ayında 90.000 ve haziran ayında da 70.000 nomismata¹⁸² ödemeyi kabul etmekteydi. Ayrıca Harun'un isteği üzerine dönüş yolunda ordunun ihtiyaçlarını karşılamak üzere pazarların kurulmasını ve yol göstermek için rehberler tayin edilmesini de kabul etmekteydi. Bundan başka İrene altın, gümüş ve birtakım değerli hediyeleri Mehdi'ye takdim etmek üzere bir elçisini de Harun ile birlikte Bağdat'a göndermekteydi.¹⁸³

Musa el-Hadi'nin halifeliğinden sonra kardeşi Harun er-Reşid'in yönetiminde Abbasi-Bizans ilişkileri önceki yıllara göre daha canlı bir dönem yaşamıştır. Neredeyse her yıl Bizans üzerine seferler yapılmış, bazen orduya bizzat halifenin kendisi geçmiştir.¹⁸⁴ Bunun karşısında Bizans da İslam topraklarına yönelmiştir.

Harun er-Reşid halifeliğin kuzeybatı sınırını Bizans İmparatorluğuna karşı yeniden örgütledi ve güçlendirilmiştir. Harun er-Reşid Tarsus'u yeniden inşa etmek ve Avasım ve Sugur adı verilen sınır bölgelerini¹⁸⁵ sağlamlaştırmak amacıyla Bizans akınlarını engellemek istemiştir. Savunma hattındaki en büyük şehir Antakya idi. Avasım, Abbasiler Devleti zamanında özellikle Bizans Devleti sınırında kurulan

¹⁸⁰ İbn Kesir, s. 32.

¹⁸¹ İbnü'l Esir, s. 64; Treadgold, **The Byzantine...**, s. 68-69; Garland, s. 76.

¹⁸² Bizans'ın altın parası.

¹⁸³ İbnü'l Esir, s. 66; Avcı, s. 92.

¹⁸⁴ Avcı, s. 93.

¹⁸⁵ Avasım Arapça engelleme, koruma, savunma anlamındadır. İslâm devletlerinin gayri müslim devletlerle sınır teşkil eden müstahkem şehir ve kalelerin bulunduğu uç bölgeleridir. Günümüzde Adana, Osmaniye, Kahramanmaraş çevresinde kurulduğu bilinmektedir.

şehirlerdir. Bizans sınırı boyunca, uylukçu¹⁸⁶ adı verilen bir kale dizisi inşa edilmiştir. Bu savunma hattı boyunca en önemli şehir, Tarsus Dağları'nın ana geçidi olan Kilikya Kapısı'nın yakınında bulunan Tarsus'tu. Öbür taraftan Bizanslılar da sınırın ötesinde, bir dizi kale inşa etmişlerdir; bu da Arap baskınlarına karşı bir savunma hattıydı. Harun sınırı güçlendirmek için büyük bir plan başlatmıştı. 786- 787 yılları arasında Hadat ve Tarsus şehirleri yeniden inşa edilmişti.¹⁸⁷ Tarsus şehri yeniden inşa edilirken Müslümanlar yerleştirilmiştir. Aynı zamanda Kafarbayya ve Massisa kaleleri de bu dönemde inşa edilmiştir. Harun er-Reşid özellikle Bizans ile yapılan mücadelelerde ve sahillerin savunmasında büyük yararlılıklar gösteren donanmanın güçlenmesine önem vermişti. Nitekim güçlenen donanma 790-91'de Kıbrıs ve Girit'i vurmuş ve Antalya açıklarında karşısına çıkan Bizans donanmasını yenilgiye uğratmış kumandanını esir almıştır.¹⁸⁸ Karşılıklı esir değişimi, fide anlaşmaları ve mektuplaşmalar yanında diplomasi alanında ciddi bir krizin yaşanması da bu döneme rastlamaktadır.¹⁸⁹

Harun er-Reşid, VI. Konstantin'e uzun bir mektup göndermiş İslamiyeti açıklamış ve onu İslam'a davet etmiştir.¹⁹⁰ Birinci elden kaynaklardan sadece İbn Tayfur'un eserinde yer aldığı bilinen uzun mektubun halife adına Ebu'r-Rabi' Muhammed b. el-Leys tarafından kaleme alındığı belirtilmektedir.¹⁹¹ Sürekli gelen Arap saldırılarını durdurma umuduyla İrene, Sardis piskoposu Euthymius'u bir mektupla birlikte Harun er-Reşid'e göndermişti.¹⁹²

Harun er-Reşid 797'de bizzat yönettiği orduyla Safsaf Kalesi'ni almıştı. Kumandanlarından Abdülmelik b. Salih Ancyra¹⁹³,ya kadar gelmişti. İmparatoriçe İrene barış isteğinde bulunmuştur. Harun er-Reşid, Hazarlar'ın Azerbaycan sınırından

¹⁸⁶ Ön dişler.

¹⁸⁷ Taberi AH 181; Brooks, "Byzantines and the Arabs...", s. 740.

¹⁸⁸ Nahide Bozkurt, "Harun er-Reşid", **TDV İslam Ansiklopedisi**, c. 16, İstanbul, 1997, s. 260.

¹⁸⁹ Avcı, s. 92.

¹⁹⁰ Bozkurt, s. 260.

¹⁹¹ Avcı, s. 134. Casim Avcı'nın eserinde belirtildiği üzere, bu mektup Bağdat, Londra ve Kahire'deki nüshaları temel alınarak Hadi Eid tarafından bazı açıklamalar ile Fransızca'ya çevrilmiştir: *Lettre du calife Harun al-Rasid a l'empereur Constantine VI (trc. Hadi Eid)*. Paris 1992.

¹⁹² Avcı, s. 94.

¹⁹³ Ankara.

saldırmalarını da göz önünde tutarak bu isteği kabul etmiştir (798); ancak I. Nikiforos'un imparator olmasıyla antlaşma bozulmuştur (802).¹⁹⁴

Isauria hanedanı ile Bulgarlar arasında oldukça aktif ilişkiler mevcuttu. III. Leo zamanında Bulgarlar imparatorluk ile barış içinde yaşamışlardı. Fakat V. Konstantin, henüz ortaya çıkmakta olan ve tehlikeli olduklarını düşündüğü güçlerini yok etmeyi görev bilmişti. V. Konstantin, onlara karşı birçok sefere bizzat çıkmıştı; hatta 762'de Ankhialos'taki büyük bir savaşta zafer bile kazanmıştı; ama sonunda, başarısızlığa uğramıştır. İrene'nin hükümdarlığı sırasında Bulgarlar Bizans İmparatorluğunu kendilerine vergi ödemek zorunda bırakmışlardır. Böylece, İmparatorluk, bazen silah yoluyla, bazen dini propagandayla, bazen diplomasiyle, Bulgarları genel olarak durdurmayı başarmıştı: fakat tam gelişme durumundaki bu devletin artan ürkütücü tehdidi varlığını sürdürmekteydi ve Trakya'da V. Konstantin ya da V. Leo tarafından Bulgar tehdidinine karşı geliştirilmiş olan savunma araçları, zayıf birer engel konumundaydı.¹⁹⁵

Sekizinci yüzyılın sonuna doğru Bulgaristan hanedanı içindeki karışıklıklar sona ermişti. Böylelikle dokuzuncu yüzyılda aşamalı olarak şekillenen Bulgarlar Slavlaşmış, Bizans'a karşı belirli saldırı projeleri olan güçlü bir devlet haline gelmişti. Sekizinci yüzyılda Bizans ile Bulgarlar arasındaki askeri çatışmalarda Bulgar kuvvetleri içerisinde, kendi krallıklarını kurmuş olan Slavlar da vardı. Balkan yarımadasının Slavlar tarafından işgali sekizinci yüzyılda da devam etmiştir. Sekizinci yüzyılda Dyrrachium ve Atina'da Slavların olduğuna dair kaynaklar da mevcuttur. Konstantin Porfirogennetos, "Themeler Hakkında" isimli eserinde V. Konstantin zamanına atıfta bulunmuştur: "*Mora yarımadasının tamamı, veba salgını bütün dünyayı kapladığında Slavlaşmış barbarlaşmıştı.*"¹⁹⁶

Bu salgını, 746'da İtalya'da başlayıp başta Yunanistan'ın güney kısmını ve Konstantinopolis'i de etkileyen veba salgınıydı.¹⁹⁷ Halkın gözünde bile Mora

¹⁹⁴ İbnü'l Esir, s. 145; Taberi AH 170, **Târîhu'l-Ümem ve'l Mülûk**, The History of al-Tabarî: The `Abbasid Caliphate in Equilibrium, C. 30, çev., C. E. Bosworth, The State University of New York Press, 1989, s. 239; Brooks, "Byzantines and Arabs...", s. 741; Bozkurt, s. 260.

¹⁹⁵ Lemerle, s. 84.

¹⁹⁶ Vasiliev, s. 279.

¹⁹⁷ Theophanes AM 6238, [AD 745/6], Mango ve Scott, s. 585; Bury, **A History of the Later...**, s. 455.

yarımadası, sekizinci yüzyılın ortaları gibi erken bir tarihte Slavlaşmıştı. Salgın hastalıklar nedeniyle halkı yok olmuş veya başkenti iyileştirme çalışmaları nedeniyle oraya sevk edilen toplulukların yerine, Yunanistan'da kurulmuş olan yeni yerleşim birimlerine doğru gerçekleşen insan akımının da bu dönem içinde gerçekleştiği vurgulanmalıdır.

Sekizinci yüzyılın sonunda İmparatoriçe İrene Yunanistan, Selanik ve Mora yarımadasındaki "Slav kabileleri"ne karşı özel bir keşif birliği göndermiştir. Bu sefer II. Justinian'ın seferinden bu yana bu alanda yapılan ilk büyük Bizans askeri operasyonu olmuştur. İmparatoriçe muhtemelen Atinalı olduğu için anavatanına kayınpederinden daha fazla ilgi duymuştu. Büyük ordunun başında bulunan Stavrakios, Selanik'e yürüdüktan sonra Makedon Slavlarını yenmiş daha sonra Thessaly¹⁹⁸ ve Orta Yunanistan'a ilerlemiş ve nihayet Peloponessos'a girmişti. Peloponessos'un Slav kabileleri, imparatorluğun egemenliğini tanımak ve Bizans'a yıllık vergi ödemek zorunda kalmışlardır. Stavrakios birçok esir ve ganimet ile Konstantinopolis'e dönmüştür. Bu olay ile halk hipodromda zaferi kutlamıştır. Egemenliğinin en büyük başarılarından biri olan Yunanistan'daki Stavrakios seferi, Bizans'ın yeniden yerleşimini başlatmıştır.¹⁹⁹ Daha sonra bu Yunan Slavlar, sekizinci yüzyılın son yıllarında V. Konstantin'in Atina'da tutulan oğulları lehinde imparatoriçe İrene'ye karşı harekete katıldıkları gibi, Peloponessos'taki Slavlar büyük çapta İrene'ye karşı bir komploda aktif rol almışlardı. Bunlar civarı yağmaladıktan sonra Patras'a saldırmışlardır. Bu olay Slavların yenilgisi ile sonuçlanmıştır. Bu açıkça göstermektedir ki sekizinci yüzyılda Balkan yarımadası ve Yunanistan'ın tamamındaki Slavlar sadece kesin ve sağlam bir şekilde kendilerine yer edinmekle kalmayıp aynı zamanda imparatorluğun siyasi hayatına da katılmaktaydılar. Dokuzuncu yüzyıldan itibaren Bulgarlar ve Slavlar, Bizans İmparatorluğu için artık çok ciddi iki düşman haline gelmişlerdi.²⁰⁰ 789'da başlayan ve imparator VI. Konstantin tarafından yönetilen Bulgar sınırında yapılan savaşlar pek de başarı ile

¹⁹⁸ Tesalya. Yunanistan'da bir bölge.

¹⁹⁹ Theophanes AM 6275, [AD 782/3], Mango ve Scott, s. 630; Herrin, **Women in Purple...**, s. 81; Ostrogorsky, s. 179.

²⁰⁰ Vasiliev, s. 280; Ostrogorsky, s. 180.

sonuçlanmamıştır. 792’de Bulgar sınır kapısında yapılan savaş meydanından VI. Konstantin kaçmış, önemli Bizans komutanları da esir düşmüştür.²⁰¹

Sekizinci asrın sonuna gelindiğinde, yerli Yunan halkı Slavları bastırıp, onlara Helen dilini, geleneklerini ve dinlerini benimsemeye zorlayacak kadar güçlü olmuşlardı. Fakat onuncu yüzyıl yazarı Konstantin Porfirogennetos, sekizinci yüzyılın ortasındaki Peloponnesus’u Slavların yaşadığı barbar bir ülke olarak tanımlamaktadır.²⁰²

Dış ilişkiler alanında İrene hem zafer hem de yenilgiyle karşılaşmıştı. İrene tam zamanını ve enerjisini ayırmış olsaydı, Bizans İmparatorluğu Balkanlar’daki nüfuzunu ve kontrolünü genişletmiş olabilir ve hatta Anadolu’da Müslüman saldırılarını durdurabilirdi.

İrene’nin hükümdarlığı sırasında Yunanistan’ın büyük bölümü, imparatorluğun diğer bölümlerinden gelen yeni Yunanca konuşan göçmenlerin gelişi ile asimilasyon yoluyla yeniden Helenize olma sürecindeydiler. Sekizinci yüzyılın sonraki döneminde üç yeni thema yaratılmıştır. 805 yılında Patras’a yapılan Slav saldırısı sırasında önce Konstantin Porfirogennetos tarafından atıfta bulunulan Peloponessos theması büyük olasılıkla Stavrakios’un 783 seferinden hemen önce ya da hemen sonrasında kurulmuştur. 789 ile 802 arasında ise Makedonya theması kurulmuştur. Bununla birlikte, bu eyalet batı Trakya’yı ve doğu Makedonya’nın sadece bir bölümünü içermekteydi. İlk kez Royal Frankish Annals’da bahsedilen Cephalonia theması, İrene’nin hükümdarlığı sırasında kurulmuştu.²⁰³

783 yılında Stavrakios’un birincil amacı, imparatorluğu tehdit eden isyankâr Slavları bastırmak ve Yunanistan’daki Hellenleşme sürecini hızlandırmaktı. Slavların çoğu Hellenleşse de Milingos ve Ezerites kabilelerinin önemli Slav yerleşmeleri on beşinci yüzyıla kadar Peloponnesos’daki Taygetus Dağları’nda kaldı ve hala vardır.²⁰⁴

Sonuç itibarıyla İrene, doğuyla olan dış ilişkilerde başarısız olurken, batıda bazı açılardan başarılı sayılabilirdi. İrene’nin en başarılı dış politikası Balkanlarda

²⁰¹ Ostrogorsky, s. 169.

²⁰² Konstantin Porfirogennetos, **De Administrando Imperio**, çev., Romilly James Heald Jenkins, Dumbarton Oaks, Washington, 1967, s. 229.

²⁰³ Carolingian Chronicles, **Royal Frankish Annals and Nithard’s Histories**, USA, The University of Michigan Press, 1970, çev., Bernard Walter Scholz ve Barbara Rogers, s. 91.

²⁰⁴ Konstantin Porfirogennetos, **De Administrando...**, s. 228; Ostrogorsky, s. 181.

gerçekleşmişti. İrene döneminde bu bölgede Slavlar'dan bazı şehirler geri alınmıştı. Bulgar sınırlarında bulunan ve yeniden alınarak güçlendirilen Ankhialos, Markellai, Beroia²⁰⁵ ve Philippopolis şehirleri, Bizans'ı Bulgar saldırılarından korumuştular. Slavlar'dan yeniden alınan Balkan bölgesi, burada Makedonya themasının kurulmasıyla daha güçlendirilmiş ve Thessalonike²⁰⁶ teması ile de irtibat kurulmuş oldu.²⁰⁷

3.3. İrene ile VI. Konstantin'in Taht Mücadelesi

İrene'nin Yedinci Ekümenik Konsilde elde ettiği başarı, tasvir severler tarafından ülkede büyük coşku ile karşılanmıştı. Fakat bu başarı İrene'nin ihtirasını daha da artırmıştı. İmparatoriçe, kutsal ikonların restorasyonu ile kişisel bir zafer kazanmış olsa da konumu hala güvende değildi. Onun gücüne karşı en ciddi meydan okuma ordu ya da ikonoklastlar tarafından değil, oğlu VI. Konstantin tarafından gelmiştir. İmparatorluğun tüm yetkileri İrene'nin elindeydi. Fakat tahtın yasal sahibi olan oğlu VI. Konstantin artık yönetimi ele alabilecek yaşa yani 21 yaşına gelmişti. Bu sebeple VI. Konstantin artık yasal olarak kendi hakkı olan tahta, tek başına olmak istemekteydi ve bu nedenle İmparatoriçe İrene ile mücadeleye başlamıştı. Böylesine azametli rolü oynadıktan sonra, İrene artık tacını terk etmeyi düşünemezdi. O naiplik yapmamış adeta saltanat sürmüştü. Eğer oğlu tahta tek başına olmak isterse VI. Konstantin İrene'nin gözünde gayri meşru bir saltanat iddialısı olacaktı. Oğlu VI. Konstantin devleti yönetecek yaşa gelmişti; tehlike çok yakındı.

İrene, Batı ile ilişkileri düzeltmek için oğlu VI. Konstantin ile Şarlman'ın en büyük kızı Rotrud²⁰⁸ ile evlilik antlaşması yapmıştı.²⁰⁹ Yazılına göre imparatorlukta hadım olan Elissarus, Aix-la-Chapelle (Aachen)²¹⁰ deki Frank krallığına gönderilmişti

²⁰⁵ İrenopolis.

²⁰⁶ Selânik.

²⁰⁷ Lee, s. 20.

²⁰⁸ Yunanca Erythro diye biliniyor, Kırmızı anlamındadır.

²⁰⁹ Theophanes AM 6274, [AD 781/2], Mango ve Scott, s. 628.

²¹⁰ Almanya'da kent.

ve Rotrud'a Yunan dilini ve Bizans İmparatorluğunun geleneklerini öğretmişti.²¹¹ Hatta Vasiliev'in belirtildiğine göre dönemin Batılı tarihçisi olan Diyakoz Pavlus şöyle yazmıştı: "Sizin dünyalar güzeli kızınızın, denizleri aşmış, krallığınızın gücünün Asya'ya ulaşması için imparatorluk esasını alacak olmasına çok sevindim."²¹²

Ancak bu nişan bozulmuştu. İrene'nin nişanı bozulduğundan bahsedenler az iken²¹³ bu nişanın Şarلمان tarafından bozulduğunu söyleyenler çoğunluktadır.²¹⁴

İrene daha sonra oğluna layık güzel ve akıllı bir gelin bulmak için imparatorluk elçileri imparatorluğun tüm illerine gönderdi. İrene oğluna seçtiği azizlere yaraşır bir genç kız olan Maria ile evlenmesi için bir "gelin seçme töreni" düzenlemiştir.²¹⁵

EK 2: Ön yüzde İrene, arka yüzde VI. Konstantinos, solidus, 792-797. Canko, s. 118.

İrene, sikkeler ile gücünü pekiştirip iktidarını sağlamlaştırmaya çalışmıştır. VI. Konstantin'in otoritesini ise zayıflatmayı amaçlamıştır. 792 yılında solidus ve follislerin ön yüzünde "IRINH ATOVSTI" augusta olarak etiketlenen imparatoriçe tasvirini yer alırken, VI. Konstantin "COSTANTINOSBAS" olarak arka yüze yerleştirilmiştir. Buradaki kısaltılmış şekilde verilen BAS Basileus anlamındadır ve

²¹¹ Arvites, **Irene: Woman...**, s. 78; McLees, s. 44; Garland, s. 76; Treadgold, **The Byzantine...**, s. 71; McCabe, s. 90.

²¹² Vasiliev, s. 310.

²¹³ Theophanes AM 6282, [AD 789/90], Mango ve Scott, s. 638; Timothy, s. 219.

²¹⁴ Heinrich Fichtenau, **The Carolingian Empire: The Age of Charlemagne**, İngilizce'ye çev., Peter Munz New York: Harper and Row Publishers, 1964, s. 67; Einhard, **Einhard and Notker the Stammerer: Two Lives of Charlemagne**, çev., Thorpe, Lewis England, Penguin Books, 1969, s. 74; Carolingian Chronicles, **Royal Frankish Annals...**, s. 64; McLees, s. 44; Genç, s. 132.

²¹⁵ Timothy, s. 219; McCabe, s. 93.

Basileus unvanı ilk defa İrene'nin oğlu VI. Konstantin'in tek başına hükümdar olduğunu açıklamak için kullanılmıştır. VI. Konstantin, neredeyse 26 yaşına gelmiş olmasına rağmen hala sakalsız²¹⁶ olarak tasvir edilmektedir. Bu da imparatorun iktidara sahip olacak kadar bilge olmadığına ilişkin bir göndermedir. İrene'nin loroslu, taçlı ve pendialı tasvir edilip sağ elinde globus cruiger sol elinde hükümdarlık asası tutması iktidardaki gücünü sembolleştirmektedir.²¹⁷

İrene ile oğlu VI. Konstantin arasındaki Bizans egemenliği mücadelesi 790'dan itibaren gelişmişti. Maria ile evlendirilmesi yirmi yaşında olan genç VI. Konstantin için çok acıydı.²¹⁸ VI. Konstantin annesi ve hadım danışmanları özellikle Stavrakios yaşadığı sürece kendisinin, hükümetle ilgili tüm meselelerden dışlanacağını yavaş yavaş anlamaya başlamıştı. Stavrakios imparatorluğun en güçlü komutanıydı. Kuzey Yunanistan'daki Slavlara ve 783'te Peloponnesus'a karşı olan seferlere öncülük etmiş başarılı sonuçlar almış, Araplarla barış görüşmelerine başlamış ve 786 yılında, Konstantinopolis'teki toplantıyı açılış oturumunu bozan ikonoklastların ordularını başarıyla dağıtmıştı. O çok yetenekli olmasının yanı sıra vicdansız ve saraydaki konumunu korumak için her yolu kullanmaktan tereddüt etmeyen biriydi.²¹⁹ Bu durum VI. Konstantin için aşağılayıcıydı, çünkü dilekçeler, şikayetler ve hükümete yönelik talepler kendisine değil Stavrakios'a sunulmaktaydı.²²⁰ Eğer VI. Konstantin şimdiye kadar tek hükümdar olsaydı İmparatoriçenin danışmanları kuşkusuz, saraydaki güçlerini ve yerlerini kaybedeceklerini bilmekteydi. Bu nedenle, anne ve oğul arasında var olan güvensizliği ve kıskançlığı kullanmışlardı.²²¹

İrene VI. Konstantin'i ikinci imparator yapmaya bile kalkışmıştı.²²² İmparatoriçe İrene ve oğlu VI. Konstantin arasındaki çekişmeler yaşanmaya

²¹⁶ Genelde imparatorların sakallı resmedilmeleri yaşlı olan ile genç olanın ayırt edilebilmesi içindi. Bir sikke üzerinde iki veya üç figür var ise sakal hiyerarşik olarak büyük olanın diğerinden ayırt edilmesi için kullanılıyordu. Bununla birlikte sakal bir bilgelik ve hiyerarşi sembolü olarak tek başına betimlenen imparator tasvirlerinde de kullanılmıştı.

²¹⁷ Canko, s. 117-118; Kotsis, s. 195; Brubaker ve Tobler, s. 589.

²¹⁸ Bury, *A History of the Later...*, s. 483.

²¹⁹ Bury, *A History of the Later...*, s. 484.

²²⁰ Arvites, *Irene: Woman...*, s. 80.

²²¹ Arvites, *Irene: Woman...*, s. 82.

²²² 790'da bir suikasti patlak vermeden bastırınca, şu ana kadar sadece sözde mevcut olan üstünlük durumunu artık resmen de yasal hale getirebilecek kadar güçlü olduğunu düşündü. Ordudan,

başlayınca ikonoklast taraf bu fırsatı kaçırmamış ve hemen VI. Konstantin'in yanında yerini almıştı. Koyu bir ikonoklast olan Mikhail Lakhonodrakon VI. Konstantin'in yanında olarak isyanın liderliğini yapmıştı. Theophanes, Mikhail Lakhonodrakon'u "magister officiorum"²²³ olarak tanımlamaktadır.²²⁴

İrene, dikkatli bir şekilde VI. Konstantin'i sarayda yalnız bırakmıştı ve imparatorluktaki etkisini kırmaya çalışmıştı. Hükümetin bütün önemli işleri Stavrakios tarafından yönetilmişti. Ocak ya da şubat 790'da VI. Konstantin ve grubu, Theodore Camulianus da dahil olmak üzere, Peter ve Damanus, İrene'yi devirip Sicilya'ya sürüp Stavrakios'u iktidardan uzaklaştırmak için plan yapmışlardı. Fakat her şeyi sürekli gözlemleyen Stavrakios, planı duymuş ve imparatoriçenin idam edileceğini önceden haberdar etmişti. İrene oğlunun böyle bir komplo hazırlamasına çok kızmıştı. VI. Konstantin için anne sevgisini bir yana bırakarak, bu komplo içindeki tüm katılımcılara karşı sert misilleme yapmıştı. İmparator'un komplocuları işkence görmüş ve bazıları yakın arkadaşları dahil olmak üzere Sicilya ve Peloponnesus'a sürülürken diğerleri Konstantinopolis'te ev hapsinde tutulmuştu. İrene herkesin içinde oğlunu tokatlamış ve onu dövürmüştür. VI. Konstantin daha sonra birkaç günlüğüne hapse atılmıştı. İmparatoriçe'nin hadım danışmanları, ona "Tanrı bile oğlunun hükmetmesini istememektedir." diyerek sert bir harekete geçirmeye teşvik etmişlerdir. İrene, yakın arkadaşlarından ve imparatorluğun tek hükümdarı olması gerektiğine karar veren kahinlerin etkisi altındayken, hükümetin tüm kontrolünü ele geçirmeye çalışmıştı.²²⁵

İrene Yedinci İznik Konsili öncesi Konstantinopolis'te toplanan meclise karşı gelen imparatorluk askerlerini dağıtmış olmasının faydasını görmüştür. Başkentteki askeri birlik İrene'nin bu isteğini yerine getirmişti. Ancak İrene bu defa hesabını tüm detaylarıyla gözden geçirmemişti. Başta Armaniakon thema'sı olmak üzere Anadolu'daki tüm askeri birlikler III. Leo ve V. Konstantin'in kurduğu, imparatorluk

iktidarı kendisine nakil ve onu birinci sırada, VI. Konstantin'i de kendisinin ortak hükümdarı olarak ikinci sırada olması için "sen yaşadığın sürece oğlunu asla imparator olarak tanımayacağız" diye yemin etmelerini istedi. Bk.: Theophanes AM 6283, [AD 790/1], Mango ve Scott, s. 640; Ostrogorsky, s. 167.

²²³ Bizans İmparatorluğu'nun erken yüzyıllarında en kıdemli idari yöneticilerinden biridir.

²²⁴ Theophanes AM 6284, [AD 791/2], Mango ve Scott, s. 642.

²²⁵ Theophanes AM 6282, [AD 789/90], Mango ve Scott, s. 639-640; Bury, **A History of the Later...**, s. 483-484.

ve hanedan hukukuna bağılı thema'lardı. İmparatoriçenin bu hareketi üzerine, hanedan hukuku adına harekete geçen Anadolu themaları 790 Ekim'inde VI. Konstantin'i tek başına hükümdar ilan etmişlerdi. Armeniakon thema'sının desteğı ve ikonoklast askerlerin yardımıyla VI. Konstantin tek başına hükümdar olmayı başarmıştı. Fakat çocukluğundan beri annesinin etkisi altında yetişen VI. Konstantin basiretsizdi ve bir devleti yönetecek idarî kabiliyetten yoksundu. Üstelik aldığı gereksiz kararlar ve gerçekleştirdiğı uygulamalarla her kesimden yeni düşmanlar kazanmıştı. VI. Konstantin yedi yıl (790-797) boyunca Bizans İmparatorluğu'nu yönetmişti. Büyükbabasının karakteri ve gücüne sahip olsaydı, saltanatı muhtemelen başarılı olurdu. Ancak İrene oğlunun eğitimini ihmal etmişti. VI. Konstantin savaş alanında cesaret göstermişti, ancak büyük bir askeri zafer elde edememişti. VI. Konstantin'in düşünceleri kararsız olarak nitelendirilmiş ve imparatorluğu yönetecek güçte olmadığı anlaşılmıştı. VI. Konstantin'in hükmetmedeki tutarsızlığı arkadaşlarını ve ordunun desteğini kaybetmesini sağlamıştı. Bu ve onun intikam dolu annesiyle uzlaşmaya yönelik çabaları sonunda kendi düşüşünü getirecektir. Egemenliğinin başlangıcında VI. Konstantin'e ordu ve halk destek vermişti. Ancak, Bulgarlar ve Araplara karşı yapılan başarısız seferler, bu desteğin çoğunu kaybettirdi ve hatta askeri darbe girişimine yol açmıştı.²²⁶

İrene her şeyi kaybetmişti ve artık imparatorluk sarayını terk etmek zorunda kalmıştı. VI. Konstantin, İmparatoriçe İrene'nin şehrin hemen dışında inşa ettiği Eleutherius sarayında hapsedilmesi emrini vermişti. Stavrakios ve Aetius da dahil olmak üzere tüm danışmanları görevden alınmıştı. Stavrakios kırbaçlanmış, saçları sifıra vurulmuş ve Armeniac themasına sürülmüştü. VI. Konstantin, Michael Lachanodrakon ve John'ı Armeniakon themasına göndererek sadakat yemini ettirmişti. Annesi gitmesine rağmen halen onun etkisi altında kalan VI. Konstantin başarılı bir lider olamamış ve sonunda 792 yılında İrene'yi tekrar saraya çağırılmıştı. 792 yılı itibarıyla yine eski durum yani VI. Konstantin ve İrene'nin ortak idaresi uygulanmaya başlamıştı. Ayrıca yapılan Bulgar seferi, VI. Konstantin'in başarısız ve

²²⁶ Theophanes AM 6283, [AD 790/1], Mango ve Scott, s. 640; Konstantin Porfirogenetos, **De Administrando...**, s. 98; Ostrogorsky, s. 167; Çelik, s. 113; Garland, s. 82; John Bagnell Bury ve M. A. ve F. B. A., **The Cambridge Medieval History: The Eastern Roman Empire (717-1453)**, c. IV, The Cambridge History Press, 1923, s. 22.

garip tutumu yüzünden yenilgiyle sonuçlanmıştı. VI. Konstantin'in zayıf ve kararsız davranışları karşısında hüsrana uğrayan askerler, yeniden eski caesar Nikiforos'u imparator yapmaya çalışmışlardı. Bunun üzerine hızla hareket eden VI. Konstantin amcasının gözlerini oydurtmuş ve diğer dört amcasının da dillerini kopartmıştı. Ayrıca bir zamanlar VI. Konstantin'in lehinde İrene'ye karşı mücadele eden Armeniakon themasının strategosu Aleksios'un da gözleri çıkartılmıştı. Bu nedenle Armeniakon bölgesinde bir isyan çıkmıştı. İsyan büyük bir vahşetle bastırılmıştı ve böylece VI. Konstantin'e karşı düşmanlık başlamıştır.²²⁷

Ancak 795 yılında meydana gelen bir evlilik olayı, VI. Konstantin'in sonunu hazırlamıştır. İmparator VI. Konstantin İrene'nin entrikaları sonucunda imparatoriçe Maria'dan boşanıp onu rahibe manastırına kapatmıştı. Maria ile olan evliliğinden Euphrosyne²²⁸ ve İrene adında iki kızları olmuştu. Evliliği süresince birçok metres tutan VI. Konstantin, İrene'nin nedimelerinden biri olan Theodote'ye aşık olmuştu. Metres olan Theodote ile St. Mamas sarayında evlenerek onu augusta sıfatıyla taçlandırmıştı. Ancak bunun sonucunda ruhban sınıfı ayağa kalkmıştır. Bu duruma Theodote'nin akrabası olan Platon ile Theodoros öncülük etmekteydi. Çünkü bu evlilik kilisenin dini kurallarına ters olarak bilinmekteydi. Kilise kurallarına göre VI. Konstantin'in yeniden evlenmesinin kanuna aykırı olduğunu ve bu yüzden imparatorun zina yapmaktan suçlu bulunması gerektiğini söylemişlerdir. Plato ve Theodoros İncil'den²²⁹ alıntı yaparak bu evliliği zina olarak değerlendirmişlerdi. Bu, Moekhia²³⁰ tartışması diye bilinen olayın başlangıcıydı.²³¹ Fakat bir de bu VI. Konstantin'in evliliğinin ötesinde çok daha büyük sorunlara neden olmuştur. Kilise

²²⁷ Theophanes AM 6283, [AD 790/1], Mango ve Scott, s. 640-641; Lee, s. 17; Garland, s. 83; Ostrogorsky, s. 167; Arvites, **Irene: Woman...**, s. 85.

²²⁸ 30 yıl sonra Euphrosyne İmparator Michael II (820-829) ile evlendi. Konstantin Porfirogenetos, **The Book of Ceremonies**, s. 647.

²²⁹ Mark 11: "Karısını boşayıp başkasıyla evlenen, karısına karşı zina etmiş olur."

²³⁰ Zina.

²³¹ VI. Konstantin'in zina olayı, Bizans Kilisesi iç kavgalarının çıkmasına sebep olmuştur. Fikir ayrılığına düşen bu iki grup daha sonra tahta geçen III. Mikhail ve Caesar Bardas'ın moechian tartışmalarında da benzer bir siyaset izlemiştir. Ayrıca Tarasios - Nikiforos - Methodios - Photios liderliğindeki ılımlı politik dinî parti ile Platon - Theodoros - İgnatios liderliğindeki dindar taraf arasındaki anlaşmazlık zamanla derinleşerek Patrik Photios zamanında Doğu-Batı Kilisesi'nin ayrılma tartışmasına (Photian's Schism) kadar uzanmaktadır. Bk.: Lee, s. 22.

içindeki birtakım gruplar imparatora ne yapıp yapmaması gerektiği konusunda baskı kurmuşlardı. Eski ikonakırıncılara daha büyük cezalar verilmesini isteyen bazı kilise liderleri beklendiği gibi Plato ve Theodoros'un yanında yer alarak VI. Konstantin'in ikinci evliliğine karşı çıkmışlardı. Plato, yalnızca imparator VI. Konstantin'i değil, bu olaya ılımlı tutumda bulunan Konstantinopolis Patriği Tarasios'u da eleştirmektedir. Aslında Tarasios, VI. Konstantin'in ikinci evliliğine olumlu bakmamaktaydı ancak hiddetli imparator VI. Konstantin'e karşı da çıkamamıştı. İmparatora karşı, Zelot²³²lar, harekete geçmişlerdi. İmparator hemen radikal önlemler almaya başlamıştı. Zelotların önde gelen tüm isimlerini sürgüne göndermişti. Ancak bu bir işe yaramamıştı. Olay siyasi değil, dini bir nitelik arz etmekteydi. Keşişler ile Patrik Tarasios arasında şiddetli münakaşalar başlamıştı. Patriğin, zâni İmparatorla iş birliği yaptığını, ona dalkavukça davrandığını ileri süren keşişler, patriğin bulunduğu her dini toplantıyı boykot etmişlerdi. Keşişlerin yürüttüğü bu muhalefet, öylesine şiddetlenmiş ve öylesine haklılık kazanmıştır ki, İmparator VI. Konstantin adeta yalnız kalmıştı. Bu fırsatı kaçırmayan annesi İrene; VI. Konstantin'i 15 Ağustos 797'de yirmi yedi yıl önce dünyaya geldiği Mor odada yatağında uyurken, gözlerine mil çektirerek kör etmiştir²³³ ve böylece VI. Konstantin'in taht üzerindeki tüm iddialarına son vermiştir. Artık Bizans tahtının tüm yetkileri artık İrene'nin elindeydi.²³⁴

²³² Miladi I. asırda Roma yönetimine karşı başkaldıran Filistinli bir grup Yahudi'yi belirtmektedir. Kelime olarak Zelot, Allah için ve onun şeriatı için "gayret ve çaba" sahibi demektir. Bu kelimenin İbranice karşılığı qanna'dır. Bu dini konuda veya bir üstadın talebeliği konusunda gayreti ifade etmektedir. Mesela bu anlamda, Flavius Josephe, Bannous'un gayretli talebesi (zelote) olmuştur. Bk.: İlknur Daşbadem, **Geçmişten Günümüze Yahudi Mezheplerinin Mesih Anlayışı ve Mesihî Hareketler**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2008, s. 43.

²³³ Konstantin Porfirogennetos, **The Book of Ceremonies**, s. 815; Taberi AH 182, *The Abbasid Caliphate...*, s. 168; Brooks, "Byzantines and Arabs...", ss. 741-742; Nadia El-Cheikh, "Describing the Other to Get at the Self: Byzantine Women in Arabic Sources (8th -11th Centuries)," **Journal of the Economic and Social History of the Orient**, C. 40, Numara 2, 1997, s. 243.

²³⁴ Theophanes AM 6288, [AD 795/6], Mango ve Scott, s. 646; McCabe, s. 95; Konstantin Porfirogennetos, **De Administrando...**, s. 99-100; Gregory Abû'l-Farac (Bar Hebraeus), s. 207; Çelik, s. 114; Timothy, s. 219; Lee, s. 17-18, 22; Henri Grégoire, "The Byzantine Church", **Byzantium; An Introduction to East Roman Civilization**, ed. Norman H. Baynes, Oxford 1948, s. 107-108; Garland, s. 87; Ostrogorsky, s. 168; Bury, s. 487; Norwich, **Bizans II:...**, s. 24.

VI. Konstantin'in kör edilişinden sonraki rivayetler farklıdır. VI. Konstantin bu olaydan kısa bir süre sonra mı ölmüştü? Ya da yaşamaya devam mı etmişti? Genel olarak tüm kaynaklarda İrene'nin bu acımasız davranışı yazılmış ve İrene'nin tahta geçişi anlatılmıştır.

Theophanes, "Dokuz saat boyunca, annesinin ve danışmanlarının emriyle ölmesi için acımasız ve kederli bir şekilde onu kör ettiler."²³⁵ şeklinde olayı tanımlamıştır. Theophanes'in kronografyası'ndaki İngilizce çeviride bu satırda verilen dipnotta da VI. Konstantin'in yaşayıp yaşamadığı hakkındaki tartışma verilmiştir. Ölmediğine dair şüpheli bir hikâye vardır; Nikephoros tahtı ele geçirdikten sonra (802) İrene'yi esir etmiş ve bu sırada ona hazinenin yerini sormuştur. Söylediği takdirde de onu serbest bırakacağını söylemiştir. İşte bu noktada; İrene Nikephoros'a inanıp hazinenin yerini mi söylemişti, yoksa İrene hazinenin yerini söylememiş ve Nikephoros VI. Konstantin ile aralarında iş birliği yaparak ondan mı öğrenmişti. Dipnotta verilen diğer kaynakta VI. Konstantin bir süre yaşamış (ne kadar olduğu söylenmiyor) ve *ta Isidorou*²³⁶ adlı bir konakta 805 yılında ölmüştür.²³⁷ Timothy direkt öldüğünü kaydederken²³⁸ Konstantin Porfirogennetos ve Bailly yaşadığını kaydetmiştir.²³⁹ Sonuç olarak VI. Konstantin ölmüş olsa da olmasa da tahtın varisliği hakkından böylece vazgeçmiştir.

Süryânî Mikhâil'in Kronografyası'nda: "Ardından Konstantin'in karısı öldü ve kilisenin kurallarını hiçe sayıp başka bir [eş] aldı ve dolayısıyla herkesin nefretini kazandı. Ayrıca prenslerin kızlarını kirletti. Annesi [İrene] prenslerin hoşnutsuzluğunu duydu, oğlunun gözlerini kör etti ve kendisini imparator ilan etti ve yardımcısı olarak Aetius'u atadı."²⁴⁰ demiştir. Bu durumda Süryânî Mikhâil'e göre VI. Konstantin'in eşi Maria öldüğü için başka eş almış ve Konstantin'in hoş olmayan davranışları yüzünden İrene gözlerine mil çektirmiştir.

²³⁵ Theophanes AM 6289, [AD 796/7], Mango ve Scott, s. 648-49.

²³⁶ Sonra dul tarafından bir rahibe manastırına çevrildi

²³⁷ Theophanes AM 6289, [AD 796/7], Mango ve Scott, s. 650.

²³⁸ Timothy, s. 219.

²³⁹ Konstantin Porfirogennetos, **The Book of Ceremonies**, s. 815; Konstantin Porfirogennetos, **De Administrando...**, s. 101; Bailly, s. 181.

²⁴⁰ Süryânî Mikhâil, s. 146.

Kadınlar hakkındaki Arap rivayetlerini bir araya getiren Nadia M. El-Cheikh'e göre; VI. Konstantin tek başına hükümdar olduğu dönem Harun er-Reşid ile olan anlaşmayı bozmuştur. İrene de halifenin saldırısından korktuğu için oğlunun gözlerini kör ettirmişti. Yani Arap kaynaklarında bu durum Bizans-Arap ilişkisi açısından yapıldığı vurgulanmıştır. İrene'nin bu acımacı davranışı kendi siyasi hırslarını yansıtan durum olarak görülmemiştir. Aksine bu olay imparatorluğun çıkarlarını her şeyin üstünde tutan yetenekli bir kişinin davranışı olarak görülmüştü. Arap yazarlar, acımasız bir kör edilme eylemini kınamamışlar ve aslında bunu, VI. Konstantin'in zalim davranışı ve daha fazlasıyla ilişkilendirip Araplara karşı saldırgan politikası nedeniyle kınadıkları kanısında bulunmuşlardı. Bu görüş, Bizans kaynakları ile çelişmektedir. Gerçekten de İrene'nin acımasız davranışı partizanlarını bile şok etmişti. İrene'nin Araplara karşı savunma ve barışçıl tutumundan dolayı Arap kaynakları İrene hakkında pozitif yazılar yazmışlardır.²⁴¹

İrene yanlısı fikirleriyle bilinen Bizans tarihçisi Theophanes, İmparatoriçe'nin oğlu VI. Konstantin aleyhindeki olaylardan dolayı dehşete düştü. VI. Konstantin'in kör edilişi hakkında şunları söylemiştir:

*'On yedi gün boyunca güneş kapanıp ışık vermedi; bundan dolayı gemiler denizde battılar ve böylece imparatorun annesi olan İrene tahta çıktı.'*²⁴²

²⁴¹ El-Cheikh, s. 244.

²⁴² Theophanes AM 6289, [AD 796/7], Mango ve Scott, s. 648.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. İRENE: ‘ROMA’NIN BASİLEUS’U’

4.1. Basileus İrene’nin Politikaları

Oğlu VI. Konstantin’in gözlerini kör ettikten sonra İrene artık imparatorluğun tek egemeni olmuştur. Bizans İmparatorluğunu tek başına yöneten ilk kadın olmuştur.²⁴³ Roma geleneğine göre imparator ordunun en üst düzey komutanıydı. Yasal olarak bu gücü kullanıp kullanamayacağı hakkında şüpheler vardır. Ama bundan böyle imparator unvanını alması esastı. Kanun ve resmi hükümet belgelerinde kendini ‘İrene, büyük Basileus ve Romalıların Otokratı’ olarak yazdırmıştır.²⁴⁴ İrene, iktidarını korumak için geniş bir halk desteğine sahip olması gerektiğini biliyordu. Bu amaca ulaşmak için İrene birçok hayır kurumu açtırdı ve imparatorluk sermayesinden vergi indirimi sağlamıştı.²⁴⁵ İrene, devleti yönetmek için saray hadımlarının gücünü kullanmıştı. Önemli kişilerin desteğini alarak (sivil asker olan Stavrakos, orduda da Aetios) oğlunu tahttan indirmiş ve beş yıl boyunca hükmetmişti.

EK 3: İrene portresi bulunan Follis²⁴⁶ (797–802), Kotsis, s. 187.

²⁴³ El-Cheikh, s. 243; Diehl, s. 71; Norwich, **Bizans II:...**, s. 18.

²⁴⁴ Ostrogorsky, s. 169.

²⁴⁵ Robert Browning, **The Byzantine Empire**, The Catholic University of America Press, Washington D.C., 1992, s. 59.

²⁴⁶ Roma ve Bizans geleneklerinde bir çeşit madeni paradır.

EK 4: Her iki tarafında da İrene portresi olan bir solidus. Elinde bir globus cruciger ve asa taşımaktadır. 797-802 yılları arasında Konstantinopolis 'te basılmıştır. Garland, s. 87.

797 yılında anne ile oğlun arasındaki sürtüşme sonucu İrene imparatorluğu vekaleten değil kendi başına yöneten ilk kadın hükümdar olmuştur. Bu solidus ile daha önceki imparatoriçe tasvirlerinden çok farklı bir betimleme ile karşılaşılmaktadır. Bizans İmparatorluğu'nda bir kadının madeni paralarda görülmesi imparatoriçelerin iktidardaki güçlerini kanıtlama anlamına gelirdi. İmparatoriçe İrene'nin tek başına betimlenmesinin fikir babasının kim veya ne olabileceğine ilişkin Kotsis'in görüşü, imparatoriçenin kendisinden 350 yıl kadar önce imparatoriçe olan ve sikkelerinde kendi ismini ve ön cepheden portresini betimleyen Luciana Eudoksia'nın soliduslarını görmüş ve bu tasviri ortaya çıkarmış olabileceğidir. Bu dönemde Konstantinopolis'te basılan soliduslar artık her iki yüzde de sağ elinde globus cruciger, sol elinde haçlı asa tutan, loros ve haçlı pendilialalı taç giyimli, görkemli ve ayrıntılı bir şekilde işlenmiş İrene'nin tasvirini sunmaktadır. Bizans İmparatorluğu'nda imparatorluğun kurulduğu zamanlardan beri imparator eşleri augusta unvanını almaktaydılar. Eşler kocalarının erken ölümlerinde çocukları küçük ise naip sıfatıyla imparatorluk yetkilerine haiz olmuşlar, ancak bu yetkileri çocuğu adına kullanmışlardı. Bizans tarihinde kocasına etki edebilen diğer imparatoriçeler her zaman devlet işlerinde söz sahibi olmuşlardı ve diğerleri de oğulları veya erkek kardeşleri adına devleti yönetmişlerdi. Madeni paralar üzerinde İrene artık basilissa olarak etiketlenmektedir. Bu unvan soliduslar üzerinde ilk kez görülmektedir. Naipliği süresince soliduslarda augusta unvanını kullanırken kendi hükümdarlığında basilissa unvanını kullanması sikkeler ile nasıl mesaj

verileceğinin önemli bir örneğidir: O artık sikkelerde kendisini ‘‘Basilissi’’, erkek ‘‘Basileus’’un kadın formu olarak tasvir etmiştir.²⁴⁷

İrene’nin soliduslarda kendisini basilissi olarak betimlemesi, erkeğe uygun bir rol olarak algılanan emperyal iktidarın kullanılmasındaki kopmanın bir kadın tarafından nasıl müzakere edilebileceğini göstermektedir. Yani bu solidus ile de İrene’nin bağımsız bir imparator olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü bu solidusa kadar hiçbir kadın imparatoriçe kendisini basilissi olarak adlandırmamıştır. Ayrıca iktidarda olan kişinin her iki tarafta da portresi olması da ilk kez görülmektedir. Bunu yaparak İrene, ondan önce gelen ikonoklast hanedanla bağlantısı olmayan bağımsız bir figür olarak ortaya çıkmıştır.

İrene popülerliğini arttırmak için halkına sık sık kendini tanıtmıştı. İrene, dört beyaz atın çektiği altın bir arabayla Kutsal Havariler Kilisesi’nden büyük saraya dönmüştü. Her atın dizginleri imparatorluğun üst düzey yetkilileri tarafından yapılmıştı.²⁴⁸ Fakat İmparator İrene’nin (797–802) tahttaki yılları hiç başarılı geçmemiştir. Konstantinopolis halkına ve manastırlara vergi muafiyetleri getiren İrene, devletin mali sisteminde derin açıkların oluşmasına neden olmuştur.²⁴⁹ Yoksullar ve yaşlılar için çeşitli kurum ve hastaneler inşa ettirmişti. Başka devletten olanlar, yabancılar ve yoksullar için bir mezarlık kurmuş ve muhtaçların, yabancıların yiyecek ve barınak sağlayabilecekleri xenodocheionlar²⁵⁰ düzenlemişti. İrene, halkının sadakatini ağır vergisini kaldırdığında güvence altına almış oldu. Abydus²⁵¹ limanında ve Boğazlarda toplanan ve Konstantinopolis’in hemen dışındaki gümrük daireleri olarak kullanılan bu vergiler, hükümet gelirlerinin önemli bir kaynağıydı.²⁵²

²⁴⁷ Kotsis, s. 196; Canko, s. 118; Garland, s. 87; Brubaker ve Tobler, s. 589-590.

²⁴⁸ Theophanes AM 6291, [AD 798/9], Mango ve Scott, s. 651.

²⁴⁹ Çıvgın, s. 317.

²⁵⁰ Halka açık konuk odaları.

²⁵¹ Abydus, Çanakkale’de antik bir şehir.

²⁵² Theophanes AM 6293, [AD 800/1], Mango ve Scott, s. 653; Konstantin Porfirogennetos, **De Administrando...**, s. 103Bury, **A History of the Later...**, s. 489;; Ostrogorsky, s. 169; John Julius Norwich, **Bizans I: Yükseliş Dönemi (MS 803-1081)**, çev., Selen Hırçın Riegel, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2013, s. 305.

İrene'nin hükümdarlığı sırasında birçok yeni manastır yapılmıştı. Zengin asiller için manastırlar inşa etmek o dönemde yaygın değildi. İmparatoriçe İrene oğlu VI. Konstantin'in ilk eşi Maria ve iki kızının gömüldüğü Aziz Euphrosyne manastırını kurmuştu. Ayrıca Prens Adası'nda Bizans İmparatorlarının inzivaya çekilmeleri için Marmara Denizi'nde başkentten uzakta bir manastır kurmuştu.²⁵³

İrene kilise ile dostça ilişkiler kurmuştur. Konstantinopolis ve çevresindeki başrahiplerin çoğu çok güçlü ve etkili insanlar olarak bilinmekteydiler. Çoğu eğitilmiş, dindar ve varlıklıydı. Halk onlara büyük saygı duymaktaydı. Dolayısıyla hükümet işlerine aktif bir şekilde katılmaları şaşırtıcı olmamıştır. İmparatoriçe, onların desteğini almanın gerekli olduğunu fark etmekteydi. V. Konstantin zamanında manastırların mülklerine el konulmuş, binlerce rahip ülkeden ayrılmıştı. Ancak tabii bu durumdan devlet hem mali açıdan ve hem de askeri açıdan büyük yarar sağlamıştı. İrene'nin son dönemlerinde İmparatorluğun iktisadi yapısı iyi durumda olmamasına rağmen, imparatoriçe kamuoyunda yeniden saygınlık sağlamak adına başkent halkından toplanan ağır vergileri kaldırmıştı. İrene, manastırlara malî imkanlar sağlamış, keşişlere yeni imtiyazlar vermişti. Son yıllarda bu müessesenin kanayan yaraları sarılmıştı. İrene'nin özellikle ruhban sınıfı tarafından sevilmesinin nedenlerinden biri de bu politikasıdır.²⁵⁴

İrene, Aziz Euphemia'nın kalıntılarını ve cesedini Konstantinopolis'teki misafirhaneye geri getirdiğinde kiliseden övgü almıştı. Ortodoks Kilisesi'nin önemli kutsal kadınlarından Euphemia'nın yaşam öyküsüne dair pek bilgi olmamakla birlikte 307 yılında Khalkedon'da²⁵⁵ Romalılar tarafından öldürülen bir Hristiyan lider olduğu bilinmektedir. Dokuzuncu yüzyılda Theodoros Bestos ve onuncu yüzyıl sonlarında Symeon Metaphrastes'tan öğrendiğimize göre; Euphemia, Khalkedon'da Tanrı Ares adına düzenlenen bir pagan festivale katılmayı reddetmiş ve Khalkedonlu Hristiyanların haklarını savunduğu için tutuklanmış ve vâli Priscus'un emriyle uzun süren işkencelerden sonra öldürülmüştür. Azizenin ölüm tarihi kaynaklarda 16 Eylül 307 olarak bildirilmektedir.²⁵⁶ Euphemia'nın yedinci yüzyıla kadar Khalkedon'da

²⁵³ Arvites, **Irene: Woman...**, s. 115.

²⁵⁴ Çelik, s. 114.

²⁵⁵ Kadıköy.

²⁵⁶ Engin Akyürek, "Bizanslılar, Azizleri ve Khalkedon'lu (Kadıköy) Azize Euphemia", **Sanat Dünyamız**, sayı, 69-70, 1998, s. 177.

kendi ismiyle bilinen kilisede bulunan kutsal kalıntıları, 615-626'daki Pers saldırıları Boğaz'ın Anadolu tarafını tehdit etmeye başladığında, İmparator Herakleios aracılığıyla buradan alınarak Konstantinopolis surlarının içindeki güvenli bir yere getirilmiş ve bu bozulmamış beden, Antiokhos'un eski sarayının önceden kiliseye dönüştürülmüş olan kabul salonuna yerleştirilmiştir.²⁵⁷ Ancak daha sonra Azize Euphemia'nın bedeni mezarından çıkarılarak, Euphemia kültürünün önemli bir ziyaret merkezi olmasından rahatsızlık duyan V. Konstantin'in emriyle denize atıldığı; tabutun Limni Adası'na kadar geldiği; 796 yılında Konstantinopolis'e geri getirilirken, üst düzey memurların yağmaladığı; 797'de Basileus İrene'nin, Euphemia Kilisesi'ni yeniden onardığı düşünülmektedir.²⁵⁸

İmparatorluk İrene'nin rakibi olan iki hadım danışmanı Stavrakios ve Aetius arasında sürekli entrikalar geçirmişti. Basileus İrene'nin meşru bir erkek torunu yoktu. Oğlu Konstantin'in, ilk evliliğinden iki kızı ve ikinci evliliğinden iki oğlu vardı. En büyük oğlu Leo, Mayıs 797'de ölmüştü. Stavrakios ve Aetius, imparatorluğun bir hadımın tahta çıkmasına hiçbir zaman izin vermeyeceğinin farkındaydılar. Ancak bu onların istediği birini imparator yapmalarına engel değildi. Entrika ile akraba ve arkadaşlarını halef yapabilmek için imparatorlukta aktiftiler.²⁵⁹

4.2. Frank Krallığı ile İlişkiler

Bizans İmparatorluğuyla Franklar arasındaki ilişkiler Frankların batıda askeri bir güç olarak ortaya çıkışıyla başlamıştır. Sonuçta doğunun en önemli gücü olan Bizans, batıda kendine rakip hattâ Roma İmparatorluğu mirasına aday bir gücün gündeme gelmesi ile yakından ilgilenmiş ancak bu ilgiyi belki de daha çok korkuyu belirgin bir şekilde ortaya koymadığı gibi, ondan daha güçlü bir konumda olmak için yaptığı her türlü faaliyetine gizlice devam etmeyi de ihmal etmemiştir.²⁶⁰ İrene ve oğlu VI. Konstantin'in 780'de iktidara gelmesinden bu yana, Bizans İmparatorluğu; saray

²⁵⁷ Akyürek, s. 179.

²⁵⁸ Arvites, **Irene: Woman...**, s. 115.

²⁵⁹ Theophanes AM 6291, [AD 798/9], Mango ve Scott, s. 651; Norwich, **Bizans I...**, s. 304; Bury, **A History of the Later...**, s. 489.

²⁶⁰ Genç, s. 153.

entrikaları, isyanlar, dini tartışmalar ve askeri yenilgilerle zayıflamıştır. İrene oğlunu devirip tek hâkim haline geldikten sonra, sarayda hadım danışmanlar arasındaki kavgalar ile uğraştı.

İrene'nin imparator olması yüzyıllar boyunca sorgulanmıştır. Konstantinopolis'in egemenliğini elinde tutabilmesine rağmen, özellikle batıda yani "Yeni Roma" da prestij ve etkisi büyük ölçüde sancılı geçmiştir.

Bizans ile Frank krallığı arasındaki ilişkileri sorunlu hale getiren olaylardan biri Lombardların Frank topraklarına dahil edilmesidir. 753 yılında Papa Lombardların istilasını yüzünden acilen koruma ihtiyacı duymuş ve Frank krallığından geçici egemenlik ile İtalya'ya müdahale etmesini istemiştir. Her ne kadar papalık Isauria imparatorlarının ikonoklast fermanlarına karşı çıksa da hala imparatorluğa sadık kalmışlar ve Lombardlara karşı Bizans'tan yardım beklemişlerdir.²⁶¹ V. Konstantin'den yardım alamayan Papa, Frank kralı Pepin'den yardım istemiştir. Papa, Ocak 754 yılında Pepin ile görüşmüş ve papalık ile Frank krallığı arasında ittifak kurmuştur.²⁶² Papa'nın isteği üzerine Pepin, İtalya'ya Lombardlara karşı iki sefer gerçekleştirmiştir. Kısa Pepin'in papalığın çağrısına karşılık yaptığı iki sefere rağmen, yirmi yıl boyunca kesin sonuç alınamamıştır. Ravenna ve eski Bizans vilayetlerinin çoğu yeniden ele geçirilmişti. Eski imparatorluk şehirleri Bizans'a geri verilmemiş, bunun yerine papalıklara verilmişti. Ancak Papa II. Stephen'ın Konstantinopolis'ten böyle bir destek isteme izninin olup olmadığı bilinmemektedir. Franklar şimdi İtalya'da Bizans'ın yerine egemen güç olarak kalmışlardı.²⁶³

Bu arada, Papa I. Hadrian'ın (772-795) isteği üzerine, Frank Kralı Şarlman, İtalya'yı istila etmiş ve 774 yılında Lombard krallığını fethetmişti. Lombard kralı Desiderius'un oğlu Adalgis deniz yoluyla Konstantinopolis'e kaçmıştı. Bizans'ın kayıtsızlığı ya da bu olaylara karşı hareketsizliği karşısında Franklar İtalya'daki Bizans otoritesinin zayıf durumunu küçümsemişti.²⁶⁴ Şarlman böylece kendini Lombardların kralı ilan etti ve papayı da yeni kazanılan topraklara geçici

²⁶¹ Konstantin Porfirogennetos, **De Administrando....**, 70; Bury, **A History of the Later....**, s. 500.

²⁶² Carolingian Chronicles, Royal Frankish Annals, s. 39.

²⁶³ Ostrogorsky, s. 157-158.

²⁶⁴ Fichtenau, s. 66.

hükümdar olarak atamıştı. Şarlman'ın amacı, Batı Roma İmparatorluğu'nu restore etmek değil, imparatorluk ve papalıktan bağımsız olarak kalmaktı. 774'te gerçekleşen bu fetih ile Papalık Franklara daha yakın hale gelmiştir. Çünkü kendini Roma İmparatorluğu'nun devamı olarak gören ve bu sıfatla Papalığı koruma görevini üstlenmesi gereken Bizans, başarılı olamamış, Lombard saldırılarına karşı Papalığı korumayı başaran taraf Franklar olmuştur. Sekizinci ve dokuzuncu yüzyıllar boyunca, Bizans İmparatorluğu, batıda çıkarlarını korumak için yeterli kuvveti sağlayamamıştır çünkü Anadolu ve Balkanlar'da ciddi durumlarla başa çıkabilmek için imparatorluktaki tüm insan gücüne ihtiyacı vardı. Her ne kadar V. Konstantin hem Bulgarlara hem de Araplara karşı başarı kazansa da İtalya'da imparatorluk otoritesinin idame ettirilmesi konusunda çok az ilgi göstermişti.²⁶⁵

Lombardlara yapılan fetihten sonra Şarlman'ın İtalya üzerindeki fetihleri devam etmiş ve burada Bizans'tan başka bir devlet de söz sahibi durumuna gelmiştir. Bu olay Bizans'ın hoşuna gitmemiştir. Üstelik Bizans Lombard kralının kaçmayı başaran oğlu Adalgus'un kendisine sığınmasına izin vermekle kalmamış, ona Lombard tahtına tekrar oturacağına dair söz de vermiştir. Elbette bunda başarılı olunamamış ve Bizans'ın 786'da gönderdiği bir donanmayla İtalya'ya gelen Adalgus bir şey elde edemediği için geri dönmüş ve 788'de ölmüştür. Aynı dönemdeki gelişmelere bakıldığında, Şarlman'ın 791'de Avarları yenmesinin Bizans için tehlike oluşturması da ilişkilerin ayrı bir boyutunu göstermektedir. Çünkü Franklar böylece Bulgar Krallığı sınırına dayanmışlardır ve bu krallık Bizans'ın yaklaşık 300 km. kuzeyindedir. Bu zaferle Frankların Bizans sınırına yaklaşmaları bir kenara, Bulgarlar Bizans için de sorun yaratan bir halktır.²⁶⁶

Noel günü 800'de Roma'da Aziz Petrus Bazilikası'nda düzenlenen bir törende Papa III. Leo, Frank Pippin'in oğlu Kral Şarlman'ı "Roma İmparatoru" olarak ilan ederek imparatorluk tacını takmıştır.²⁶⁷ Şarlman'ın taç giyme töreni, İtalya'da uzun süren Frank müdahaleleri sonucunda yapılmıştır.

²⁶⁵ Carolingian Chronicles, Royal Frankish Annals, s. 183; Genç, s. 154.

²⁶⁶ Genç, s. 154.

²⁶⁷ Roger Collins, "Charlemagne's Imperial Coronation and the Annals of Lorsch", **Charlemagne Empire and Society**, ed. Joanna Story, Manchester University Press, 2005, s. 55; Norwich, **Bizans II...**, s. 17; Timothy, s. 220; Genç, s. 156; Bailly, s. 181; Çıvgın, s. 153.

Einhard'a göre Şarlman, 800 yılı Noel gününde yaşanan olaylar karşısında şaşkıncı.²⁶⁸ Modern araştırmacılar bu konu üzerinde farklı fikirler öne sürmektedir. Allen Cabaniss, Şarlman'ın Papa'nın imparatoru taçlandırma niyetine dair önceden bilgiye sahip olduğunu söyler.²⁶⁹ Ancak Walter Ullmann, taç giyme töreninin Bizans İmparatorluğu'ndan bağımsız olmak için papanın stratejisinin bir parçası olduğuna inanmaktadır.²⁷⁰ Bu çıkarım kısmen Werner Ohnsorge tarafından sürdürülmüştür. Taç giyme töreni gerçekten Bizans'tan kurtulmak için yapılmış olsa da Şarlman asla Bizans İmparatorunun yerini almak istemediği için başarılı olamamıştır.²⁷¹ James Bryce ne Şarlman'ın ne Leo'nun batı Roma İmparatorluğu'nu ciddi olarak düşünmediklerini belirtmektedir. Onlar Konstantin'in yaptığı gibi ama tam tersi şeklinde imparatorluğu Boğaziçi'nden Tiber'e aktarmaya çalıştıklarını ileri sürmektedirler. Bryce *"benzeri görülmemiş bir davranıştı, bu da ekstra hukuki bir şeydi; bir metres haline gelen eski batı sermayesine isyan edilmesiydi."* diye tasvir etmektedir.²⁷² Şarlman muhtemelen Roma İmparatorluğunun tek hükümdarı olarak tahta çıktığını düşünmesine rağmen, gücünün doğuya yetemeyeceğini bilmekteydi.²⁷³ Ostrogorsky'e göre Papalık tarafından kışkırtılan bu taç giyme töreni, Batı'da Bizans prestijine ve nüfuzuna şiddetli darbe vurmuştu.²⁷⁴ Şarlman'ın muhtemelen Konstantinopolis'teki yeni konumuyla ilgili kuşkuları vardı, çünkü Bizans İmparatorlarının meşruluğu Avrupa'da hiç sorgulanmamıştı.²⁷⁵ Şarlman'ın Bizans hükümdarı Konstantin'in meşru halefi olduğu kabul edilmişti. Bunun yapılmasının nedeni Roma'da Papa'nın düşmanlarını bastırmak için saygın yasal mercilere (imparatora) ihtiyaç duymasıdır.²⁷⁶ Batıda Papa

²⁶⁸ Einhard, s. 81.

²⁶⁹ Allen Cabaniss, **Charlemagne**, New York: Twayne Publishers, Inc., 1972, s. 96.

²⁷⁰ Walter Ullman, **A Short History of the Papacy in the Middle Ages**, Routledge Taylor & Francis Group, 2005, s. 52.

²⁷¹ Walter Ohnsorge, "The Coronation and Byzantium," **The Coronation of Charlemagne: What Did It Signify?**, ed. Richard E. Sullivan, Michigan State University, 1959, ss. 80-91.

²⁷² James Bryce, **The Holy Roman Empire**, Third Edition Revised, Macmillan and Co., London, 1871, s. 67.

²⁷³ Vasiliev, s. 310.

²⁷⁴ Ostrogorsky, s. 170.

²⁷⁵ Bury, s. 319.

²⁷⁶ Arvites, **Irene: Woman...**, s. 129.

III. Leo 800 yılında Noel’de Şarlman’ı Roma İmparatoru ilan ettiğinde İrene’nin tahtı çok önemli bir sarsıntı geçirmiştir.²⁷⁷

Görünüşe göre herkes Şarlman’ın Roma İmparatorluğunu yeniden kuracak güçte olduğunu düşünmüştür. Papa’ya göre, İmparatorluğun Hristiyan karakteri ağır basmalı, ama o aynı zamanda Roma hukukuna da sahip çıkmalıdır. Çıvgın’ın eserinde belirttiğine göre; Şarlman Roma’nın mirasçısı olma düşüncesinden pek hoşlanmamaktadır; imparator unvanını taşımak yerine Frankların Kralı olarak kalmayı istemektedir.²⁷⁸

Konstantinopolis, Şarlman’ın taç törenini, rızası olmadan gerçekleştiğini düşünmüş ve bunu gasp olarak görmüştür. Dokuzuncu yüzyıl ortaçağ zihniyeti, iki ayrı imparatorluğun varlığını düşünemezdi.²⁷⁹ Papa III. Leo ve Şarlman, VI. Konstantin’in ölmesinden sonra Bizans tahtınının boş olduğunu kanıtlamaya çalışmışlardı.²⁸⁰ 797’de İrene oğlunu devirip iktidarı otomatik olarak ele geçirmişti. Benzeri görülmemiş bu hareket, Roma İmparatorluğu’nun geleneklerinin tam tersiydi. Çünkü hiçbir kadın iktidara hâkim olmamıştı. İmparatorluk tahtının boş kaldığına inanan Şarlman, bölünmemiş bir imparatorluğun hükümdarı olmuştu.

Batı Avrupa artık kendi imparatoruna sahip olmuştu, Papa artık Bizanslıların vesayetinden çıkmıştı. Bu durum Papa’nın Bizans üzerindeki dinsel gücünün bitişi anlamına geliyordu. Papa kendi imparatoruna sahip olduğuna göre, Bizans İmparatoru’nun onun dinsel kudretini tanınması da anlamsızlaşmıştı.²⁸¹

“O zamanki dünya için, nasıl sadece tek Hristiyan kilisesi mevcut olabilirse, sadece bir imparatorluğun var olabileceği de bir gerçektir. (...) O zamana kadar hiç tartışılmaz mahiyette yegâne imparatorluk, Bizans, eski Roma İmparatorluğu’nun mirasını devralan Yeni-Roma idi. (...) Fakat Roma (yani Roma Kilisesi, Papalık) da aynı şekilde tek bir imparatorluk fikrinden hareket ediyordu ve maksadı Bizans’ın yanında ikinci bir imparatorluk kurmak değildi; bilakis kendi kurduğu imparatorluğu eski Bizans İmparatorluğunun yerine ikame etmek istiyordu. (...) Gerçekte ise, 800 yılından itibaren biri doğuda, diğeri batıda olmak üzere iki imparatorluk mevcut

²⁷⁷ Timothy, s. 220.

²⁷⁸ Çıvgın, s. 153.

²⁷⁹ Bury, s. 319.

²⁸⁰ Collins, s. 66.

²⁸¹ Çıvgın, s. 317.

olmuştur. (...) Oikumene (Hristiyan cemaati) birbirinden dil, kültür, siyaset ve din bakımından ayrı iki parçaya bölünmüştü.'²⁸²

Şarlman ve Bizans İmparatorluğu arasındaki ilişkiler 800 yılında taç giyme töreninden çok önce başlamıştı. 780 yılında İrene hem papalık hem de Franklarla dostça ilişkiler kurmaya çalışmıştı. Ertesi yıl, on iki yaşındaki VI. Konstantin ile Şarlman'ın en büyük kızı olan Rotrud,²⁸³ arasında evlilik antlaşması yapılmıştı.²⁸⁴

Şarlman ayrıca kendisinin ve piskoposlarının davet edilmediği Yedinci İznik Ekümenik konsilinin kararlarını reddetmiştir.²⁸⁵ Ancak bu reddiyede konsilin kararlarının krala yanlış tercüme edilmesi de çok önemli bir yere sahiptir. Çünkü krala yapılan yanlış tercümede konsilin tasvirlere tapınmayı ima ettiği bildirilmiştir. Oysa böyle bir durum söz konusu değildir. Çünkü konsil ibadete layık olan tek varlığın Tanrı olduğunu da kabul etmektedir. Şarlman yanlış aktarılan kararları reddetmekle kalmamış, teologları Libri Carolini adlı kitabı yazmışlar ve Papaya göndermişlerdir. Kitap, kutsal kitaplardan ve Latin Kilise babalarından yararlanılarak yazılmış bir kitaptır. Kitapta tasvirlere ibadet sadece puta tapmak olarak değerlendirilmiştir. Kralın bu konudaki tutumu dokuzuncu yüzyılda Yedinci İznik Ekümenik Konsili kararlarının doğru bir tercümesinin kendisine sunulmasıyla değişikliğe uğramıştır.²⁸⁶

Şarlman'ın 787 yılındaki Yedinci İznik Ekümenik Konsil kararlarını onaylamayı reddetmesi, Bizans-Frank ilişkilerini daha da gerginleştirmiştir. Papa tarafından Şarlman'a gönderilen İznik konsilinin Latince tercümesi orijinalinden çarpıtılmıştı. Ancak, evlilik ittifakının iptali ve 788'de İtalya'nın kötü planlanmış Bizans istilası sonrasında, Şarlman'ın İznik konsili kararlarını destekleyip desteklemediği şüphelidir. Muhtemelen Alcuin tarafından 790 yıllarında yazılan Libri Carolini'de, Bizans İmparatorluğu'nun dini öğretilerine ve uygulamalarına Şarlman şiddetle karşı çıkmıştı. Hem ikonoklastları hem de ikonodülleri kınamış ve Papa I. Gregory'in (590-604) görüşlerini desteklemiş, 'ikonlar ne saygı gördü ne de yok

²⁸² Ostrogorsky, s. 172.

²⁸³ Bizanslılar Erythro diye adlandırmıştır. Kırmızı anlamına gelmektedir. 775 yılında doğduğu 810 yılında da öldüğü düşünülmektedir. Şarlman ile Hildegard of Vinzgouw'un kızıdır.

²⁸⁴ Theophanes AM 6274, [AD 781/2], Mango ve Scott, 628; Carolingian Chronicles, Royal Frankish Annals, s. 187.

²⁸⁵ Carolingian Chronicles, Royal Frankish Annals, s. 73.

²⁸⁶ Genç, s. 9.

edildi' şeklinde yazıp dikkat çekmişti. Libri Carolini'nin asıl amacı Frankların dini ve siyasi olarak Konstantinopolis'ten bağımsız olduğunu vurgulamaktı.²⁸⁷

Papa I. Hadrian, iki Papa elçisinin bulunduğu İznik konsilinin sonuçlarını onaylamıştı.²⁸⁸ Ancak Papa, Şarlman'ı, 787 yılında toplanan Yedinci İznik Ekümenik Konsili kararlarını onaylamaya zorlamak için yeterli güce sahip değildi. 794'te Frankfurt Konferansı'nda Yedinci İznik Ekümenik Konsili'nin kararlarını resmi olarak kınamıştır. Dini ikonların saygı görmesine Şarlman'ın bu kadar karşı olmasının nedeni mahkemede bulunan İspanyol din adamlarının etkisi olabilir.²⁸⁹ Tasvirlere saygı gösterme konusundaki bu anlaşmazlık IX. Yüzyılda kararların doğru bir tercümesinin Şarlman'ın eline ulaşmasına kadar devam etmiş ve bu nedenle de II. İznik Konsili Batı tarafından ancak bu yüzyılda genel bir konsil olarak kabul edilmiştir.²⁹⁰

800 yılında Şarlman'ın taç giymesi sonucu iki imparatorluk arasındaki mesele ortaya çıkmıştır. O dönemde insanlar tek imparator tarafından yönetilmesi gerektiğini tek bir Hristiyan toplumu olması gerektiğini düşünmekteydi. 800 yılında Şarlman'ın taç giymesine kadar bu olaya kadar bu imparatorluğun Bizans olduğu düşünülmekteydi, hatta bu durum Batı tarafından da kabul görmüş durumdaydı.²⁹¹

VI. Konstantin'in köreltilmesi ve annesi İrene'nin iktidarı ele geçirmesi, 800 yılının Noel gününde Roma'da gerçekleşen olayların yolunu açmıştır. Bizans, taç giyme törenine ve Frank İmparatorluğunun talepleri ile ilgili haberlere sessiz kalmıştır. Konstantinopolis, Şarlman'ın Roma İmparatorluğu'nu kabul ettiğini ve Bizans'ın patriklik unvanını kabul ettiğini düşünmekteydi; ancak bu unvanın 754'te Papa II. Stephen tarafından Şarlman'a verilmiş olduğuna dikkat edilmelidir.²⁹² Theophanes'e göre Papa III. Leo uygun törensel prosedürlerden tamamen bihaber şekilde Şarlman'a "baştan ayağa" kutsal yağ sürmüştür.²⁹³

²⁸⁷ Ostrogorsky, s. 171-172; Genç, s. 132.

²⁸⁸ Cabaniss, ss. 68-69.

²⁸⁹ Cabaniss, s.71.

²⁹⁰ Genç, s. 133.

²⁹¹ Timothy, s. 220.

²⁹² Fichtenau, s. 171.

²⁹³ Theophanes AM 6289, [AD 796/7], Mango ve Scott, s. 648.

İrene imparatorluğun ona ait olduğu konusunda hak iddia etmiş ve taç giyme töreni Konstantinopolis'te büyük tartışmalara yol açmıştı. En başta bunu göz önünde tutan Şarlman, elçilerini göndererek imparatoriçeye evlenme teklifi etmiştir.²⁹⁴ Bu teklif tartışmalıdır. Özlem Genç'in Şarlman hakkındaki doktora tezinde belirttiğine göre; yıllıklar ışığında Franklar ve Bizans arasındaki elçi teatisine bakıldığında ilk olarak; 787'de İmparator Konstantin'in elçilerini gönderip kralın kızını göndermesini istediği görülmektedir. Bilindiği üzere nişan 781'de yapılmıştı. Ancak kral kızını göndermemişti. 798'de sadece barış ile ilgili, Michael ve Theophilus adında iki Bizans elçisinin, İrene'den bir mektubu imparatora getirdiği ve bir daha 802'de Bizans'tan kılıç taşıyıcı Leo adında bir elçinin barış için İrene tarafından gönderildiği bildirilmiştir. İmparator ise barış için, İrene'nin gönderdiği elçi ile birlikte Kont Helmgand'u ve piskopos Amiens'li Jesse'yi göndermiştir. 803'te imparatorun elçileri yanlarında o dönemde, Frank elçilerinin varışından sonra İrene tahttan indirildiği için, Bizans'ı yöneten, İmparator Nikiforos'un gönderdiği piskopos Michael, başrahip Peter ve rahip adayı Calistus adında elçilerin de ve bu elçilerin Şarlman ile Saale Nehri üzerinde Salz'da bir araya geldikleri, ondan barış için yazılı bir metin aldıkları ve imparatorun mektubu ile gönderildikleri ve Roma yoluyla Konstantinopolis'e döndükleri görülmektedir.²⁹⁵ Burada değinilmesi gereken bir diğer nokta 802'de elçi gönderimi konusunda Bizans tarihçisi Theophanes'in farklı bir görüşte olduğudur. Ona göre bu elçi 801'de ve Şarlman tarafından gönderilmiştir. Amacı ise doğu ve batının birleştirilmesi için Şarlman'ın İrene'ye evlenme teklifinde bulunmasıdır. Yalnız bu bilgi Frank kaynakları tarafından doğrulanmış değildir.²⁹⁶

Theophanes, İrene'nin bu teklife olumlu tepki verdiğini bildirmiştir: *'Bu yıl (800), 25 Aralık'ta Frank kralı Şarlman, Papa Leo tarafından taçlandırıldı ve bir filo ile Sicilya'ya geçmeyi planladıktan sonra fikrini değiştirdi ve İrene ile evlenmeyi düşündü ertesi yıl bu amacını iletmesi için elçiler gönderdi.'*²⁹⁷ İrene bu birleşmenin Roma İmparatorluğunun eski sınırlarına ulaşmasına yardımcı olacağını ummaktaydı. Frank Krallığı Yıllıklarında; *'İmparatoriçe İrene, Franklar ile barışı sağlamak için*

²⁹⁴ Carolingian Chronicles, Royal Frankish Annals, s. 179; Ohnsorge, s. 84; Norwich, **Bizans II:...**, s. 18.

²⁹⁵ Genç, ss. 154-5.

²⁹⁶ Genç, s. 156;

²⁹⁷ Theophanes AM 6293, [AD 800/1], Mango ve Scott, s. 653.

*spatarius Leo'yu Konstantinopolis'in elçisi olarak gönderdi. İrene ile barış yapmak için de elçi geri dönerken yanında Amiens'den Piskopos Jesse ve Kont Helmgauđ ona eşlik etti'*²⁹⁸ bu barış görüşmeleri evlilik müzakereleri olarak görölmektedir.

Genel olarak kaynaklar Şarlman'ın evlilik teklifi ettiği üzerinedir ve bunu yapmasının sebebi olarak da doğu ve batı'nın tek bir taç altında birleşeceğini düşünmesi gösterilmektedir.²⁹⁹ Bailly ise eserinde evlilik teklifinin İrene'den geldiğini yazmıştır.³⁰⁰ Ayrıca, İrene'nin ölümünden sonra tahtı devralacak varisi de yoktu. Halkın aksine, imparatoriçe de bu fikre sıcak bakmaktaydı. Şarlman ile evlenirse boş olan hazinesini doldurabilirdi. Tabi daha da önemlisi, kendisinin de artık kaçınılmaz olduğunu çok iyi bildiği ayaklanmalar, bu sayede engellenebilirdi. Belki Konstantinopolis'in boğucu ve entrikalarla dolu atmosferinden de kurtulabilirdi.³⁰¹

Sonuç olarak iki Hristiyan devlet arasındaki ilişkilere bakıldığında yaşanan tek ayrılık mezhep ayrılığı değildi ve her ne kadar evlilik yoluyla yakın ilişkiler kurulmak istense de başarılı olunamamıştır ve genel olarak inişli çıkışlı bir seyir izlenmiştir.³⁰²

²⁹⁸ Carolingian Chronicles, Royal Frankish Annals, s. 82.

²⁹⁹ Ostrogorsky, s. 171; Vasiliev, s. 311; Norwich, **Bizans II...**, s. 18.

³⁰⁰ Bailly, s. 182.

³⁰¹ Norwich, **Bizans II...**, s. 19; Timothy, s. 221.

³⁰² Genç, s. 157.

4.3. İrene'nin Tahttan İndirilişi

İrene'nin imparatorluk için yaptıkları olacak olanı geciktirmekten başka bir işe yaramamıştır. Halk onun davranışlarından bunalmıştı ve onu küçümsemektedirler. Anadolu'daki, ondan daima nefret eden ve VI. Konstantin'in ölümünden sonra ayaklanma noktasına gelen neredeyse hepsi ikonoklast olan ordu, Basileus İrene'nin Harun er-Reşid'e verdiği yeni ve artırılmış haraç sözünü duyunca dehşete düşmüş ve kendilerini küçük düşürülmüş hissetmişlerdi üstelik artık maaşlarını nereden alacaklarını bilmemektedirler. İmparatorluğun hazinesi gittikçe boşalırken mülkiye memurları bu durumu çaresizce seyretmek zorunda kalmış ve ekonomiyi düze çıkarma umutlarını yitirmeye başlamışlardı. Bu sırada, kadın basileus düşüncesine karşı daima karşı çıkmış olan, her yaştan ve mevkiden geri düşüncelilerin korkuları gerçeğe dönüşmüştü.³⁰³

31 Ekim gecesini bir ayaklanma ile İrene tahttan indirilmiştir. Ayaklanma devletin yüksek kademedeki memurları, subayları, patrikleri, aristokrasinin ileri gelenleri, hatta İrene'nin akrabaları tarafından başlatılmıştı. Hazine logothesi³⁰⁴ Nikophoros imparator ilan edilmiştir. Ertesi sabah Ayasofya'da patrik Tarasios tarafından taçlandırılmıştır.³⁰⁵ Aslında İrene mücadele edebilirdi ancak direnmeden kabullenmiştir.³⁰⁶ Çünkü imparatoriçe İrene de bitmek bilmeyen ihtirasıyla birlikte artık yaşlanmıştı ve saray entrikalarıyla baş edememektedir.³⁰⁷

Theophanes olayı kısaca şöyle anlatmaktadır; *'Taç giyme töreninden sonraki gün Nikiforos tutsak edildiği saray odasında İrene'yi ziyaret etti. Nikiforos imparatoriçenin odasına girdiğinde, sandaletlerini gösterdi ki onlar basileusların giydiği gibi mor değil siyah renkteydi ve İrene'ye bu yüce gücü üstlenmek zorunda kaldığını söyledi. Nikiforos, İmparatoriçeye, III. Leo ve V. Konstantin dönemlerinde birikmiş olan büyük hazineyi nerede saklandığını söylerse kendisine hiçbir zarar gelmeyeceğini söyledi. İrene yeni imparatora Tanrı'nın onu tahta çıkardığını ve*

³⁰³ Norwich, **Bizans I...**, s. 305.

³⁰⁴ Sekreter.

³⁰⁵ Theophanes AM 6295, [AD 802/3], Mango ve Scott, s. 657; İbnü'l Esir, 167; Bailly, s. 182; Çelik, s. 116; Ostrogorsky, s. 173.

³⁰⁶ Bailly, s. 183.

³⁰⁷ Çelik, s. 114.

geçmiş günahlarının affedildiğini söyledi. Daha sonra kendisinin Eleutherius sarayına çekilmesine izin verilirse hazinenin nerede olduğunu göstereceğini söyledi. Nikiforos, bir süre için İrene'nin talebini yerine getirdi, ancak birkaç ay içinde onu kovdu.'³⁰⁸ Theophanes'ın dediğine göre Nikiforos sözünü bozmuş ve imparatoriçeyi sürgüne yollamıştır.

Ancak Süryani Mikhail'in ve Gregory Abû'l-Farac (Bar Hebraeus)'un Kronografyalarında yazılana göre imparator onu rehin olarak tutmuş ve İrene ancak ona karşı bir karşı devrim başlattıktan sonra onu sürgüne yollamıştı:

'Şimdi askerler Kapadokyalı Nikiforos'u tahta geçirmek için plan yaptı. Fakat İrene bunu duyduğunda Nikiforos'un gözlerini kör etmek istedi. Ancak, bir hadım onu sakladı. Askerler onu buldu ve imparator yaptı [Nikiforos I, 802-822]. Nikiforos naiplere ve hadımlığa saygılı davrandı, ancak ona kötülük yapmayı planladıklarını duyunca, İreneyi Atina'ya sürgüne gönderdi ve hadımını affetti, kendisine olan minnettarlığı nedeniyle kendisine kötü şeyler yapmadı.'³⁰⁹

İrene'nin geçmişteki eylemleri göz önüne alındığında, Süryani Mikhail'in ve Gregory Abû'l-Farac (Bar Hebraeus)'un anlattığı muhtemelen doğrudur. İrene, öncelikle Marmara Denizi'ndeki Prens Adası'na, ardından da çok korumalı olan Lesbos³¹⁰ Adası'na sürülmüştür.³¹¹

9 Ağustos 803'te İrene ölmüştür. İrene'nin naaşı onun kurduğu manastıra Prens Adası'na geri getirilmiş ve daha sonra dokuzuncu yüzyılda Konstantinopolis'e gönderilmiş ve orada Kutsal Havariler Kilisesi'ne gömülmüştür.³¹²

İrene, beş yıl süren Bizans İmparatorluğu'nun zirvesinden sonra sürgüne gönderildiğinde muhtemelen elli yaşlarındaydı. Modern tarihçiler bunun başarısızlığa mahkûm olan talihsiz bir deney olduğunu belirtirler. İmparatoriçe İrene'nin devrilmesiyle, Isaura hanedanlığı dönemi ve Bizans İmparatorluğu'nun ilk dönemi kapanmıştır.

³⁰⁸ Theophanes AM 6295, [AD 802/3], Mango ve Scott, s. 656.

³⁰⁹ Süryânî Mikhâil, s. 147; Gregory Abû'l-Farac (Bar Hebraeus), s. 207.

³¹⁰ Midilli.

³¹¹ Konstantin Porfirogenetos, **The Book of Ceremonies**, s. 815.

³¹² Theophanes AM 6295, [AD 802/3], Mango ve Scott, s. 657.

SONUÇ

İrene hem dindar hem de hırslı bir karakter olarak tanımlanmaktadır. Onun hırsı dindarlığından daha baskın olarak bilinmektedir. Bizans'ın güçlü olmaya umutsuzca ihtiyaç duyduğu bir zamanda, etkin ve saldırgan bir lider olamamıştı. Onun hükümdarlığı sırasında imparatorluk, iç işlerde ayrılma ve dış politikadaki hataları yüzünden kötü durumda kalmıştı. Bulgarlar ve Slavlar Balkanlar'da artık ciddi bir tehdit oluşturmuşlardı, Arap saldırganlığı kontrol edilememişti, batıda rakip imparator olan Şarlıman taçlandırılmıştı ve İtalya'da artık Bizans egemenliği sona ermişti.

İrene naiplik yaptığı sırada küçük oğlu VI. Konstantin adına otoriteyi kullanmış ve böylece devleti yönetmenin ve iktidarın tadını almıştır. VI. Konstantin, 790'da imparator rolünü üstlenmeye çalıştığında, İrene kendine sadakat yeminini empoze etmeye çalışmıştır. Komutanların ve taşra kuvvetlerinin diğer kuvvetlerden ziyade bir yöneticiye sadakat yemini etmek zorunda kaldığı bu gelenek, İrene'nin hırsı için büyük bir blok teşkil etmiştir. Anadolu'nun kuzeydoğu bölgesinde, Armeniakon birlikleri, İrene'ye olan bağlılıklarını ısrarla reddetmişlerdir. VI. Konstantin'i annesine karşı hareket etmeye teşvik eden de bu ısrardı.

İrene yirmi yıldan fazla bir süre boyunca imparatorlukta bir kadın olarak baskın figür olmuştur. 787 yılında Yedinci İznik Ekümenik Konsilini toplamış ve ikonların saygı görmesi açısından başarılı bir girişimde bulunmuştur. Onun saltanatı batı ortaçağ tarihinde bir geçiş dönemini işaret etmektedir. Ancak İrene'nin iktidara gelmesinden önce de değişim çoktan başlamıştı. Yedinci ve sekizinci yüzyıl boyunca batıda Bizans etkisi ve prestiji düşmüştü. İlk önce çok tehlikeli bir Pers tehdidinden kurtulan imparatorluk, yedinci yüzyılda Müslüman saldırısıyla neredeyse tamamen boğulmuştu. Suriye, Filistin, Mısır ve Kuzey Afrika'daki imparatorluğa ait topraklar elden çıkmıştı ve Konstantinopolis iki kez güçlü bir Arap ordusu tarafından kuşatılmıştı. Bu arada Slavlar ve Bulgarlar, Balkanlar'daki imparatorluk sınırlarını istila etmişti. Hayatta kalabilmek için savaşan Konstantinopolis, kalan batı topraklarına yeterli yardım sağlayamamıştı. Batıda, çok az Bizans askeri direnişiyle karşılaşan Lombardlar, İtalyan yarımadasının büyük kısmını ele geçirmişti. Buna ek olarak, papalıkla olan Bizans ilişkileri, ikonoklast tartışmalar yüzünden gerilmişti. Ancak ikon sorununa rağmen, papalık Lombardlar'a karşı askeri yardım için Konstantinopolis'e dönmüştü. Sonunda, doğudan destek alamadığı için hayal kırıklığına uğrayan papalık,

Frank krallığından yardım istemişti. Franklar, papalığı Lombardlardan kurtarmakla kalmamış, aynı zamanda Bizans ile İtalya'daki baskın güç olarak yer değiştirmişti. Frank ile İtalyan ilişkileri 800 yılında Şarlman'ın taç giymesiyle sonuçlanmıştı.

Bizans İmparatorluğu'nda kimsenin İrene ile Şarlman'ın evlenmesine asla izin vermeyeceği sonucu ortadadır. Fakat VI. Konstantin ve Rotrud'un birliği muhtemelen bir gerçek haline gelebilirdi. Bir evlilik ittifakı asla Bizans İmparatorluğu'nu ve Frankları tek bir devlet haline getiremezdi. Dokuzuncu yüzyılda Bizans doğusu ve batı medeniyetleri heterojendi ve yöneticilerin çıkarları çok farklıydı, iki imparatorluk arasındaki herhangi bir iş birliğinin düşünülmesi mümkün değildi. Siyasi ve kültürel güvensizliğe ilaveten, dini meselelerde de görüş farklılıkları vardı. Doğu ile batı arasındaki siyasi ayırım artık kesin bir gerçektir. Bizans ve Frank dünyaları dil, kültür ve din olarak ayrı ayrı kutuplardı.

İrene, reşit olmayan oğlu için bir imparatorun üzerine düşen her şeyi yapmıştır. III. Leo'nun ve onun ardıllarının ikonoklast politikalarına yönelik bir hamleyle, o ve Patrik Tarasios, 787'de İznik'te toplanan ve ikonoklazma politikasını tersine çeviren Yedinci İznik Ekümenik Konsilini toplamıştı. Bu açıkça sıra dışı bir girişim olarak değerlendirilmektedir. 730'dan bu yana Bizans kilisesinde kutsal, Mesih, Bakire ve azizlerin ikonları yok edilerek putperestliğin önlenmesi politikası uygulanmaktaydı. Fakat ikonoklazm politikası Konstantinopolis'i izole etmiştir. Roma ve Kudüs'ün kiliseleri Bizans'ı artık desteklemeyi reddetmişlerdi. V. Konstantin ayrıca imparatorlukta uyguladığı ikonoklazm politikasına karşı gelen herkese zulmetmişti. Bu nedenle kocası öldüğünde İrene, büyük ayrımlar olan bir imparatorluk devralmıştı.

İrene sıklıkla ikona sever olarak kabul edilirken, ikonu seven bir ortamda büyüdüğüne dair kanıt bulunmamaktadır. Ailesi, yetiştirilmesi veya tasvirlerle bağlanması hakkında hiçbir şey bilinmemektedir. Ancak tabii ki resmi ikonoklazmı desteklemeseydi, imparatorla evlenmek için seçilmiş olması pek olası görünmemektedir. Dini imgeleri geri alma kararının tam olarak nasıl alındığını belirlemek zordur. 786'da önce başkentte toplanan konsil ikonakırıcı tarafların baskını sonucu kapatılmış ancak konsil üyeleri daha sonra İznik'te yeniden toplanmışlardır. Uzun tartışmalardan sonra, Hristiyan Ortodoksluğun simgesi olan tasvirleri eski yerlerine geri döndürmüşlerdir. Bu süre zarfında her şey genç yönetici VI. Konstantin adına yapılmıştı, ancak bazı kamuya açık yerlerde İrene de oğlundan önce alkışlanmıştı.

İrene, Atina'dan Bizans İmparatoru V. Konstantin'in oğlu IV. Leo ile evlendirilmek üzere seçilmiş Konstantinopolis'e getirilen genç bir kadındı. Genç ve güzel gelin olarak saraya gelen bir kadından sırf imparatoriçe olmak için oğlunun gözlerini kör ettirip onu ölüme mahkûm etmekten çekinmeyen bir kadına dönüşmüştür. Ortaçağ kaynaklarında benzersiz olan bu korkunç davranış, ona kötü bir şöhret kazandırmıştır. Ancak yine de o kaynaklarda bir azize olarak gösterilmektedir. Çünkü yaşadığı dönemde Bizans'ta ikonakırıcı hareket söz konusuydu. İrene, her ne kadar ikonakırıcı olacağına yemin etse de her zaman bir ikona severdi. Tahta geçtiğinde yaptığı işlerden biri de ikonoklast harekete son vermek olmuştur. İşte bu yüzden İrene, tasvirlerin koruyucusu ve savunucusu olarak hatırlanmaktadır. Daha sonra da yaşamı kayda geçirilmiş ve azize yapılmıştır.

İrene'nin saray entrikaları, Bizans'ta seksen yıl sürecek olan saray enrikaları dönemini yeniden açmıştır. Ancak kilise onu suçlarından dolayı bağışlamıştır. Ayrıca Theophanes, onu "*şehit gibi gerçek inanç için savaşan yeni Helena*" diye adlandırmıştır.³¹³

İrene, amacına ulaşmak için aşırıya kaçan, girişimci bir imparatoriçe olmuştur. Hiç de kısa sayılmayacak hükümdarlığı boyunca, sıra dışı bir görünüm sergilemiştir. Görüşlerinden ödün vermeyen ve mücadelede sınır tanımayan bir kişilik olmuştur. Kendisini Konstantinopolis tahtına etrafındaki bütün erkeklerden daha layık bulmuş, rakibi olabilecek hiç kimseyi etrafında barındırmamış, saraydaki tüm üst düzey görevleri özellikle hadımlara vermiştir. Taht sevgisi, evlat sevgisinin dahi önüne geçmiş, ancak düzeni karşısına almanın ve tüm gücü elinde toplamanın bedelini, önce yerini sonra da yaşamını kaybederek ödemiştir. İkonaların serbest bırakılması konusunda başlattığı mücadelede sağladığı kazanımlar ise, onun ardından gelen imparatorlar tarafından silinecek, imparatorluk putkıran zihniyete teslim olacaktır. İkonalara özgürlüklerini geri vermek onuru, bir başka imparatoriçenin -Azize Theodora'nın- olacaktır.

³¹³ Theophanes AM 6295, [AD 802/3], Mango ve Scott, s. 657.

KAYNAKÇA

Acara, Meryem. "Bizans Ortodoks Kilisesinde Liturji ve Liturjik Eserler," **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, C. 15, Sayı: 1, ss. 183-201, 1997.

Akkaya, Tayfun. **Ortodoks İkonaları**, Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul, 2000.

Akyürek, Engin. "Bizanslılar, Azizleri ve Khalkedon'lu (Kadıköy) Azize Euphemia", **Sanat Dünyamız**, sayı 69-70, 1998.

Artamonov, Mihail İllarionoviç. **Hazar Tarihi: Türkler, Yahudiler, Ruslar**, Rusçadan Türkçeye çev., Ahsen Batur, Selenge Yayınları, 2008.

Arvites, James Anthony. "Eirenenin Saltanatı Döneminde Bizans Anadolu'sunun Savunması", **Tarih Dergisi**, Sayı 64, İstanbul, 2016, s. 125-140.

_____. **Irene: Woman Emperor of Constantinople, Her Life and Times**, The University of Mississippi, 1979.

Avcı, Casim. **İslâm-Bizans İlişkileri**, Klasik Yay., İstanbul, 2003.

Bailly, Auguste. **Bizans Tarihi**, çev., Haluk Şaman, Tercüman yay., C. 1, İstanbul, 2006.

Berktaş, Fatmagül. "Bizans'ta İkonakırıcılık: Din, Kadınlar Ve Tasvirin Önemi", **Toplumsal Tarih Dergisi:164**, Ağustos, 2007.

Brooks, E. W. "The Byzantines and Arabs at the Time of the Early Abbasids", **Oxford University Press**, The English Historical Review, C. 15, Numara 60, Ekim, 1900, ss. 728-747.

Brubaker, Leslie. **Inventing Byzantine Iconoclasm**, Bristol Classical Press, 2012.

Brubaker, Leslie ve Helen Tobler. The Gender of Money: Byzantine Empresses on Coins (324–802), **Gender & History**, C. 12 Sayı 3, 2000, s. 572-594.

Bryce, James. **The Holy Roman Empire**, Third Edition Revised, Macmillan and Co., London, 1871.

Bozkurt, Nahide. ‘‘Harun er-Reşid’’, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 16, İstanbul, 1997, ss. 258-261.

Bury, J. B. **A History Of The Eastern Roman Empire From The Fall Of Irene To The Accesion Of Basil I. (A.D. 802-867)**, Macmillan and Co., Limited St. Martin’s Street, London, 1912.

_____. **A History Of The Later Roman Empire From Arcadius to Irene, 395 A.D to 800 A.D.**, Macmillan and Co., Limited St. Martin’s Street, London, 1889.

_____. ‘‘The Ceremonial Book of Constantine Porphyrogennetos’’, **The English Historical Review**, Numara 86, 1907, ss.209-439.

Cabanis, Allen. **Charlemagne’s Cousins: Contemporary Lives of Adalard and Wala**, Syracuse University Press, 1967.

Canko, Dilek Maktal. ‘‘Sikkelerin Işığında Bizans’ta İmparatoriçe İmgesi (780-1204)’’, **Art-Sanat Dergisi:8**, 2017.

Carolingian Chronicles. **Royal Frankish Annals and Nithard’s Histories**, çev., Scholz, Bernard Walter ve Barbara Rogers. USA, The University of Michigan Press, 1970.

Collins, Roger. ‘‘Charlemagne’s Imperial Coronation and the Annals of Lorsh’’, **Charlemagne Empire and Society**, ed. Joanna Story, Manchester University Press, 2005.

Connor, L. Carolyn. **Bizans'ın Kadınları**, çev., Barış Sezar, YKY, 2011.

Çelik, Mehmet. **Siyasal Sistem Açısından Bizans İmparatorluğu'nda Din-Devlet İlişkileri I (Kuruluşundan X. Yüzyıla Kadar)**, Akademi Kitabevi, İzmir, 1999.

Çıvgın, İzzet. **Orta Çağ Tarihi**, Maya Akademi, Birinci Baskı, Ankara, 2008.

Çoban, Bekir Zakir. "Bizans İkonoklazmının Nedenleri ve İslam Etkisi Tartışması", **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, c. 8, sayı: 4, 2008.

Daşbadem İlknur. **Geçmişten Günümüze Yahudi Mezheplerinin Mesih Anlayışı ve Mesih Hareketler**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2008.

Diehl, Charles. **Bizans İmparatorluğu'nun Tarihi**, çev., A. Göke Bozkurt, İlgi Yayınları, İstanbul, 2006.

Dvornik, Francis. **Konsiller tarihi: İznik'ten II. Vatikan'a**, çev., Mehmet Aydın, TTK basımevi, Ankara, 1990.

Einhard. **Einhard and Notker the Stammerer: Two Lives of Charlemagne**, çev., Thorpe, Lewis England, Penguin Books, 1969.

El-Cheikh, Nadia. "Describing the Other to Get at the Self: Byzantine Women in Arabic Sources (8th -11th Centuries)," **Journal of the Economic and Social History of the Orient**, C. 40, Numara 2, 1997, ss. 239-250.

Ertuğrul, Özkan. **Mitoloji İkona ve İkonografya**, Paradigma Akademi Yay., 2013.

Fichtenau, Heinrich. **The Carolingian Empire: The Age of Charlemagne**, çev., Peter Munz, Harper Torchbooks The Academy Library, 1964.

Finlay, George. **History of The Byzantine Empire**, William Blackwood, London, 1908.

Foulke, William Dudley. **Paul the Deacon: History of the Lombards**, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1975.

Garland, Lynda. **Byzantine Empresses: Women and Power in Byzantium, AD 527–1204**, Routledges's Collection, 1999.

Gibbon, Edward. **History of the Decline and Fall of the Roman Empire**, C. 2, New York: The Heritage Press, 1946.

Grégoire, Henri. "The Byzantine Church", **Byzantium; An Introduction to East Roman Civilization**, ed. Norman H. Baynes, Oxford 1948.

Gregory Abû'l-Farac (Bar Hebraeus), **Abû'l- Farac Tarihi**, Süryanice'den ing.'ye çev., E. A. Wallis Budge, Türkçe'ye çev., Ömer R. Doğrul, 3. Baskı, TTK, C. 1, Ankara, 1999.

Gregory, E. Timothy. **Bizans Tarihi**, çev. Esra Ermert, YKY, İstanbul, 2018.

Herrin, Judith. **Women in Purple: Rulers Of Medieval Byzantium**, Princeton University Press, Oxford, 2001.

_____. **Unrivalled Influence: Women and Empire in Byzantium**, Princeton University Press, 2013.

İbnü'l Esir, **İslam Tarihi: El-Kâmil Fi't-Tarih Tercümesi**, çev., Abdullah Köşe, Altıncı Cilt, Bahar yay., 1989.

Kaegi, Walter Emil. "The Byzantine Armies and Iconoclasm," **Byzantinoslavica C. 27**, 1966, ss. 48-70.

Kitzinger, Ernst. "The Cult of Images in the Age before Iconoclasm," **Dumbarton Oaks Papers**, C. 8, 1954, ss. 83-150.

Koç, Kübra. "Müttefiklikten Düşmanlığa Kafkasya ve Doğu Avrupa'da Hazar-Doğu Roma İlişkileri", **Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)**, C. 5, sayı 8, 2018, ss. 156-180.

Kotsis, Kriszta. Defining Female Authority in Eighth-Century Byzantium: The Numismatic Images of the Empress Irene (797-802), **Journal of Late Antiquity**, C. 5, Sayı 1, 2012, ss. 185-215.

Küçük, Mehmet Alparslan. "İkonografiden İnanca 'İsa Mesih'in Dirilişi/Paskalya' Süreci", **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Özel Sayı, Aralık, 2016.

Lee, Jung Hye. **Bizans Siyasi ve Sosyal Tarihinde Tasvir Kırıcılık: İkonoklazma Dönemi (787-843)**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010.

Lemerle, Paul. **Bizans Tarihi**, çev., Galip Üstün, İletişim Yayınları, 2004.

Levtchenko, M.V. **Kuruluşundan Yıkılışına Kadar Bizans Tarihi**, çev., Maide Selen, Özne Yayınları, İstanbul, 2007.

Lowden, John. "İkonakırıcılık", çev., Özden Arıkan, **Dumbarton Oaks Papers**, No.9/10, 1955.

Madrigal, Marc. **Anadolu'nun Ekümenik Konsilleri**, Kutsal Kitap ve Arkeoloji, 2014.

McCabe, Joseph. **The Empresses of Constantinople**, The Gorham Press, Boston, 1913.

McLees, Nectaria. "Byzantine Bride Shows and the Restoration of Icons", **Road to Emmaus**, C. 13, Numara. 4 (#51), 2012.

Nikiforos Patriarch of Constantinople: **Short History**, çev., Cyril Mango, Washington D.C., DORLC, 1990.

Norwich, John Julius. **Bizans I: Erken Dönem (MS 323-802)**, çev., Hamide Koyukan, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2012.

_____. **Bizans II: Yükseliş Dönemi (MS 803-1081)**, çev. Selen Hırçın Riegel, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2013.

Ohnsorge, Walter. "The Coronation and Byzantium," **The Coronation of Charlemagne: What Did It Signify?**, ed. Richard E. Sullivan, Michigan State University, 1959.

Ostrogorsky, George. **Bizans Devleti Tarihi**, çev., F. Işıltan, Ankara, TTK, 1995.

Öztürk, Nazan. **Bizans'ın Asil Kadınları**, E Yayınları, İstanbul, 2016.

Porfirogennetos, Konstantin. **De Administrando Imperio**, çev., Jenkins, Romilly James Heald. Dumbarton Oaks, Washington, 1967.

_____. **The Book of Ceremonies**, çev. Ann Moffatt ve Maxeme Tall, Brill, Boston, 2017, ss. 208-16.

Rice, Tamara Talbot. **Bizans'ta Günlük Yaşam (Bizans'ın mücevheri Konstantinopolis)**, çev., Bilgi Altınok, Özne Yayıncılık, 2002.

Süryânî Mikhâil, **The Chronicle of Michael the Great, Patriarch of the Syrians**, çev., Robert Bedrosian Long Branch, N.J., 2013.

Taberi. **Târîhu'l-Ümem ve'l Mülûk**, The History of al-Tabarî: Al-Mansür and al-Mahdi, C. 29, çev., Hugh Kennedy, The State University of New York Press, 1990.

_____. **Târîhu'l-Ümem ve'l Mülûk**, The History of al-Tabarî: The `Abbasid Caliphate in Equilibrium, C. 30, çev., C. E. Bosworth, The State University of New York Press, 1989.

Taşagıl, Ahmet. "Hazarlar", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C.17, 1998, ss. 116-120.

Theophanes. **The Chronicle of Theophanes A. D. 602-813; The Chronicle of Theophanes Confessor: Byzantine and Near Eastern History AD 284-813**, çev., Cyril Mango ve Roger Scott, Oxford, Clarendon Press, 1997.

Treadgold, Warren. **The Byzantine Revival, 780-842**, Stanford University Press, 1988.

_____. "The Historicity of Imperial Bride-Shows", **Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik**, C. 54, 2004, 39–52.

Ullmann, Walter. **A Short History of The Papacy in The Middle Ages**, Routledge's collection, 2005.

Vasiliev, A. Alexander. **Bizans İmparatorluğu Tarihi**, çev., Tevabil Alkaç, Alfa Yayınları, 2018.